

บทที่ ๒

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาวิจัยเรื่อง “บทบาทพระสงฆ์ในการส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรม ในอำเภอวังน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา” โดยผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องดังมีรายละเอียดดังนี้

- ๒.๑ แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับบทบาท
- ๒.๒ แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม
- ๒.๓ ข้อมูลบทบาทพระสงฆ์ด้านการส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรม ในอำเภอวังน้อย
- ๒.๔ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
- ๒.๕ กรอบแนวคิดการวิจัย

๒.๑ แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับบทบาท

แนวคิดเกี่ยวกับบทบาท เป็นแนวคิดที่กล่าวถึงพฤติกรรมของมนุษย์ที่อยู่ร่วมกันในสังคม แต่ละคนมีการแสดงออกทางสังคมที่แตกต่างกัน สำหรับการศึกษาปฏิบัติตามบทบาท จำเป็นต้องทำความเข้าใจเกี่ยวกับบทบาทเสียก่อนในเบื้องต้น

๒.๑.๑ ความหมายของบทบาท

นักวิชาการได้กล่าวถึง “ความหมายของบทบาท” ไว้อย่างกว้างขวาง ซึ่งผู้วิจัยได้คัดเลือกเพื่อนำมาประกอบการศึกษาในครั้งนี้ ดังนี้

พระมหาวิเชียร ชันทองดี ได้ให้ความหมายของบทบาทไว้ ๓ ประการคือ^๑

๑. บทบาท หมายถึง ปทัสถานความมุ่งหวังข้อห้ามความรับผิดชอบและอื่น ๆ ที่มีลักษณะในทำนองเดียวกันซึ่งผูกพันอยู่กับตำแหน่งทางสังคมที่กำหนดให้บทบาทตามความหมายนี้ คำนึงถึงตัวบุคคลน้อยที่สุดแต่มุ่งไปถึงการบ่งชี้ถึงหน้าที่อันควรกระทำ
๒. บทบาท หมายถึง ความเป็นไปของบุคคลแต่ละคนที่กระทำโดยให้สัมพันธ์กับโครงสร้างทางสังคมหรืออาจจะกล่าวอีกนัยหนึ่งคือแนวทางอันบุคคลพึงกระทำเมื่อตนดำรงตำแหน่งนั้น ๆ
๓. บทบาท หมายถึง ความเป็นไปของบุคคลผู้ดำรงตำแหน่งที่คิดและทำเมื่อดำรงตำแหน่งนั้น ๆ

^๑พระมหาวิเชียร ชันทองดี, “บทบาทของพระพุทธรูปศาสนากับการพัฒนาชุมชน ศึกษาเฉพาะกรณี พระครูวิศาลเขมคุณ วัดพิชโสภาราม อำเภอเขมราฐ จังหวัดอุบลราชธานี”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเกริก), ๒๕๔๗, หน้า ๘๗.

งามพิศ สัตย์สงวน ได้ให้ความหมายของบทบาทไว้ว่า “บทบาท” คือพฤติกรรมที่คาดหวังสำหรับผู้อยู่ในสถานภาพต่าง ๆ ว่าจะต้องปฏิบัติอย่างไรเป็นบทบาทที่คาดหวังโดยกลุ่มคนหรือสังคมเพื่อให้คู่สัมพันธ์มีการกระทำระหว่างกันทางสังคมได้รวมทั้งสามารถคาดการณ์พฤติกรรมที่จะเกิดขึ้นได้^๒

จำนงค์ อติวัฒน์สิทธิ์ และคณะ ได้ให้ความหมายของบทบาท หมายถึง พฤติกรรมที่เห็นได้ เป็นการกระทำของบุคคล ผู้ที่มีสถานภาพเหมือนกันย่อมมีการแสดงบทบาทแบบเดียวกัน ตามบรรทัดฐานที่กำหนดไว้^๓

ประเสริฐ แยมกลิ่นฟุ้ง ได้ให้ความหมายของบทบาทนั้นมี๒นัยคือทางด้านโครงสร้าง บทบาทเป็นตำแหน่งทางสังคมที่มีชื่อเรียกต่าง ๆ กันแสดงบทบาทโดยคุณสมบัติและกิจกรรมของบุคคลที่ครองตำแหน่งนั้น ๆ ส่วนทางด้านการศึกษาแสดงบทบาท หรือการมีปฏิสัมพันธ์ Social Structure บทบาทเป็นผลต่อเนื่องที่เกิดจากแบบแผนการกระทำของบุคคลที่ได้เรียนรู้จากสถานการณ์ในสังคม^๔

สงวน วิรัชชัย ได้ให้ความหมายของ “บทบาท” ไว้ว่าหมายถึง รูปแบบพฤติกรรมประจำตำแหน่งซึ่งประกอบด้วยสิทธิหน้าที่ของตำแหน่งเมื่อบุคคลดำรงตำแหน่งใดก็ต้องแสดงพฤติกรรมตามตำแหน่งที่ระบุ^๕

ปราชญา กล้าผจญ ได้ให้ความหมายของบทบาทไว้ว่า สิ่งที่บุคคลจะต้องปฏิบัติให้สอดคล้องกับตำแหน่งหรือหน้าที่การงานที่ได้รับมอบหมาย เป็นการแสดงพฤติกรรมตามอำนาจหน้าที่ การงานที่ได้รับมอบหมาย เป็นการแสดงพฤติกรรมตามอำนาจหน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย ให้เหมาะสมสอดคล้องกับความคาดหวังของผู้ที่มอบหมายอำนาจนั้น^๖

พชนี วรกวิน ได้ให้ความหมายของบทบาทคือ แบบแผนของพฤติกรรมซึ่งเป็นไปตามตำแหน่ง หรือสถานภาพของบุคคล อันเกิดจากความคาดหวังของบุคคลในสังคมนั้น ๆ และบทบาทอาจเปลี่ยนไปได้ตามตำแหน่งที่เปลี่ยนไป^๗

^๒งามพิศ สัตย์สงวน, **การจัดระเบียบทางสังคมในสังคมและวัฒนธรรม**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๗), หน้า ๑๕

^๓จำนงค์ อติวัฒน์สิทธิ์ และคณะ, **สังคมวิทยา**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๕), หน้า ๓๗.

^๔ประเสริฐ แยมกลิ่นฟุ้ง, **สถานภาพและบทบาท**, (กรุงเทพมหานคร : คณะรัฐศาสตร์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๔), หน้า ๗๓.

^๕สงวน วิรัชชัย, **จิตวิทยาสังคม**, (กรุงเทพมหานคร : ศึกษาพรหมการพิมพ์, ๒๕๒๗), หน้า ๒๐.

^๖ปราชญา กล้าผจญ, **พฤติกรรมผู้นำทางการศึกษา**, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๐), หน้า ๓๔.

^๗พชนี วรกวิน, **จิตวิทยาสังคม**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์วัฒนาพานิช, ๒๕๒๖), หน้า ๕๒.

พัทยา สายหู ได้ให้ความหมายของบทบาทไว้ว่าเป็นการกระทำต่าง ๆ ตาม “บท” ที่กำหนดไว้ให้ผู้แสดงต้องทำตราบใดที่ยังอยู่ใน “บท” นั้นเปรียบได้เหมือน “บท” ของตัวละครที่กำหนดให้ผู้แสดงในละครเรื่องนั้น ๆ เป็นตัวอะไรมีบทบาทที่จะต้องแสดงอย่างไร”^๘

ไพบุลย์ ช่างเรียน ได้ให้ความหมายของบทบาทของคนในสังคมย่อมขึ้นกับสถานภาพที่ตนครองอยู่ และคุณสมบัติส่วนตัวของบุคคล บทบาทของบุคคลจึงแตกต่างกันไปตามลักษณะของสถานภาพ อุปนิสัยความคิดความรู้ความสามารถมูลเหตุจูงใจการอบรมขัดเกลาความพอใจ^๙

วราคม ทีสุกะ ได้ให้ความหมายของบทบาท คือสิ่งที่เราทำ หรือหน้าที่ที่เราต้องทำ เมื่อเราเป็นอะไรสักอย่างหนึ่ง สิ่งที่เราทำต้องมาคู่กับสิ่งที่เราเป็นสถานภาพ^{๑๐}

สงวน สิทธิเลิศอรุณ ได้ให้ความหมายของบทบาท หมายถึง การประกอบพฤติกรรมตามตำแหน่ง ซึ่งเป็นไปตามความคาดหวังของสังคมหรือตามลักษณะการรับรู้ หรือตามที่แสดงจริง^{๑๑}

สุชา จันทรเฒ และ**คณะ** ได้ให้ความหมายของ “บทบาทมีความหมายใกล้เคียงกับสถานภาพมากบทบาทเป็นสิ่งที่บุคคลในสถานภาพต่าง ๆ พึงกระทำนั้น คือเมื่อสังคมกำหนดสิทธิและหน้าที่ให้สถานภาพใดอย่างใดแล้วบุคคลในสถานภาพนั้น ๆ จะต้องประพฤติหรือปฏิบัติตามหน้าที่ที่กำหนดไว้”^{๑๒}

โสภา ชูพิกุลชัย ได้ให้ความหมายของบทบาทว่า หมายถึง การแสดงออกหรือการทำหน้าที่ของบุคคลซึ่งสมาชิกคนอื่นของสังคมมุ่งหวังให้เขาทำ ภายใต้สถานการณ์ทางสังคมอย่างหนึ่งโดยถือเอาฐานะ และหน้าที่ทางสังคมของบุคคลนั้นเป็นมูลฐานบทบาทที่ทำให้คนในสังคมสามารถคาดคะเนพฤติกรรมของบุคคลอื่น รู้ว่าบุคคลอื่นต้องการอะไรจากตน ทำให้เกิดประโยชน์ในการทำงานร่วมกันเป็นทีม^{๑๓}

^๘พัทยา สายหู, **กลไกของสังคม**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๙), หน้า ๔๗.

^๙ไพบุลย์ ช่างเรียน, **สารานุกรมศัพท์ทางสังคม**, (กรุงเทพมหานคร : แพรววิทยา, ๒๕๑๖), หน้า ๒๙-๓๐.

^{๑๐}วราคม ทีสุกะ, **สังคมวิทยาสำหรับผู้เริ่มเรียน**, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๓๔), หน้า ๒๙.

^{๑๑}สงวน สิทธิเลิศอรุณ, **จิตวิทยาสังคมเพื่อการศึกษา**, (กรุงเทพมหานคร : เกรียงศักดิ์การพิมพ์, ๒๕๒๕), หน้า ๕๘.

^{๑๒}สุชา จันทรเฒ, **จิตวิทยาสังคม**, (กรุงเทพมหานคร : แพรววิทยา, ๒๕๒๐), หน้า ๔๖.

^{๑๓}โสภา ชูพิกุลชัย, **จิตวิทยาสังคมประยุกต์**, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๒), หน้า ๔๕.

สนธยา พลศรี ได้ให้ความหมายของบทบาท หมายถึง หน้าที่ของบุคคลตามสถานภาพหรือตำแหน่งฐานะที่ตนดำรงอยู่ บทบาทจึงเป็นกลไกอย่างหนึ่งของสังคมที่ทำให้คนที่อยู่ร่วมกันสามารถสร้างระบบความสัมพันธ์ต่อกันได้อย่างเป็นระเบียบเรียบร้อย บุคคลจะมีสถานภาพและบทบาทหลายสถานภาพและแตกต่างกันออกไป เช่น เป็นพ่อ แม่ ลูก ครู อาจารย์ ทหาร ตำรวจ แพทย์ นักเรียน นักศึกษา นิสิต เป็นต้น^{๑๔}

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ ได้ให้ความหมายของบทบาท หมายถึง ส่วนหนึ่งที่เป็นพลวัตของสถานภาพ บุคคลจะได้รับมอบหมายให้ดำรงสถานภาพ โดยมีความสัมพันธ์กับสถานภาพอื่นเมื่อเขาใช้สิทธิและทำหน้าที่อันเป็นส่วนต่าง ๆ ของสถานภาพก็แปลว่าเขาแสดงบทบาท^{๑๕}

สุพัตรา สุภาพได้ให้ความหมายของบทบาท คือ การปฏิบัติตามสิทธิและหน้าที่ของสถานภาพ (ตำแหน่ง) เช่น มีตำแหน่งเป็น พ่อ บทบาทคือ ต้องเลี้ยงลูก เป็นครู บทบาทคือ สั่งสอนอบรมนักเรียนให้ดี เป็นคนไข้ บทบาทคือ ปฏิบัติตามหมอสั่ง^{๑๖}

อานนท์ อาภาภิรมย์ ได้ให้ความหมายเกี่ยวกับบทบาทไว้ว่า โดยปกติแล้วสถานภาพและบทบาทเป็นสิ่งที่ควบคู่กันไปแต่อย่างไรก็ดีบทบาทหรือการปฏิบัติหน้าที่ย่อมขึ้นอยู่กับบุคคลที่เข้าไปดำรงตำแหน่งนั้น ๆ เพราะฉะนั้นบทบาทจึงเป็นรูปการ (Aspect) ที่เคลื่อนไหวหรือรูปการทางพฤติกรรมของตำแหน่ง^{๑๗}

อุทัย หิรัญโต ได้ให้ความหมายของไว้ว่า บทบาทเป็นการปฏิบัติหน้าที่หรือการแสดงออกของคนที่คนอื่นคาดคิด หรือหวังว่าเขาจะทำซึ่งบทบาทแต่ละคนอาจเป็นผลมาจากปัจจัยทางด้านจิตวิทยาอันได้แก่ความคิดเห็นหรือทัศนคติส่วนบุคคล และปัจจัยทางสังคมได้แก่ตำแหน่งหน้าที่และสถานภาพของบุคคลที่ประกอบด้วยความคาดหวังต่าง ๆ จากสังคม^{๑๘}

ทิตยา สุวรรณะชญ ได้ให้ความหมายของของ “บทบาทเป็นจุดของความคาดหวังตามกฎเกณฑ์ที่เกี่ยวกับสถานภาพสังคมดังนั้นบุคคลต่าง ๆ ในสังคมจะมีบทบาทเป็นกรอบและถูกคาดหวังว่าควรมีพฤติกรรมอย่างไร”^{๑๙}

เดวิด บี.บรินเกอร์ฮอฟ และลิน เค. ไวท์ (David B. Brinkerhoff and Lynn KWhite) ได้ให้ความหมายของไว้ว่า บทบาทคือ สิทธิหน้าที่ (Rights and Obligation) ของบุคคลที่จะต้องประพฤติปฏิบัติในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของกลุ่ม อาทิ บทบาทนักเรียนจะประกอบไปด้วยสิทธิที่คาดหวังให้อิสระในการสอบถามในชั้นเรียน สิทธิที่จะได้รับการประเมินโดยปราศจากการคำนึงถึง

^{๑๔} สนธยา พลศรี, **หลักสังคมวิทยา**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๕), หน้า ๑๒๕.

^{๑๕} สัญญา สัญญาวิวัฒน์, **ทฤษฎีสังคมวิทยา : เนื้อหาและการใช้ประโยชน์เบื้องต้น**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๑๓๑.

^{๑๖} สุพัตรา สุภาพ, **สังคมวิทยา**, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๑๙), หน้า ๒๙.

^{๑๗} อานนท์ อาภาภิรมย์, **สังคมวิทยา**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์แพรววิทยา, ๒๕๑๖), หน้า ๗๔.

^{๑๘} อุทัย หิรัญโต, **หลักสังคมวิทยา**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๒), หน้า ๑๒๐.

^{๑๙} ทิตยา สุวรรณะชญ, **พัฒนาการ : ความคาดหวังบทบาทของพัฒนาการคณะกรรมการหมู่บ้านและเจ้าหน้าที่ระดับตำบล**, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๗), หน้า ๔๓.

ความแตกต่างด้านอายุ เพศ เชื้อชาติ หรือศาสนา และสิทธิที่จะได้รับการพิจารณาอย่างเป็นธรรมในข้อกล่าวหาเกี่ยวกับความไม่ซื่อสัตย์ทางวิชาการ นอกจากสิทธิแล้วนักเรียนจะต้องมีหน้าที่ด้วย ได้แก่ หน้าที่ที่จะต้องเข้าชั้นเรียน หน้าที่ที่จะต้องทำงานต่าง ๆ ที่ได้รับมอบหมายด้วยความซื่อสัตย์ หน้าที่ที่จะต้องเคารพสิทธิในการเรียนรู้ของคนอื่น และหน้าที่ที่ไม่ทำลายความสามัคคีของหมู่คณะในการทำกิจกรรมต่าง ๆ ของโรงเรียน เป็นต้น ในทำนองเดียวกัน บทบาทของครูอาจารย์ประกอบไปด้วยสิทธิและหน้าที่เช่นเดียวกัน ได้แก่ สิทธิที่คาดหวังให้ได้รับเงินเดือนที่เพียงพอจากโรงเรียน และหน้าที่ที่จะต้องเตรียมการจัดการเรียนการสอน เป็นต้น^{๒๐}

ร็อดนี่ สตาร์ค (Rodney Stark) ได้ให้คำนิยามว่า บทบาท คือ องค์กรรวมของบรรทัดฐานที่เกี่ยวข้องกับตำแหน่งหนึ่ง ๆ ในสังคม นั่นคือ เป็นบรรทัดฐานที่แสดงให้เห็นว่าสังคมคาดหวังให้บุคคลในตำแหน่งนั้น ๆ กระทำหรือไม่กระทำอะไรได้บ้าง โดยที่บรรทัดฐาน คือ กฎของพฤติกรรม (Rules Governing Behavior) เป็นที่กำหนดว่าพฤติกรรมอะไรที่สังคมต้องการยอมรับ หรือห้ามปรามมิให้ปฏิบัติเมื่ออยู่ในตำแหน่งใดตำแหน่งหนึ่ง^{๒๑}

สตีเฟน พี.โรบบินส์ (Stephen P. Robbins) ได้ยกคำอุปมาอุปไมยของ เชกสเปียร์ (Shakespeare) ที่กล่าวว่า “โลกทั้งใบคือเวทีละคร และผู้ชายและผู้หญิงทั้งหมดเป็นเพียงผู้แสดง” (All the world’s a stage and all the man women merely players) โดยประยุกต์จากคำอุปมาอุปไมยดังกล่าว Stephen P. Robbins เสนอว่า สมาชิกทุกคนในสังคมเป็นผู้แสดง (Actor) คือ แสดงบทบาทแต่ละบทบาท โดยบทบาทหมายถึง ชุดของแบบแผนพฤติกรรมที่คาดหวังให้เป็นคุณสมบัติเฉพาะของผู้ที่ดำรงตำแหน่งหนึ่ง ๆ ในสังคม อาทิผู้จัดการ พ่อ แม่ ครูอาจารย์ นักเรียน เป็นต้น^{๒๒}

ดังนั้นจึงกล่าวโดยสรุปว่า บทบาทตามความหมายของนักวิชาการคือ สิทธิและหน้าที่ของบุคคลที่ถูกกำหนดหรือคาดหวัง จากคนในสังคมอาจเป็นไปในรูปแบบของกฎหมาย คำนิยม ประเพณี เป็นต้น ซึ่งตัวบทบาทจะเป็นตัวที่กำหนดหน้าที่ของบุคคล ตามบทบาทที่ตนเองได้กำหนดไว้เช่น พระสงฆ์ก็มีหน้าที่ปฏิบัติตามพระธรรมวินัย และสั่งสอนพุทธศาสนิกชนให้ปฏิบัติตามธรรมของพระพุทธเจ้าเป็นคนดีของสังคม ไม่สร้างปัญหาให้กับสังคม เป็นต้น

^{๒๐} David B. Brinkerhoff and Lynn K. White, **Sociology**, (New York : West Publishing Company, 1985), P 88.

^{๒๑} Rodney Stark, **Sociology**, 4th ed, (California : Wadsworth Publishing Company, 1992), P. 42.

^{๒๒} Stephen P. Robbins, **Organizational Behavior**, 7th ed , (New Jersey : Prentice Hall, 1996), P. 304.

๒.๑.๒ ประเภทของบทบาท

จากการศึกษาข้อมูลเอกสาร ได้มีนักวิชาการหลายท่านได้จำแนกประเภทของบทบาทไว้ ดังต่อไปนี้

ดิเรก พลเลิศ ได้แบ่งประเภทของบทบาทตามภารกิจและความรับผิดชอบของผู้บริหารไว้เป็น ๒ ประเภทคือ^{๒๓}

๑. บทบาทที่จำเป็นต้องกระทำหรือบทบาทตามกฎหมายระเบียบข้อบังคับคำสั่งต่าง ๆ ที่กำหนดให้ผู้ดำรงตำแหน่งนั้น ๆ จำเป็นต้องกระทำหรืองดเว้นการกระทำถ้าไม่กระทำหรืองดเว้นกระทำจะต้องมีความผิด

๒. บทบาทอันควรกระทำหรือบทบาทด้านควรจะเป็นเป็นบทบาทที่กำหนดไว้ตามกฎหมายแต่องค์กรหรือสังคมมุ่งหวังให้ผู้ดำรงตำแหน่งนั้น ๆ ควรปฏิบัติหรือควรกระทำแม้ว่าจะมิได้กำหนดไว้เป็นกฎหมายก็ตาม

จิตยา สุวรรณขุ ได้แบ่งบทบาทออกเป็น ๒ ประเภทคือ^{๒๔}

๑. บทบาทอุดมคติ (Ideal Role) คือบทบาทของผู้ที่ดำรงตำแหน่งทางสังคมควรปฏิบัติบทบาทอุดมคติกำหนดโดยการอบรมให้คำแนะนำสั่งสอนหน้าที่และความรับผิดชอบที่ได้รับมอบหมาย

๒. บทบาทที่ปฏิบัติจริง (Actual Role) คือบทบาทของผู้ดำรงตำแหน่งทางสังคมที่จะต้องปฏิบัติบทบาทที่ปฏิบัติในครั้งนี้นำกำหนดโดยผู้ดำรงตำแหน่งทางสังคมนำเอาบทบาทอุดมคติไปแปลเพื่อให้ปฏิบัติตามอำนาจหน้าที่นั้นบทบาทที่ปฏิบัติจริงจะใกล้เคียงหรือแตกต่างจากบทบาทอุดมคติและสภาพแวดล้อม

ปราชญา กล้าผจญ ได้กล่าวถึงประเภทของบทบาทไว้เป็น ๒ ประเภทคือ^{๒๕}

๑. บทบาทที่เป็นทางการ (Formal role) เป็นบทบาทที่ได้มีการมอบหมายให้อย่างเป็นทางการกำหนดไว้แน่นอนมีระเบียบตายตัวเช่น เมื่อปฏิบัติราชการมีตำแหน่งหน้าที่การงานประจำได้แก่ เสมียนประจำแผนกหัวหน้าแผนกผู้อำนวยการกองเป็นต้น หรือเมื่อทำงานธุรกิจมีตำแหน่งงานเป็นหัวหน้างานผู้จัดการแผนก ผู้จัดการส่วน ผู้จัดการฝ่ายเป็นต้น ซึ่งแต่ละองค์กรจะต้องมีการกำหนดบทบาทของแต่ละตำแหน่งเอาไว้อย่างชัดเจนที่สุด เพื่อให้แต่ละคนสามารถปฏิบัติหน้าที่การงานตามบทบาทต่าง ๆ ที่ตนได้รับอยู่นั้นอย่างถูกต้องเหมาะสม

๒. บทบาทที่ไม่เป็นทางการ (Informal role) ได้แก่ บทบาทที่ไม่ได้รับการแต่งตั้งมอบหมายให้แก่บุคคลอย่างเป็นทางการ แต่เป็นบทบาทที่ผู้มีบทบาทอย่างเป็นทางการ จะต้องปฏิบัติ

^{๒๓}ดิเรก พลเลิศ, “บทบาทของศึกษาธิการจังหวัดตามโครงสร้างใหม่ของสำนักงานศึกษาธิการจังหวัด”, *วิทยานิพนธ์การศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร, ๒๕๓๓).

^{๒๔}จิตยา สุวรรณขุ, *วิทยาศาสตร์สังคม*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๒๗), หน้า ๘.

^{๒๕}ปราชญา กล้าผจญ, *พฤติกรรมผู้นำทางการศึกษา*, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๐), หน้า ๑๒๕-๑๒๖.

เพื่อจะรักษาความศักดิ์สิทธิ์แห่งบทบาทที่ตนครองอยู่นั้นเอาไว้ให้ได้ บทบาทที่ไม่เป็นทางการนี้แบ่งได้เป็น ๓ ลักษณะคือ

๒.๑ บทบาทในภารกิจ (Task role) ซึ่งมุ่งไปที่การดูแลให้กลุ่มปฏิบัติงานได้บรรลุวัตถุประสงค์ตามเป้าหมายที่ได้กำหนดไว้

๒.๒ บทบาทในการสร้างกลุ่มและธำรงรักษา (Group Building And Maintenance Roles) หมายถึง บทบาทในการอำนวยความสะดวกและสร้างปฏิสัมพันธ์อันดีระหว่างกันและกันในบรรดากลุ่มบุคคลที่ปฏิบัติงานร่วมกัน และสร้างสายใยแห่งสัมพันธ์มิตรต่อกันไว้ให้ผูกพันต่อกันไว้อย่างเหนียวแน่นมีความห่วงใยเอื้ออาทรแก่กันและกัน

๒.๓ บทบาทของเอกัตบุคคล (Individual role) เป็นบทบาทส่วนตัวของแต่ละบุคคลที่เติมเต็มความเป็นตัวของตัวเอง ทำให้ตัวเองมีความสุขมีความพึงพอใจกับชีวิตเป็นเรื่องส่วนตัว ไม่ใช่เรื่องของกลุ่มบทบาทส่วนตัวนี้ บางทีจะเป็นเครื่องช่วยสนับสนุนสัมพันธ์ภาพอันดี ระหว่างบุคคลในกลุ่มก็อาจจะกลับกลายเป็นสิ่งที่เปื้อนอุปสรรคขัดขวางความผูกพันระหว่างกันและกันไปเสียก็ได้หากบุคคลนั้นมีลักษณะอุปนิสัยใจคอเป็นไปในทางที่เป็นลบเห็นแก่ตัวอิจฉาริษยาเป็นต้น

ไวรัช เจียมบรรจง ได้จำแนกบทบาทในสังคมทั่ว ๆ ไปจากการศึกษาทฤษฎีบทบาทของ Linton เป็น ๕ บทบาทซึ่งแตกต่างออกไปคือ^{๒๖}

๑. บทบาทตามเพศและบทบาทตามวัยเช่น บทบาทของผู้ชาย ผู้หญิงเด็กและผู้ใหญ่ เป็นต้น

๒. บทบาททางอาชีพเช่น บทบาทของคนขายของอาจารย์ตำรวจทนายความเป็นต้น

๓. บทบาทเกียรติยศเช่น บทบาทของหัวหน้าลูกน้องคนรับใช้ เป็นต้น

๔. บทบาททางครอบครัวเช่น บทบาทแม่บ้านลูกพ่อ เป็นต้น

๕. บทบาทในกลุ่มเพื่อนหรือกลุ่มที่มีความสนใจคล้าย ๆ กันเช่น บทบาทของสมาชิกในกลุ่มชมรมต่าง ๆ

อรุณ รักธรรม ได้แบ่งประเภทบทบาทออกเป็น ๓ ประเภท ดังนี้^{๒๗}

๑. บทบาทจริง (Actual Role) เป็นพฤติกรรมที่แท้จริงของผู้ที่ถูกควบคุมโดยอารมณ์ เจตคติ พฤติกรรมส่วนตัว และปัญหาในการปฏิบัติงาน

๒. บทบาทที่ถูกกำหนด (Prescription Role) เป็นขอบเขตหน้าที่ความรับผิดชอบซึ่งหน่วยงานหรือองค์กรเป็นผู้กำหนด

๓. บทบาทที่คาดหวัง (Expectation Role) เป็นความคาดหวังของบุคคลหรือสังคมที่มีต่อบุคคลผู้ครองตำแหน่ง และเป็นความคาดหวังของตนเองต่อบทบาทนั้น ๆ

^{๒๖}ไวรัช เจียมบรรจง, **จิตวิทยาสังคมเล่ม ๒**, (นนทบุรี : โรงพิมพ์สถานสงเคราะห์หญิงปากเกร็ด, ๒๕๒๙), หน้า ๑๐๙.

^{๒๗}อรุณ รักธรรม, **พระสงฆ์กับการพัฒนาชนบทไทย**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๖), หน้า ๕๖.

โมเรโน (Moreno) ได้กล่าวว่าการแสดงบทบาทของมนุษย์นั้นมักจะเป็นไปตาม^{๒๘}

๑. บทบาทเดิมที่มีการปฏิบัติกันอยู่
๒. บทบาทตามบรรทัดฐานทางสังคมที่กำหนดตามจารีตประเพณีวัฒนธรรม
๓. การพัฒนาจากบทบาทที่เป็นอยู่เพื่อให้สอดคล้องกับสถานการณ์ต่าง ๆ
๔. เป็นบทบาทเพื่อการแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้า และบทบาทที่เป็นบทบาทเดิมจะได้รับการต่อต้านถูกทำลาย เนื่องจากโลกมีการเปลี่ยนแปลงบทบาทใหม่ ๆ จะผลักดันบทบาทเก่าให้พ้นไป

โดยสรุปแล้วบทบาทมี ๒ ประเภท คือ บทบาทตามความเป็นจริง คือ บทบาทที่ผู้ปฏิบัติได้กระทำจริง อาจตรงกับความคาดหวังหรือไม่ก็ได้ และบทบาทตามความคาดหวังซึ่งอาจเป็นบทบาทที่คนอื่นรับรู้ หรือตามความคิดแต่อาจไม่สามารถปฏิบัติได้ หรือไม่สามารถทำได้อย่างสมบูรณ์

๒.๑.๓ ลักษณะของบทบาท

จากการศึกษาข้อมูลเอกสาร ได้มีนักวิชาการหลายท่านได้กล่าวถึงลักษณะของบทบาทไว้ดังต่อไปนี้

สงวน สุทธิเลิศอรุณ ได้กล่าวถึงลักษณะของบทบาทไว้ ๓ ลักษณะคือ^{๒๙}

๑. บทบาทความคาดหวังเป็นบทบาทที่ต้องแสดงตามความคาดหวังของผู้อื่นเช่น บทบาทของนักเรียนตามความคาดหวังของครู
๒. บทบาทตามลักษณะของการรับรู้เป็นบทบาทที่เจ้าของสถานภาพรับรู้เองว่าตนควรจะมีบทบาทอย่างไรเช่น ครูจะคาดหวังว่าตนเองควรแสดงพฤติกรรมอย่างไร
๓. บทบาทที่แสดงจริงเป็นบทบาทหน้าที่ที่เจ้าของสถานภาพแสดงจริงซึ่งอาจจะเป็นบทบาทตามที่ตั้งใจคาดหวังหรือเป็นบทบาทที่ตนเองคาดหวังหรือไม่เป็นบทบาทตามที่ตั้งใจคาดหวังและตนเองคาดหวัง

สำราญ ต้นเรืองศรี ได้กล่าวถึงลักษณะของบทบาทพอที่จะสรุปได้คือ^{๓๐}

๑. บทบาทที่กำหนดไว้หรือบทบาทตามอุดมคติเป็นบทบาทที่มีการกำหนดสิทธิหน้าที่ของตำแหน่งทางสังคมไว้
๒. บทบาทที่แต่ละบุคคลเชื่อว่าควรกระทำในหน้าที่ตำแหน่งนั้น ๆ ซึ่งอาจไม่ตรงตามบทบาทตามอุดมคติทุกประการอาจแตกต่างกันไปตามแต่ละบุคคล

^{๒๘} จรินทร์ ยังสังข์, “บทบาทพระสงฆ์ในกระแสการเปลี่ยนแปลงทางสังคม”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่, ๒๕๔๑), หน้า ๘๐-๘๖.

^{๒๙} สงวน สุทธิเลิศอรุณ, วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๘), หน้า ๓๙.

^{๓๐} สำราญ ต้นเรืองศรี, “ความคิดรวบยอดและเจตคติต่อพระพุทธศาสนาและความคิดเห็นเกี่ยวกับการสอนพระพุทธศาสนาของครูชั้นประถมศึกษาปีที่ ๑-๒ สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาอำเภอแม่สายจังหวัดเชียงราย”, วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๖).

๓. บทบาทที่กระทำจริงเป็นบทบาทที่แต่ละบุคคลได้กระทำไปจริงตามความเชื่อ ความคาดหวังตลอดจนความกดดันและโอกาสที่จะกระทำในแต่ละสังคมในช่วงระยะเวลาหนึ่ง

บทบาท เป็นเครื่องกำหนดพฤติกรรมที่บุคคลพึงแสดงออกตามสถานภาพที่ตนเป็นอยู่ใน ขณะนั้น บทบาทจึงเป็นเครื่องมือสำคัญที่จะช่วยให้มนุษย์สามารถเข้าใจพฤติกรรม ของบุคคล และสามารถจัดระเบียบการอยู่ร่วมกัน และร่วมกันพัฒนาชุมชนและสังคมให้เจริญ ก้าวหน้าได้ กล่าวคือ บทบาทมีความสำคัญในการกำหนดหน้าที่ของบุคคล ช่วยให้บุคคลนั้นปฏิบัติหน้าที่ได้อย่างถูกต้อง เหมาะสม นั่นเอง

๒.๑.๔ แนวคิดเกี่ยวกับบทบาท

มนุษย์เป็นสัตว์สังคมที่ประกอบด้วยสถาบันต่าง ๆ นับตั้งแต่สถาบันเล็กที่สุด อันได้แก่ สถาบันครอบครัวไปจนถึงสถาบันชาติ ที่มีบทบาทหน้าที่อันซับซ้อน ต่างมีวิธีการสื่อสารไม่ทางตรงก็ ทางอ้อมเพื่อถ่ายทอดและดำรงรักษาไว้ซึ่งบทบาทหน้าที่และกิจกรรมในสังคมบุคคลจะแสดงบทบาท หน้าที่ของตนเองได้ถูกต้องเหมาะสมกับสภาพบทบาทที่ได้รับมาตามข้อตกลงของสังคมได้นั้นกฤษฎีกู กล่าวถึงทฤษฎีบทบาทดังนี้

กรรณิการ์ ขวัญอารีย์ ได้แบ่งลักษณะบทบาทของคนในสังคมไว้ดังนี้ คือ ^{๓๑}

๑. บทบาทที่กำหนดไว้ หรือบทบาทตามอุดมคติ (The Socially Prescribed or Ideal Role) เป็นบทบาทตามอุดมคติที่กำหนดสิทธิ และหน้าที่ของตำแหน่งไว้

๒. บทบาทที่ควรกระทำ (Perceived Role) เป็นบทบาทที่แต่ละบุคคลเชื่อว่าควรกระทำ ในหน้าที่ของตำแหน่งนั้น ๆ ซึ่งอาจไม่ตรง ตามบทบาทอุดมคติทุกประการ และอาจแตกต่างกันไปแต่ละ บุคคลก็ได้

๓. บทบาทที่กระทำจริง (The Performed Role) เป็นบทบาทที่บุคคลได้กระทำจริง ตามความเชื่อ ความคาดหวัง ตลอดจนความกดดันและโอกาสที่กระทำในแต่ละสังคมในช่วงเวลาหนึ่ง ๆ

งามตา สุขประเสริฐ ได้กล่าวว่าการสร้างผู้นำจะช่วยจูงใจให้ประชาชนทำงานด้วยความเต็มใจเพื่อบรรลุเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ร่วมกันทั้งนี้เพราะผู้นำเป็นปัจจัยสำคัญของการ รวมกลุ่มคนจูงใจคนไปยังจุดประสงค์โดยทั่วไปแล้วผู้นำอาจจะมีทั้งผู้นำที่ดีเรียกว่าผู้นำปฏิฐาน (Positive leader) ผู้นำพลวัตรคือเคลื่อนไหวนำทำงานอยู่เสมอ (Dynamic leader) และผู้นำในทาง ที่ไม่ดีคือไม่มีผลงานที่สร้างสรรค์ที่เรียกว่าผู้นำนินส (Negative leader) ^{๓๒}

จิตยา สุวรรณขุ ได้แสดงความคิดเห็นในเรื่องนี้ไว้ว่า บทบาทเป็นลักษณะ พฤติการณ์ที่กำหนดและยังแบ่งหน้าที่ออกเป็น “บทบาทตามอุดมคติ” (Ideal role) หรือบทบาทที่ผู้ ดำรงตำแหน่งของสังคมควรปฏิบัติและเป็นผลรวมของบทบาทตามอุดมคติบุคลิกภาพของผู้ดำรง

^{๓๑}กรรณิการ์ ขวัญอารีย์, “บทบาทผู้นำท้องถิ่นต่อการแก้ไขปัญหาแรงงานเด็กในชุมชนที่มีระดับ การพัฒนาต่างกัน : ศึกษาเฉพาะกรณีจังหวัดสุรินทร์”, **วิทยานิพนธ์สังคมสงเคราะห์ศาสตรมหาบัณฑิต**, (คณะสังคม สงเคราะห์ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๕), หน้า ๖๓.

^{๓๒}งามตา สุขประเสริฐ, “การมีส่วนร่วมของประชาชนด้านการบริหารองค์การบริหารส่วนตำบล ศึกษาเฉพาะกรณีองค์การบริหารส่วนตำบลเสม็ดอำเภอมืองจังหวัดชลบุรี”, **วิทยานิพนธ์รัฐประศาสนศาสตรมหา บัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยบูรพา, ๒๕๔๒), หน้า ๕๗.

ตำแหน่งอารมณ์ขณะแสดงบทบาทและอุปกรณ์ของผู้ดำรงตำแหน่งที่มีอยู่ปฏิบัติของผู้อยู่เกี่ยวข้อง อย่างไรก็ตาม **จิตยา สุวรรณขุ** ได้กล่าวสรุปฐานตำแหน่งและบทบาททางสังคมไว้ดังนี้คือ^{๓๓}

๑. มีสถานภาพ (Status) อยู่จริงในสังคมและมีอยู่ก่อนตัวคนจะเข้าไปครอง
๒. มีบทบาทที่ควรจะเป็นประจำอยู่ในแต่ละตำแหน่ง
๓. วัฒนธรรมชนบธรรมเนียมประเพณีในสังคมนั้น ๆ เป็นส่วนหนึ่งซึ่งสำคัญในการกำหนดฐานะตำแหน่งและบทบาทที่ควรจะเป็น
๔. ฐานะตำแหน่งและบทบาทนั้นได้มาจากการขัดเกลาทางสังคม (Socialization) ในสังคมนั้น
๕. บทบาทที่ควรจะเป็นนั้นไม่แน่นอนเสมอไปว่าจะเหมือนกันพฤติกรรมที่เป็นจริงของคนที่ครองฐานตำแหน่งเพราะพฤติกรรมจริงเป็นผลของปฏิบัติของคนที่ครองตำแหน่งที่มีบทบาทที่ควรจะเป็นบุคลิกภาพของตนเองและของคนอื่นที่เข้าร่วมพฤติกรรมและเครื่องกระตุ้น (Stimulus) ที่มีอยู่ในเวลาและสถานที่ที่เกิดการติดต่อทางสังคม

ตุลา มหาพสุธานนท์ กล่าวว่าผู้บริหารจะต้องปฏิบัติงานในบทบาท ๑๐ บทบาทด้วยกันซึ่งสามารถจัดแบ่งออกได้เป็น ๓ กลุ่มคือกลุ่มบทบาทความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกลุ่มบทบาทด้านการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารและกลุ่มบทบาทการตัดสินใจ^{๓๔}

๑. บทบาทความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล (Interpersonal Roles) ได้แก่บทบาทของความเป็นหัวหน้าในเชิงสัญลักษณ์ (Figurehead role) เช่น ประธานในงานพิธีการต่าง ๆ บทบาทการแสดงออกในฐานะผู้นำ (Leader) ได้แก่การจูงงานการอบรมการกระตุ้นจิตใจและการรักษาระเบียบวินัยของผู้ใต้บังคับบัญชาส่วนบทบาทสุดท้ายคือบทบาทการประสานงานในกลุ่ม (Liaison role) ได้แก่การกระทำกิจกรรมซึ่งต้องสัมพันธ์กับบุคคลหรือกลุ่มที่อยู่ภายในและภายนอกองค์กรเช่นผู้จัดการฝ่ายการตลาดขอข้อมูลด้านกำลังคนจากผู้จัดการฝ่ายบริหารทรัพยากรบุคคลถือเป็นการติดต่อประสานงานกันภายในองค์กรแต่หากผู้จัดการฝ่ายการตลาดติดต่อสื่อสารกับพนักงานของบริษัทอื่นก็ถือเป็นการประสานงานกันนอกองค์กร เป็นต้น

๒. บทบาทด้านการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร (Information Roles) ผู้บริหารมีหน้าที่หรือบทบาทในการรับและเก็บรวบรวมข่าวสารจากในและนอกองค์กรของตนกระทำได้โดยการอ่านวารสารนิตยสารหนังสือพิมพ์แล้วนำมาพูดคุยกับผู้บริหารคนอื่น ๆ เช่นองค์การคู่แข่งชั้นมีการวางแผนอะไรในช่วงนี้รัฐออกกฎหมายใหม่มีผลกระทบต่อบริษัทหรือไม่ เป็นต้น มินต์ซเบิร์ก (Mintzberg) เรียกบทบาทนี้ว่าบทบาทการตรวจสอบ (Monitor Role) ส่วนบทบาทแพร่กระจายข่าวสาร (Disseminator Role) ก็เป็นอีกบทบาทหนึ่งของผู้บริหารในการดำรงตนเปรียบเสมือนช่องทางที่ส่งต่อข่าวสารต่าง ๆ ไปยังสมาชิกในองค์กรและเมื่อถูกเชิญไปเป็นตัวแทนขององค์กรหรือสถาบันอื่น ๆ ผู้บริหารจะต้องปฏิบัติหน้าที่ของตนในฐานะบทบาทโฆษก (Spoken role) ขององค์กรด้วย

^{๓๓} จิตยา สุวรรณขุ, พัฒนาการ : ความคาดหวังบทบาทของพัฒนาการคณะกรรมการหมู่บ้านและเจ้าหน้าที่ระดับตำบล, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๗), หน้า ๔๓.

^{๓๔} ตุลา มหาพสุธานนท์, หลักการจัดการหลักการ, ท่าเรือแหลมฉบัง LAEM CHABANG PORT, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ตำรวจ, ๒๕๔๖), หน้า ๔๖.

๓. บทบาทการตัดสินใจ (Decisional Roles) มินต์ซเบิร์ก (Mintzberg) ได้กำหนดบทบาทของผู้บริหารในด้านนี้ไว้ ๔ ประการคือบทบาทในฐานะผู้ประกอบการ (Entrepreneurs) คือผู้ดูแลโครงการใหม่ ๆ ที่จะปรับปรุงการปฏิบัติงานขององค์การให้ดีขึ้นบทบาทของผู้จัดการความวุ่นวายหรือปัญหาต่าง ๆ (Disturbance Handles) ที่ปัญหาเกิดขึ้นอยู่นอกเหนือความคาดหมาย (Unforeseen Problems) บทบาทของผู้จัดสรรทรัพยากร (Resource Allocators) ในการรับผิดชอบกระจายทรัพยากรคน สิ่งของและเงินไปตามส่วนต่าง ๆ ขององค์การ และสุดท้ายคือบทบาทของผู้เจรจาต่อรอง (Negotiators) เพื่อทำหน้าที่ถกเถียงและเจรจาต่อรองกับกลุ่มอื่น ๆ ซึ่งอาจจะเป็นสหภาพแรงงานผู้ถือหุ้น ฯลฯ ในการเพิ่มผลประโยชน์ให้กับองค์การที่ตนเองทำงานอยู่

นุจรี เกตุปราชน์ ทฤษฎีบทบาทของราล์ฟลินตัน (Ralph Linton's Role Theory) ราล์ฟลินตันเป็นนักมานุษยวิทยาที่มีชื่อเสียงเขากล่าวว่า “ตำแหน่งสถานภาพเป็นผู้กำหนดบทบาทผู้ที่มีตำแหน่งจะปฏิบัติหน้าที่ได้สมบทบาทหรือไม่ย่อมขึ้นอยู่กับองค์ประกอบหลาย ๆ อย่างเช่น บุคลิกภาพของผู้สวมบทบาทลักษณะของสังคมตลอดจนขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมของสังคมนั้นด้วย” ^{๓๕}

๒.๑.๕ ทฤษฎีบทบาท

ทฤษฎีบทบาทเป็นความสัมพันธ์ระหว่างสังคมกับปัจเจกบุคคลเป็นเครือข่ายของสถานภาพและความคาดหวัง ส่วนปัจเจกบุคคลผู้ครองสถานภาพและแสดงบทบาทตามสถานภาพที่ครอบครอง จะมีลักษณะที่สำคัญ ๒ อย่างคือ

๑. ลักษณะเกี่ยวกับตน (Self-related characteristics) ได้แก่ลักษณะต่าง ๆ ของบุคคลตามที่เขาคิดว่าเป็นหรือมีลักษณะเช่นนั้น (Self-conception) ลักษณะนี้จะมีผลต่อการประพฤติตามสถานภาพที่เขาดำรง และจะเป็นฐานในการเลือกความคาดหวังประเภทต่าง ๆ มาเป็นแนวทางในการประพฤติตามสถานภาพ

๒. ความสามารถและทักษะในการแสดงบทบาท (Role Playing Skills and capacities) ความสามารถเป็นสิ่งที่ติดตัวมาแต่กำเนิดของแต่ละบุคคล ส่วนทักษะเป็นสิ่งที่เรียนรู้ที่หลัง แต่ทั้งสองสิ่งก็เกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน หากไม่มีความสามารถเป็นทุนทักษะก็ไม่อาจเกิดได้ ด้วยทักษะและความสามารถในการแสดงนี้เองทำให้บุคคลแสดงบทบาทได้แตกต่างกัน ^{๓๖}

นักทฤษฎีบทบาทโดยมากเห็นพ้องกันว่า ข้อต่อระหว่างสังคมกับปัจเจกบุคคลคือบทบาทซึ่งพิจารณาองค์ประกอบของบทบาทที่เน้นกันโดยมากมีอยู่ ๓ ประการด้วยกันคือ

๑. Prescribed roles บทบาทตามใบสั่ง เป็นบทบาทที่เน้นให้ปัจเจกบุคคลปฏิบัติตามความคาดหวังตามแต่ละสภาพโลกสังคม (Social worlds) ถูกสมมติว่ามีใบสั่งจัดไว้ชัดเจน บุคคลจะรู้

^{๓๕} นุจรี เกตุปราชน์, “บทบาทของประธานคณะกรรมการพัฒนาสตรีจังหวัดทั่วประเทศในการพัฒนาสตรีระดับจังหวัด”, **วิทยานิพนธ์รัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยบูรพา, ๒๕๔๔), หน้า ๑๐.

^{๓๖} ถนอมศักดิ์ สุภิกขี, “บทบาทพระธรรมวิทยากรต่อการปลูกฝังและพัฒนาคุณธรรมเยาวชน”, **วิทยานิพนธ์สังคมสงเคราะห์ศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๖), หน้า ๖๓.

ใบสั่งนั้นได้ด้วยอัตตา (Self) และความสามารถในการแสดงบทบาท อันจะมีผลต่อระดับการคล้อยตามความต้องการ (ให้แสดงบทบาท) ของแต่ละสถานภาพ

๒. Subjective roles บทบาทตามใจ เป็นบทบาทที่ปัจเจกบุคคลผู้ครองสถานภาพนั้นแสดงออก หลังจากรับรู้และตีความหมายปรับความคาดหวังต่าง ๆ ที่ผ่านอัตตาตัวตนในโลกสังคมถูกสร้างขึ้นด้วยการประเมินตามอัตวิสัยในสถานการณ์มีปฏิสัมพันธ์

๓. Enacted roles บทบาทจริง ในที่สุดแล้วความคาดหวังและการประเมินความคาดหวังตามอัตวิสัยของปัจเจกบุคคล ก็จะแสดงออกมาเป็นพฤติกรรม บทบาทนี้จึงเป็นพฤติกรรมจริงที่เปิดเผยโลกสังคมเป็นเครือข่ายของพฤติกรรมที่เกี่ยวข้องกัน^{๓๗}

ลินเดอร์สมิต และคณะ (Linder smith and others) กล่าวว่า บทบาทของคนใดคนหนึ่งจะต้องประกอบด้วยลักษณะดังนี้

๑. ต้องเป็นแบบหรือลักษณะเฉพาะของตนเอง
๒. พฤติกรรมในสถานการณ์ที่กำหนดให้จะต้องพอเหมาะกับลักษณะเฉพาะของตน
๓. ภูมิหลังของการกระทำที่เกี่ยวข้องกับสิ่งอื่น ๆ จะเป็นตัวชี้แนวทางในการกระทำที่จะเกิดขึ้น

๔. ในการแสดงบทบาทนั้น ๆ จะต้องมีการประเมินผลด้วยตัวเองและผู้อื่น

ลินตัน (Linton) ได้ให้แนวคิดในเรื่องสถานภาพ (Status) และบทบาท (Role) เขาเห็นสถานภาพเป็นเรื่องนามธรรม หมายถึง ฐานะหรือตำแหน่งจะเป็นเครื่องกำหนดบทบาทของตำแหน่งนั้น ๆ ว่าตำแหน่งจะมีการกิจอย่างไรบ้าง ดังนั้นเมื่อมีตำแหน่งเกิดขึ้น สิ่งที่ควบคู่มากับตำแหน่งคือบทบาทของตำแหน่ง ไม่สามารถแยกออกจากกันได้ จนกล่าวได้ว่า ไม่อาจมีบทบาทได้โดยปราศจากตำแหน่ง หรือไม่อาจมีตำแหน่งได้โดยปราศจากบทบาท บทบาทและตำแหน่งควบคู่กันเสมอ เปรียบเสมือนเหรียญ ถ้าด้านหนึ่งของเหรียญคือ ตำแหน่ง อีกด้านหนึ่งของเหรียญก็คือ บทบาทนั่นเอง

เบอร์โล (Berlo) ได้ให้แนวความคิดของบทบาทไว้ดังนี้

- ๑) บทบาทที่กำหนดไว้ (Role Prescriptions) คือ บทบาทที่กำหนดไว้เป็นระเบียบอย่างชัดเจนบุคคลที่อยู่ในบทบาทนั้นจะต้องทำอะไรบ้าง
- ๒) บทบาทที่กระทำจริง (Role Descriptions) คือ บทบาทที่บุคคลได้กระทำจริงเมื่ออยู่ในบทบาทนั้น ๆ
- ๓) บทบาทที่ถูกคาดหวัง (Role Expectations) คือ บทบาทที่ถูกคาดหวังโดยผู้อื่นว่าบุคคลที่อยู่ในบทบาทนั้น ๆ ควรกระทำอย่างไรซึ่งสอดคล้องกับความคิดของ โคน (Cohen) ที่ได้เสนอไว้ดังนี้

๑) บทบาทที่ถูกกำหนด เป็นบทบาทที่สังคมกำหนดไว้ให้ปฏิบัติหน้าที่ ตามบทบาทใด บทบาทหนึ่งแม้ว่าบุคคลบางคนจะไม่ได้ประพฤติปฏิบัติตามบทบาทที่คาดหวังโดยผู้อื่นเราก็ยังคงยอมรับว่าบุคคลจะต้องปฏิบัติตามบทบาทที่สังคมได้กำหนดให้

^{๓๗} พระมหาสุวิทย์ คงช่วย, “บทบาทของวัดและพระสงฆ์ด้านสวัสดิการสังคมศึกษาเปรียบเทียบ ก่อนและหลังวิกฤตเศรษฐกิจ”, **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเกริก, ๒๕๔๓), หน้า ๕๓.

๒) บทบาทที่ปฏิบัติจริง เป็นวิธีการที่บุคคลได้แสดงออกหรือปฏิบัติได้จริงตามตำแหน่ง

จากความหมายของบทบาท แนวความคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับบทบาท จึงสรุปได้ว่า บทบาท หมายถึง พฤติกรรมหรือการกระทำของบุคคล ซึ่งอยู่ในฐานะหรือตำแหน่งหรือมีสถานภาพอย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งสังคมได้กำหนดให้มีหน้าที่ต้องปฏิบัติ บทบาทและสถานภาพเป็นสิ่งที่ควบคู่กัน นั่นคือสถานภาพจะกำหนดว่าบุคคลนั้น ๆ มีหน้าที่ต้องปฏิบัติต่อผู้อื่นอย่างไร ส่วนบทบาทเป็นการปฏิบัติตามหน้าที่สังคมได้กำหนดไว้ ในแต่ละสถานภาพ การแสดงบทบาทจะสอดคล้องกับบรรทัดฐานของสังคม ในสถานภาพหนึ่ง ๆ บุคคลอาจจะต้องแสดงบทบาทมากมาย เมื่อบุคคลดำรงอยู่ในบทบาทใดบทบาทหนึ่งแล้ว จะต้องกระทำตามบทบาทของตนให้ดีที่สุด เพื่อสร้างคุณค่าให้แก่ตัวเอง และสร้างประโยชน์ให้แก่ครอบครัว ชุมชน สังคม และประเทศ ตลอดจนมวลมนุษยชาติให้มากที่สุด โดยที่ไม่ทำให้ตนเอง และผู้ที่อยู่รอบข้างเดือดร้อนจากการกระทำของตน กล่าวคือ กระทำทั้งประโยชน์ต่อตนเอง และประโยชน์บุคคลอื่นให้สมบูรณ์ เพราะหากว่าทุกคนไม่สามารถกระทำตามบทบาทที่ตนเองดำรงอยู่แล้ว ก็อาจจะทำให้สังคมเกิดความไม่สงบสุขขึ้นได้

๒.๑.๖ บทบาทของพระสงฆ์

พระสงฆ์ในระยะแรก ๆ มีหน้าที่หลักจะต้องทำคือ การศึกษาในเรื่อง ศีล สมาธิ ปัญญา เพื่อบรรลุธรรมผลในทางพระพุทธศาสนา การบรรลุธรรมผลของท่านเหล่านั้นในตอนแรกเกิดจากการแสดงธรรมของพระพุทธเจ้า เมื่อพระอรหันต์สาวกเกิดขึ้นชุดแรก ๖๐ รูป งานอันเป็นหน้าที่ของพระสงฆ์ คือ “สั่งสอนบุคคลอื่นให้ปฏิบัติตามพระธรรมวินัยด้วย” ก็เกิดขึ้นโดยพระผู้มีพระภาคเจ้าได้รับสั่งให้ท่านเหล่านั้นมาประชุมกัน ณ ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน แขวงเมืองพาราณสี แล้วรับสั่งแก่ท่านเหล่านั้นว่า

“ดูกรภิกษุทั้งหลาย บัดนี้เราและเธอทั้งหลายพ้นแล้วจากบ่วงทั้งปวง ทั้งที่เป็นของทิพย์ทั้งที่เป็นของมนุษย์ พวกเธอจงเที่ยวจาริกไปเพื่อประโยชน์และความสุขแก่ชนหมู่มาก เพื่ออนุเคราะห์โลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่ทเวตาและมนุษย์ทั้งหลาย จงแสดงธรรมอันงามในเบื้องต้น ท่ามกลางและที่ สุด จงประกาศพรหมจรรย์อันสมบูรณ์ด้วยอรรถและพยัญชนะ สัตว์ที่มีอุสึ ในจักขุน้อยมีอยู่หากไม่ได้ฟังธรรมจักเสื่อมจากธรรม ผู้ที่อาจจู้รู้ทั่วถึงธรรมจักมี ดูกรภิกษุทั้งหลาย แม้เราเองก็จะไปยังตำบลอุรุเวลาเสนานิคม เพื่อแสดงธรรม”^{๓๔}

นับตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมา งานเผยแผ่ศาสนาได้กระจายไปสู่กลุ่มบุคคล ทั้งจำนวนคนที่ทำงานและคนที่หันมานับถือพระพุทธศาสนา จนกลายเป็นกลุ่มบุคคลที่เรียกว่าบริษัท ๔ อันประกอบด้วย ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ในช่วงตอนต้นสมัยพุทธกาลจากทรงเริ่มปฐมเทศนาไม่ถึงปี เฉพาะพระพุทธองค์เพียงองค์เดียว ทรงแสดงธรรมให้คนสำเร็จจริยผลเป็นพระอริยบุคคลเข้ามาบวชเป็นภิกษุในพระพุทธศาสนาเป็นจำนวนมาก

พระสงฆ์มีชีวิตอยู่ได้ด้วยการอาศัยศฤงคาร ซึ่งมีส่วนกำหนดหน้าที่ทางสังคมของพระสงฆ์ เมื่อกล่าวถึงในแง่คุณธรรม พระสงฆ์ก็ย่อมมีหน้าที่ต้องช่วยเหลือผู้อื่นให้รอดพ้นจากความทุกข์ด้วยอาศัย

^{๓๔} วิ. มหา. (ไทย) ๔/๓๒/๔๐.

เมตตาและกรุณาธรรมของตน พุทธพจน์ที่ตรัสสั่งสอนเกี่ยวกับหน้าที่ของพระสงฆ์มีอยู่มาก เช่น ในพหุการสูตรพระพุทธเจ้าทรงแสดงการพึ่งพากันระหว่างบรรพชิตและคฤหัสถ์ว่า

“ดูกรภิกษุทั้งหลาย พรหมณ์และคฤหบดีทั้งหลายเป็นผู้มีอุปการะมากแก่เธอทั้งหลาย บำรุงเธอทั้งหลายด้วยจีวร บิณฑบาต เสนาสนะและคิลานปัจจัยเภสัชบริขาร แม้เธอก็ทั้งหลายก็เป็นผู้มีอุปการะมากแก่พรหมณ์และคฤหบดีทั้งหลาย จงแสดงธรรมอันงามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง งามในที่สุดจงประกาศพรหมจรรย์พร้อมทั้งอรรถ พร้อมทั้งพยัญชนะ บริสุทธิ์ บริบูรณ์สิ้นเชิงแก่พรหมณ์และคฤหบดีเหล่านั้นเถิด ดูกรภิกษุทั้งหลาย คฤหัสถ์และบรรพชิตทั้งหลาย ต่างอาศัยซึ่งกันและกันด้วยอำนาจามิสทานและธรรมทาน อยู่ประพฤติพรหมจรรย์นี้ เพื่อต้องการ สลัดโอชะ เพื่อจะทำที่สุดแห่งทุกข์โดยชอบด้วยประการอย่างนี้ ฯ”^{๓๙}

พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ได้กล่าวถึงบทบาทหน้าที่ของสงฆ์ไว้ คือ มาตรา ๑๕ ตรี ในส่วนที่กล่าวถึงบทบาทหน้าที่ของมหาเถรสมาคม ในข้อที่ ๓ ว่า มีหน้าที่ควบคุมและส่งเสริม การศาสนศึกษา การศึกษาสงเคราะห์ การเผยแผ่ การสาธารณูปการ และการสาธารณสงเคราะห์^{๔๐}

พระราชวรมนี (ประยุทธ์ ปยุตโต) ได้กล่าวถึงบทบาทตามหลักการทางพระพุทธศาสนา ได้กำหนดบทบาทหน้าที่ของพระสงฆ์ออกเป็น ๒ ส่วน คือ^{๔๑}

๑. ความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์กับสังคมสงฆ์ ระหว่างพระสงฆ์ด้วยกันเองจะเห็นได้ชัดเจนจากบทบัญญัติต่าง ๆ ในวินัยของสงฆ์ มีการอยู่ร่วมกันเป็นวัด การกำหนดเขตพัทธสีมา อุโบสถ การปวารณา การกรานกฐิน พุทธบัญญัติที่ให้สงฆ์เป็นใหญ่ในกิจการต่าง ๆ ซึ่งเรียกว่า สังฆกรรม มีการอุปสมบท การระงับอธิการณ์ ตลอดจนข้อกำหนดเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล มีการเคารพกันตามอาวุโส เป็นต้น

๒. ความสัมพันธ์ในสังคมส่วนรวมระหว่างพระสงฆ์กับคฤหัสถ์ คือว่า พระสงฆ์ถูกกำหนดให้ต้องฝากชีวิตไว้กับคฤหัสถ์ เริ่มแต่อาหารซึ่งพระสงฆ์เป็นอยู่ด้วยบิณฑบาตถืออาหารที่ คฤหัสถ์ถวายตลอดจนปัจจัย ๔ อย่างอื่น ๆ และความเป็นอยู่ที่ต้องอาศัยคฤหัสถ์เป็นประจำเป็นข้อบังคับอยู่ในตัวให้ชีวิตของพระสงฆ์ผูกพันกับสังคมของคฤหัสถ์

นอกจากนั้นยังได้กล่าวอีกว่า การที่พระสงฆ์มีบทบาทอย่างไรนั้น คงอยู่ที่หลักการ อันมีอยู่ในคำสอนของพระพุทธเจ้าแล้ว คือในฝ่ายตนเองก็มีหน้าที่ในการศึกษาปฏิบัติ คือศึกษาเพื่อให้ ปฏิบัติได้ถูกต้อง และพร้อมทั้งสามารถแนะนำแก่ผู้อื่นได้ด้วย ในฝ่ายความสัมพันธ์กับสังคมคฤหัสถ์ ก็มีหน้าที่ให้การศึกษา การเผยแผ่ และการสงเคราะห์ พร้อมกับการปฏิบัติหน้าที่ทางสมณเพศของตน รักษาเกียรติและความบริสุทธิ์ของสถาบันสงฆ์ไว้ด้วย^{๔๒}

^{๓๙} พ. อิติ. (ไทย) ๒๕/๑๐๗/๔๘๖.

^{๔๐} สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา, พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ – ๒๕๓๕, (กรุงเทพมหานคร : รุ่งเรืองสาส์นการพิมพ์, ๒๕๓๕), หน้า ๗.

^{๔๑} พระราชวรมนี (ประยุทธ์ ปยุตโต), การพัฒนาคน, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโกลมคิมทอง, ๒๕๓๐), หน้า ๑๙๔ – ๑๙๕.

^{๔๒} พระราชวรมนี (ประยุทธ์ ปยุตโต), สถาบันสงฆ์กับสังคมไทย, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโกลมคิมทอง, ๒๕๒๗), หน้า ๒๗๔ – ๒๗๕.

พุทธทาสภิกขุ ได้กล่าวถึงบทบาทของพระสงฆ์เกี่ยวกับการศึกษาไว้ว่า เดิมนั้น การศึกษาของไทยมีพระสงฆ์เป็นผู้จัดการศึกษาและอาศัยวัดเป็นสถานศึกษา ต่อมาได้เปลี่ยนเป็น แนวคิดการศึกษาแบบตะวันตก แบ่งออกเป็น พุทธศึกษา พลศึกษา และหัตถศึกษา ในส่วนของ จริยศึกษานั้น ราชการไม่ได้เน้นในการนำมาสอนนักเรียน แต่จะเน้นพุทธศึกษา พลศึกษา และหัตถศึกษา จนกระทั่งถึงปัจจุบัน ในส่วนของจริยศึกษาที่ว่านั้น หลักสูตรก็เป็นไปเพื่อการท่องจำ ไม่ได้ฝึกให้ผู้ศึกษานำไปปฏิบัติเพื่อขัดเกลาความประพฤติและจิตใจของตน^{๔๓}

พระสุธีวรญาณ (ณรงค์ จิตตโสภโณ) ได้กล่าวถึงบทบาทของพระสงฆ์ที่ทำอยู่ใน ปัจจุบันโดยหลักใหญ่ ๆ มีอยู่ ๓ ประการ คือ^{๔๔}

๑. พัฒนาจิตวิญญาณของมนุษย์ (Spiritual guide) บทบาทนี้จะเห็นจากองค์กรสงฆ์ ต่อไปนี้

๑.๑ การเกิดขึ้นของคณะธรรมทาสไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๗๕ โดยการนำของท่านพุทธทาสภิกขุ ก่อให้เกิดวัดป่าเพื่อปัญญาชน ลักษณะสวนโมกขพลาราม มีการผลิตหนังสือธรรมที่มีลีลาการประพันธ์แบบทันสมัย ชักชวนคนยุคปัจจุบันให้เห็นคุณค่าของพระ ศาสนานำพาคนไทยใฝ่การประพุดิมากขึ้น

๑.๒ การเกิดวัดป่าในสายธรรมยุติกนิกาย จนถึงสมัยพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต สายภาวนาพุทธโธ มีการตั้งสำนักปฏิบัติธรรมในสายวัดหนองป่าพง อำเภอวารินชำราบ จังหวัด อุบลราชธานี ของพระอาจารย์ชา สุภทฺโท ซึ่งให้ชาวไทยและชาวต่างประเทศได้เห็นคุณค่าของ ความ สงบทางด้านจิตใจและเห็นว่าการมีชีวิตแบบสมัยพระพุทธเจ้าอยู่กับธรรมชาติเป็นสิ่งที่ดี

๑.๓ การเกิดขึ้นของสำนักวิปัสสนากัมมัฏฐานแบบ ยุบหนอ – พองหนอ ซึ่งมีวัด มหาธาตุเป็นศูนย์กลางเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๙๓ อันมีต้นแบบมาจากท่านมหาสีสะยาตอวัดศาสนยิสสา ประเทศพม่า ทำให้ระบบการปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐานเจริญรุ่งเรือง และมีผู้ได้ประโยชน์จากการ ปฏิบัติธรรมสายนี้เป็นอย่างมาก

๑.๔ การเกิดขึ้นของการปฏิบัติธรรมแบบสัปปะ อรหัง ของพระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร) วัดปากน้ำ ภาษีเจริญ กรุงเทพมหานคร ทำให้เกิดกัลยาณมิตรมากมาย ทั้งในวงการ พระสงฆ์และประชาชน

๒. ทำหน้าที่ให้การศึกษาแก่ประชาชน สถาบันสงฆ์ที่ทำหน้าที่มาตลอดคือ สำนักเรียนพระปริยัติธรรมทั้งแผนกธรรมและบาลี ตลอดทั้งมหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้งสองแห่ง คือ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และมหามกุฏราชวิทยาลัย ทำให้เรามีแหล่งเพาะ ภูมิ ปัญญาแบบพุทธของประชาชนระบบการศึกษาสายเดิมและมหาวิทยาลัยสงฆ์ก่อให้เกิดนักเขียน เช่น สุชีพร ปัญญาภาพ แสง จันทร์งาม พระธรรมปิฎก (ป.อ. ประยุตโต), จำนงค์ ทองประเสริฐ และ วศิน อินทสระ ให้แก่แวดวงวิชาการ

^{๔๓} พุทธทาสภิกขุ, **พุทธศาสนากับความสำเร็จของสังคม**, (กรุงเทพมหานคร : สุขภาพใจ, ๒๕๔๗), หน้า ๕๖.

^{๔๔} พระสุธีวรญาณ (ณรงค์ จิตตโสภโณ), **พุทธศาสตร์ปริทรรศน์**, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๑๖๓ – ๑๖๘.

๓. ทำหน้าที่เป็นผู้นำด้านพัฒนาชนบท พระสงฆ์ทำหน้าที่เป็นผู้นำทางพัฒนาชนบท มีทั่วทุกภาคของประเทศ ซึ่งแยกเป็น ๒ ประเภท คือ

๓.๑ การตั้งมูลนิธิการศึกษาและพัฒนาชนบท พระเถระที่รู้จักกันโดยทั่วไปว่า อุทิศตนเองเพื่อการศึกษาของชาวบ้านในชนบทมาโดยตลอดคือ พระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (ฟู อคฺควิโร) วัดพระสิงห์ จังหวัดเชียงใหม่ ผู้ตั้งโรงเรียนเมตตาศึกษาที่วัดเจดีย์หลวง เชียงใหม่ และมูลนิธิเพื่อการศึกษาและพัฒนาชนบท โดยมีอุดมการณ์ “มุ่งส่งเสริมกสิกร ส่งสอนวิทยาธำรงพระศาสนาและพัฒนาท้องถิ่น”

๓.๒ การรวมกลุ่มเพื่องานพัฒนาชุมชนในลักษณะเครือข่าย (Network) ของงานพัฒนาชุมชนชนบท มีหลายกลุ่ม เช่น กลุ่มพระสังฆพัฒนา ซึ่งส่วนใหญ่เป็นพระสงฆ์นักพัฒนาในจังหวัดนครราชสีมา มีพระสงฆ์ที่อยู่ในกลุ่มนี้ประมาณ ๒๐ – ๓๐ รูป เป็นต้น

นอกจากนี้ท่านยังได้กล่าวถึงหน้าที่ของพระสงฆ์ในด้านการส่งเสริมการศึกษาอยู่ ๒ ประการด้วยกันคือ^{๔๕}

๑. หน้าที่เป็นผู้ให้คำแนะนำสั่งสอน คือ การให้การศึกษาแก่ประชาชนเผยแพร่ธรรมแก่ประชาชนโดยเฉพาะในด้านการดำรงชีวิตที่ดีงาม ชีวิตที่ประเสริฐ ตามหลักการทางพุทธศาสนา เรียกว่า หน้าที่ของครู แม้องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ก็ได้รับการยกย่องจากบุคคลทั่วไปว่า เป็นพระบรมครู ซึ่งทำหน้าที่ฝึกเทศาและมนุษย์ได้อย่างไม่มีใครยิ่งกว่า เพราะพระองค์ฝึกคนธรรมดาให้กลายเป็นคนดี และกลายเป็นคนประเสริฐในระดับสูงสุด ดังนั้นการศึกษาจึงเป็นหน้าที่ของพระสงฆ์ในฐานะครู เป็นหน้าที่ถาวรตลอดมาตั้งแต่สมัยพุทธกาลถึงปัจจุบัน

๒. หน้าที่เป็นผู้ให้คำปรึกษา ให้ความรู้ความเข้าใจแก่ประชาชน เมื่อประชาชนมีความรู้ความเข้าใจอย่างถูกต้อง ก็จะประพฤติอยู่ในศีลธรรม รู้จักอบรมจิต ฝึกอบรมปัญญาให้ประชาชนอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุขประพฤติดี ประพฤติชอบ

คณินันต์ จันทบุตร ได้จำแนกบทบาทของพระสงฆ์ไว้ ๓ ประการ คือ^{๔๖}

๑. การพัฒนาคุณภาพพลเมืองด้านคุณธรรมและจริยธรรม

๒. การส่งเสริมประชาชน เช่น การให้ความสะดวกในการบำเพ็ญกุศลแก่ประชาชนตามประเพณีที่เกี่ยวกับชีวิต งานประเพณีส่วนร่วม และงานเทศกาลต่าง ๆ

๓. การช่วยเหลือทางราชการ โดยเฉพาะการรักษาความปลอดภัยของชาติและกิจการทางสังคมกับจิตวิทยา เป็นต้น

^{๔๕} พระมหาณรงค์ จิตตโสภโณ, พุทธศาสนากับการพัฒนา : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิชาการพุทธศาสนาและสังคมศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒), หน้า ๒๑๖.

^{๔๖} คณินันต์ จันทบุตร, สถานะและบทบาทของพระพุทธศาสนาในประเทศไทย, (กรุงเทพมหานคร : ภาพพิมพ์, ๒๕๓๒), หน้า ๕๒.

จํานงค์ อติวัฒนสิทธิ ได้กล่าวถึงบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาคุณภาพประชากรไว้ ๓ ประการ คือ^{๔๗}

๑. การสร้างคนให้ได้รับการศึกษา ในสมัยก่อนการศึกษาของไทยยังขึ้นอยู่กับวัดและวัง เป็นสถาบันการศึกษาของเจ้านายและขุนนางชั้นสูง ส่วนวัดเป็นสถาบันการศึกษาของสามัญชน ถึงแม้ปัจจุบันรัฐจะแยกการศึกษาออกจากสถาบันสงฆ์ แต่สถาบันสงฆ์ก็ยังมียุทธศาสตร์ในการเสริมสร้างคนให้ได้รับการศึกษาอยู่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งคนที่ยากจนและด้อยโอกาสทางการศึกษาได้รับผลประโยชน์อย่างมากจากการเอื้ออำนวยการหรือการบริการของสถาบันสงฆ์

๒. การสร้างคนให้มีคุณธรรม การอบรมสั่งสอนคนให้มีคุณธรรมเป็นหน้าที่หลักของสถาบันสงฆ์ที่เดียว เป็นที่ยอมรับกันว่าการศึกษาที่สังคมไทยมีความสงบสุขพอสมควรตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน เพราะบทบาทของพระสงฆ์ในการอบรมสั่งสอนให้ประชาชนปฏิบัติดีปฏิบัติชอบตามหลักศีลธรรม และให้บุคคลละเว้นจากความชั่วและอบายมุขต่าง ๆ

๓. เสริมสร้างความเป็นอยู่ของประชาชนให้ดีขึ้น เช่น เป็นผู้นำในการพัฒนาชุมชน พัฒนาสิ่งแวดล้อม พัฒนาอาชีพ สร้างถนนหนทาง บ่อน้ำ สาธารณสุขและโรงเรียน เป็นต้น รวมทั้งระดมกำลังชาวบ้านให้มีการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ช่วยเหลือเด็กกำพร้าคนยากไร้ และช่วยให้ผู้ติดยาเสพติดพ้นจากการเป็นทาสยาเสพติด เป็นต้น

ทินพันธ์ นาคะตะ ได้กล่าวถึงบทบาทของพระสงฆ์ว่า สำหรับหน้าที่หลักของพระภิกษุสงฆ์ก็คือ การศึกษาประพฤติปฏิบัติธรรม ส่วนหน้าที่ที่มีต่อสังคมกันว่ามีอยู่หลายประการ กล่าวคือ นอกจากจะมีหน้าที่ดำเนินกิจกรรมบางอย่างของวัดแล้ว พระภิกษุสงฆ์ยังมีหน้าที่ในการอบรมสั่งสอนหลักธรรมให้แก่ประชาชนเพื่อนำไปประพฤติปฏิบัติตามและอยู่ในศีลธรรมอันดีงาม ยิ่งไปกว่านี้ พระภิกษุสงฆ์ยังมีส่วนที่เกี่ยวกับการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาให้แก่ชาวบ้านอีกด้วย พระภิกษุสงฆ์เป็นผู้มีความรู้สูงกว่าชาวบ้านเป็นผู้จัดการศึกษาและเป็นครู เด็กผู้ชายจะถูกส่งไปเป็นศิษย์วัดหรือสามเณร เพื่อเรียนการอ่าน การเขียน และเรียนวิชาเลขอย่างง่าย ๆ รวมทั้งรับการอบรมทางศีลธรรมและหลักธรรมของศาสนา ทำให้เด็กผู้ชายส่วนมากอ่านออกเขียนได้ และมีความรู้ในด้านจริยธรรมของสังคม^{๔๘}

ประเวศ วะสี ได้เสนอบทบาทของพระสงฆ์และวัดไว้ ดังนี้^{๔๙}

๑. พระสงฆ์เป็นผู้สร้างชุมชนสงฆ์ให้เป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ วัดอุทิศประสงค์ของการบวชก็คือเพื่อการเรียนรู้ดังนั้นสงฆ์คือชุมชนแห่งการเรียนรู้ ซึ่งควรจะเป็น ๓ เรื่องใหญ่ ๆ คือ

๑.๑ การเรียนรู้พุทธธรรมให้ลึกซึ้งที่สุดทั้งทางปริยัติและปฏิบัติ

๑.๒ การเรียนรู้สังคมปัจจุบันให้รู้เท่าทันสังคมปัจจุบันเพื่อประโยชน์ในการสอน

^{๔๗} จํานงค์ อติวัฒนสิทธิ, แนวคิดเชิงพุทธเกี่ยวกับการพัฒนาประชากร : สังคมวิทยาตามแนวพุทธศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติและกรมการศาสนา, ๒๕๓๐), หน้า ๓๓๗.

^{๔๘} ทินพันธ์ นาคะตะ, พุทธศาสนากับสังคมไทย, (กรุงเทพมหานคร : กรมการศาสนา, ๒๕๒๙), หน้า ๕ - ๗.

^{๔๙} ประเวศ วะสี, พระสงฆ์กับการรู้เท่าทันสังคม, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์หมอชาวบ้าน, ๒๕๔๐), หน้า ๗๑ - ๘๒.

๑.๓ การเรียนรู้การสื่อสาร ให้เป็นที่สนใจของผู้คน ให้จับใจผู้คนให้มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมหรือที่เรียกว่า อนุศาสน์ปาฏิหาริย์ รวมทั้งความสามารถในการใช้เครื่องมือติดต่อสื่อสารสมัยใหม่ด้วย

๒. การศึกษาของสงฆ์ เป็นเรื่องที่ควรคำนึงถึง กำหนดอยู่ในนโยบายของรัฐบาลในแผนการศึกษาแห่งชาติ มหาวิทยาลัยสงฆ์และมหาวิทยาลัยทางโลกควรจะร่วมกันพัฒนาหลักสูตรสำหรับการศึกษาของสงฆ์

๓. การทำให้วัดเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนและส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชน ความสำคัญของวัดคือการเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน ดังนั้นถ้าวัดเข้มแข็งก็ทำให้โครงสร้างของชุมชนเข้มแข็งด้วย ทั้งนี้เนื่องจากการมีศีลธรรมอันดีงามของสมาชิกในชุมชน ถ้าวัดลอยตัวออกจากโครงสร้างของสังคมในชุมชน จะทำให้ชุมชนและสังคมอ่อนแอและส่งผลให้สถาบันอื่น ๆ รวมทั้งสถาบันทางศาสนาอ่อนแอไปด้วย

๔. วัดกับการจัดการศึกษา การศึกษาในระบบจากโรงเรียนประถมศึกษาและระดับมัธยมศึกษา จำนวน ๓๐,๐๐๐ โรงเรียนยังไม่สามารถผลิตคนให้มีความเข้มแข็งทางปัญญาและศีลธรรม ในส่วนที่ยังขาดนี้หากวัดสามารถจัดกระบวนการเรียนรู้ที่สามารถพัฒนาคนให้เต็มศักยภาพได้ ก็จะเป็นประโยชน์ต่อสังคมอย่างแท้จริง

๕. พระสงฆ์กับการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งด้วยสันติวิธี เนื่องจากในโลกปัจจุบันมีความขัดแย้งกันอย่างรุนแรงในสังคมระดับต่าง ๆ พระสงฆ์ควรศึกษาให้เข้าใจว่าความรุนแรงนั้นหมายถึงอะไร ขอบเขตแค่ไหน มีกี่ประเภท มีสาเหตุจากอะไรบ้าง มีวิธีป้องกันและแก้ไขอย่างไร วิธีใดใช้ได้ผล จะพัฒนาวิธีการป้องกันและการป้องกันให้ดีขึ้นอย่างไร

๖. วัดกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมกระแสนการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมเป็นกระแสใหญ่ของโลกที่มีการระดมศาสตร์ทางด้านต่าง ๆ มาเชื่อมโยง พระสงฆ์จึงต้องพยายามศึกษาให้เข้าใจปัญหาสิ่งแวดล้อมและวิธีการแก้ไข ให้ลึกซึ้งเพื่อจะได้สอนประชาชนได้ถูกต้อง และวัดควรเป็นต้นแบบในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมแก่ประชาชน

๗. การบริหารจัดการวัด วัดเป็นทรัพยากรอันทรงค่าของประชาชนในสังคม ดังนั้นการบริหารจัดการวัดที่ก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่สังคมตามอุดมการณ์แห่งพระพุทธศาสนา เจ้าอาวาส คณะสงฆ์ รัฐบาล และผู้ที่เกี่ยวข้องจะต้องให้ความร่วมมือในการจรรโลงพระศาสนาเพื่อสังคมต่อไป

พินิจ ลาภธนานันท์ ได้แบ่งบทบาทพระสงฆ์ไว้ดังนี้^{๕๐}

๑. บทบาทในการให้ความรู้และพัฒนาจิตใจแก่คนในชุมชน

พระสงฆ์ในชนบทมีพื้นฐานความศรัทธาเคารพของชาวบ้าน เป็นแกนนำในการเข้าไปมีบทบาทการพัฒนา ซึ่งเมื่อพระสงฆ์นำพาชาวบ้านพัฒนาจิตใจหรือวัตถุในกิจกรรมใดกิจกรรมนั้นมักจะได้รับความร่วมมือช่วยเหลือชาวบ้านอย่างมีจิตศรัทธา และสามารถประสบความสำเร็จในการดำเนินงานโดยง่ายและเสียค่าใช้จ่ายน้อย แต่บทบาทการพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์ยังจำกัดอยู่ในแวดวงเฉพาะสงฆ์ในบางพื้นที่ ยังไม่กว้างขวางนัก และยังมีกิจกรรมในลักษณะต่างคนต่างทำ

^{๕๐}พินิจ ลาภธนานันท์, **บทบาทพระสงฆ์ในการพัฒนาชนบท**, (กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๙), หน้า ๓๘ – ๓๙.

ไม่ประสานกันอย่างเป็นขบวนการหรือองค์การ แนวทางการดำเนินการพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์จึงไม่เด่นชัดมากนัก แต่ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับว่าเราจะมองบทบาทพัฒนาของพระสงฆ์ในพื้นฐานโครงสร้างสังคมแบบใด ถ้าเป็นสังคมเมืองพระสงฆ์ควรจะมุ่งเน้นการพัฒนาจิตใจเป็นสำคัญ เพราะในสังคมเมืองนั้นมีเหตุปัจจัยแห่งการเปลี่ยนแปลงที่โน้มน้าวในการชักนำประชาชนไปสู่ความเสื่อมในทางศีลธรรมจรรยาได้มาก การที่พยายามพัฒนาจิตใจในสังคมเมืองจะเกิดประโยชน์ต่อสังคมในด้านการยกระดับศีลธรรมจรรยา การลดปัญหาอาชญากรรมและปัญหาสังคมอื่น ๆ ส่วนในชนบทนั้นปัญหาที่ชุมชนประสบคือปัญหาชีวิตความเป็นอยู่หรือปัญหาคุณภาพชีวิต การพัฒนาจิตใจอย่างเดียวจะไม่เกิดประโยชน์อย่างไรในชุมชน หากแต่พระสงฆ์ต้องมีการพัฒนาความรู้สร้างความเข้าใจในชุมชน พัฒนาคุณภาพชีวิตให้ดียิ่งขึ้น โดยต้องพัฒนาควบคู่ทางด้านวัตถุและจิตใจ แต่จะเน้นด้านใดมากกว่ากันควรพิจารณาให้เหมาะสมตามสภาพพื้นฐานของโครงสร้างสังคมและเศรษฐกิจในแต่ละชุมชนนั้น ๆ

๒. บทบาทในการส่งเสริมการศึกษา

ในสมัยที่การศึกษายังไม่แพร่หลาย การศึกษามีอยู่แต่ในวังกับวัดเท่านั้น แต่วัดกับพระสงฆ์เป็นฝ่ายที่ใกล้ชิดกับประชาชนมากกว่า จึงสามารถให้การศึกษาได้มากกว่าทั้งด้านความรู้ เช่น การอ่านเขียน การดำเนินชีวิต การครองเรือน เป็นต้น และด้านวิชาชีพ เช่น วิชาช่างต่าง ๆ และวิชาการต่อสู้มีวิชาดาบ เป็นต้น ถึงสมัยที่มีการปฏิรูปการศึกษาตามแบบชาติตะวันตกวัดและพระสงฆ์ก็เป็นผู้มีส่วนร่วมเป็นจำนวนมาก เพราะมีความพร้อมทางด้านทรัพยากรที่ตกทอดมา พระสงฆ์จึงยังเป็นผู้ให้การศึกษาแก่สังคม ตั้งแต่ชาวบ้านทั่วไป จนถึงเจ้านาย และพระมหากษัตริย์

๓. บทบาทในการช่วยพัฒนาชุมชนในท้องถิ่น

พระสงฆ์เป็นสมาชิกของสังคมและอยู่ได้ด้วย การสนับสนุนจากชาวบ้าน หากชาวบ้านลำบาก พระเองก็ลำบากเช่นกัน เพราะฉะนั้นการที่พระสงฆ์ดำเนินบทบาทในการพัฒนาชุมชนจึงเป็นบทบาทหนึ่งของพระสงฆ์ในการช่วยชาวบ้าน เป็นการนำชุมชนให้สามารถพึ่งพาตนเองได้ พระสงฆ์เองก็ผูกพันกับชุมชนจึงไม่สามารถเพิกเฉยกับปัญหาที่เกิดขึ้นได้ ดำเนินการไปตามวิจรรณญาณที่สามารถทำได้ตามพระธรรมวินัยและความต้องการของชุมชน

๔. บทบาททางการเผยแผ่ธรรม

จากการที่พระสงฆ์เป็นผู้งามด้วยศีลาจารวัตร ทำให้เป็นแบบอย่างแก่คนทั่วไปในการดำเนินชีวิต ด้วยการยอมรับเช่นนั้น บทบาทในการเผยแผ่ธรรมจึงเป็นไปโดยง่าย บางครั้งก็ผ่านทางระบบการศึกษาที่ให้แก่ผู้เข้าการศึกษาในวัดโดยตรง บางครั้งก็ผ่านทางประเพณีและกิจกรรมทางศาสนาที่ประชาชนเข้าร่วมอย่างเป็นทางการ จนถึงผ่านทาง การพูดคุยและสนทนา เช่น ในโอกาสทำบุญตักบาตรตอนเช้า เมื่อยุคสมัยเปลี่ยนไปบทบาทด้านนี้ก็ยังคงมีอยู่ แต่อาจเปลี่ยนไปหรือเพิ่มขึ้นตามวิธีการ เช่น การใช้สื่อในการเผยแผ่ธรรมะให้เข้ากับยุคสมัย เป็นต้น

๕. บทบาทการส่งเสริมความสามัคคีในหมู่บ้าน

การส่งเสริมความสามัคคีในหมู่บ้านโดยช่วยขจัดความขัดแย้งของประชาชนในหมู่บ้านได้ เพราะคนโดยส่วนมากเชื่อฟังผู้ทรงศีลหรือพระอยู่แล้ว เพราะพุทธศาสนิกชนชาวไทยนับถือพระสงฆ์เป็นอย่างสูง ชาวบ้านมองพระสงฆ์เป็นบุคคลตัวอย่างชาวบ้านจึงเต็มใจที่จะกราบไหว้พระ หากมีปัญหาเกิดขึ้นในชุมชนหรือหมู่บ้าน พระสงฆ์ก็เป็นผู้ประสานความเข้าใจให้กับชุมชนได้

๖. บทบาทที่เป็นผู้นำที่ไม่เป็นทางการ

ในชุมชนหรือหมู่บ้าน พระสงฆ์ทำหน้าที่ช่วยแนะนำสั่งสอนและสนับสนุนงานของชาวบ้าน โครงการพัฒนาต่าง ๆ ในเมืองไทยที่สำเร็จไปได้นั้นส่วนหนึ่งเป็นเจ้าหน้าที่ของรัฐบาลขอความร่วมมือจากชาวบ้าน โดยผ่านพระสงฆ์ซึ่งชาวบ้านให้ความเคารพนับถือ

ภัทรพร สิริกาญจน ได้กล่าวถึงบทบาทของพระสงฆ์ไว้ว่า เนื่องจากพระสงฆ์โดยส่วนใหญ่มิได้แยกตัวออกไปอยู่อย่างโดดเดี่ยวห่างจากชุมชน พระสงฆ์จึงต้องรับรู้สิ่งที่เกิดขึ้นในชุมชนที่ตนเองอาศัยอยู่และมีบทบาทที่เกี่ยวข้องกับชุมชนในด้านต่าง ๆ ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันบทบาทดังกล่าวมิได้จำกัดอยู่เฉพาะในเรื่องการสั่งสอนศาสนธรรมและการปฏิบัติธรรมเท่านั้น แต่ยังรวมถึงการช่วยเหลือประชาชนทั้งทางวัตถุและการแก้ปัญหาพัฒนาชีวิตอีกด้วย รวมถึงการเป็นผู้นำของชุมชนพระสงฆ์ยังคงทำหน้าที่พัฒนาศีลธรรมของประชาชนอย่างต่อเนื่อง จนถึงปัจจุบัน พระสงฆ์หลายรูปได้รับการยอมรับนับถือและยกย่องจากคนทั่วไปว่ามีคุณูปการกล่อมเกล้าผู้คนให้รู้จักบาปบุญคุณโทษและเป็นคนดีของสังคม เช่น ท่านพุทธทาส และพระเทพเวที (ประยูร ปยุตโต) เป็นต้น^{๕๑}

จากแนวคิดเรื่องบทบาทของพระสงฆ์ที่ได้กล่าวมาข้างต้น สรุปได้ว่า พระสงฆ์มีบทบาทหลัก ๆ อยู่ด้วยกันคือ การทำกิจของตนให้ดีที่สุด ได้แก่ การศึกษาประพฤติปฏิบัติธรรม ส่วนหน้าที่ที่มีต่อสังคมก็นับว่ามีอยู่หลายประการ เนื่องจากพระสงฆ์มีชีวิตอยู่ได้ด้วยการอาศัยศฤงคาร ซึ่งมีส่วนกำหนดหน้าที่ทางสังคมของพระสงฆ์เมื่อกล่าวถึงในแง่คุณธรรม พระสงฆ์ก็ย่อมมีหน้าที่ที่ต้องช่วยเหลือผู้อื่นให้รอดพ้นจากความทุกข์ด้วยอาศัยเมตตาและกรุณาธรรมของตน กล่าวคือ นอกจากจะมีหน้าที่ดำเนินกิจกรรมบางอย่างของวัดแล้ว พระภิกษุสงฆ์ยังมีหน้าที่ในการอบรมสั่งสอนหลักธรรมให้แก่ประชาชนเพื่อนำไปประพฤติปฏิบัติตามและอยู่ในศีลธรรมอันดีงาม ยิ่งไปกว่านี้ พระภิกษุสงฆ์ยังมีหน้าที่เกี่ยวกับการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาให้แก่ชาวบ้าน ทำหน้าที่เป็นผู้นำด้านพัฒนาชนบท บทบาทในการให้ความรู้และพัฒนาจิตใจแก่คนในชุมชน การส่งเสริมการศึกษา การช่วยพัฒนาชุมชนในท้องถิ่น การเผยแพร่ธรรม การส่งเสริมความสามัคคีในหมู่บ้าน

๒.๒ แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าแนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับคุณธรรม จริยธรรม จากเอกสาร และบทความทางวิชาการต่าง ๆ ดังนี้

๒.๒.๑ ความหมายของคุณธรรม จริยธรรม

ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้า ความหมายของคุณธรรม จริยธรรม จากเอกสารทางวิชาการต่าง ๆ ไว้ โดยแยกเป็นประเด็นตามลำดับ คือความหมายของ “คุณธรรม” มีนักวิชาการและผู้รู้หลากหลายท่านได้อธิบายความหมายไว้ ดังนี้

กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ ได้ให้ความหมายของของคุณธรรมไว้ว่า หมายถึง สิ่งทีบุคคลส่วนใหญ่ยอมรับว่าเป็นสิ่งดีงามซึ่งเป็นความปรารถนา ที่ส่งผลให้เกิดการกระทำที่เป็น

^{๕๑} ภัทรพร สิริกาญจน, **หน้าที่พระสงฆ์ตามพุทธบัญญัติ : แนวคิดและบทบาทพระคำเขียน สุวณโณ ในการพัฒนาชุมชน**, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๐), หน้า ๒.

ประโยชน์ ละครวมที่ดีที่แท้จริงต่อสังคมอันได้แก่ การปฏิบัติตนตามหลักธรรมทางศาสนาคุณธรรมนี้ นับว่าเป็นค่านิยมเช่นกัน^{๕๒}

นอกจากนั้นยังได้ให้ความหมายของไว้ว่า จริยธรรมหมายถึงสิ่งที่ควรประพฤติเพื่อให้ เกิดความดีและความถูกต้องแก่สังคมจริยธรรมที่สูงที่สุดคือการประพฤติปฏิบัติโดยยึดประโยชน์ต่อ สังคมส่วนรวมเป็นสำคัญ^{๕๓}

ราชบัณฑิตยสถาน ได้ให้คำอธิบายไว้ว่า คุณ หมายถึง ความดีที่มีประจำอยู่ในสิ่ง นั้นๆ ความเกื้อกูล ธรรม หมายถึง ความดี การทำดีละความชั่วทั้งปวงเมื่อนำคำทั้งสองมารวมกัน “คุณธรรม” จึงมีความหมายว่า สภาพคุณงามความดี ความประพฤติที่ดีการทำให้เกิดคุณงามความดี อุบิสัยอันดีงามซึ่งเป็นคุณสมบัติที่อยู่ภายในจิตใจของบุคคล (ความดีที่อยู่ในตัวบุคคล) การทำดีนั้น จะต้องมุ่งกระทำทั้งกาย วาจา และใจ เพื่อให้เกิดความสุขแก่ตนเองและผู้ร่วมงาน^{๕๔}

สถาบันระหว่างชาติสำหรับการค้นคว้าเรื่องเด็ก ได้ให้คำนิยามไว้ว่า คุณธรรม คือ ความคิดรวบยอดในความรู้สึกลึกซึ้ง ขั้วดี อันเป็นเครื่องเหนี่ยวรั้ง ควบคุมพฤติกรรมที่แสดงออก เพื่อสนองความปรารถนาสามารถมองเห็นว่า อะไรเป็นสิ่งที่พึงปรารถนาของคนกลุ่มใหญ่ และพร้อมที่จะ แสดงออกเมื่อมีเหตุการณ์หรือสิ่งแวดล้อมมากระตุ้น^{๕๕}

พุทธทาสภิกขุ ได้ให้ความหมายของว่า คุณธรรม คือ คุณสมบัติฝ่ายดีโดยส่วนเดียว เป็นที่ตั้งหรือเป็นประโยชน์แก่สันติภาพและสันติสุขจึงเป็นที่ต้องการของมนุษย์ คุณธรรมเป็นสิ่งที่ต้อง อบรมโดยเฉพาะเพื่อให้เกิดขึ้นเหมาะสมกับที่เราต้องการ^{๕๖}

พระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตโต) ได้ให้ความหมายของจริยธรรมมาจากคำว่าพรหมจรรย์ ซึ่งในทางพระพุทธศาสนาหมายถึงมรรค คือ วิธีการปฏิบัติทางสายกลางประกอบด้วยองค์ประกอบ ๘ ประการ บางครั้งเรียก ไตรสิกขา หรือการศึกษา ๓ ประการอันได้แก่ ศีล สมาธิ ปัญญา จริยธรรม อัน ได้แก่ พรหมจรรย์ มรรค และไตรสิกขา ทั้งหมดนี้เป็นทางปฏิบัติเพื่อนำมนุษย์ไปสู่จุดหมายในชีวิต^{๕๗}

^{๕๒} กรมวิชาการ, **คู่มือการสร้างเครื่องวัดคุณลักษณะด้านจิตพิสัย**, (กรุงเทพมหานคร : cursa, ๒๕๓๙), หน้า ๑๐.

^{๕๓} กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, **แนวทางการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ**, (กรุงเทพ มหานคร : โรงพิมพ์อุษาการ, ๒๕๔๗), หน้า ๑๕.

^{๕๔} ราชบัณฑิตยสถาน, **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒**, (กรุงเทพมหานคร : นาน มีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์ , ๒๕๔๖), หน้า ๑๙๘.

^{๕๕} สถาบันระหว่างชาติสำหรับการค้นคว้าเรื่องเด็ก อ่างใน ฝ่ายโครงการและวิจัย วิทยาลัยครูบ้าน สมเด็จเจ้าพระยา, **คุณธรรมแห่งความเป็นพลเมืองดีของนักศึกษาวิทยาลัยครูบ้านสมเด็จเจ้าพระยา**, (กรุงเทพ มหานคร : วิทยาลัยครูบ้านสมเด็จเจ้าพระยา, ๒๕๔๖), หน้า ๓-๔.

^{๕๖} พุทธทาสภิกขุ, **คุณธรรมสำหรับครู**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๒๗), หน้า ๙๐.

^{๕๗} พระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตโต), **คุณธรรมและจริยธรรมสำหรับเด็กและเยาวชนรุ่นใหม่**, (กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๘), หน้า ๙.

พระครูนิพัทธปริยัติกิจ (บุญมี อุดตกรุกข) ได้ให้ความหมายของของคุณธรรมว่า “คุณธรรม” หมายถึงความดีที่ทุกคนควรปฏิบัติตามข้อที่พระพุทธเจ้ากำหนดให้บุคคลทุกเพศทุกวัย ในสถานะและอาชีพต่าง ๆ พึงประพฤติปฏิบัติตามให้เป็นไปในแนวเดียวกันและกันในทิศทางที่ถูกตามสายกลางมีสัมมาทิฐิ ความเห็นที่ถูกตามครรลองคลองธรรม เพราะคุณธรรมเกิดจากศีลธรรม คือ หลักระเบียบของพระพุทธศาสนาเป็นสิ่งที่สร้างมนุษย์ให้มีคุณธรรมในหัวใจของมนุษย์ทุกรูปทุกนามเพื่อหวังให้อยู่อย่างสงบสุข หรือที่เรียกว่าอยู่เย็นเป็นสุข^{๕๘}

พระมหาอดิศร ธีรสีโล ได้ให้ความหมายของว่า หมายถึง ธรรมที่เป็นคุณหรือธรรม คือ ความดี หมายถึง คุณสมบัติทางกาย วาจา และใจ ที่เป็นคุณตรงกันข้ามกับที่เป็นโทษ^{๕๙}

โกวิท ประวาลพุกษ์ และภณิดา คุสกุล ได้ให้ความหมายของของจริยธรรมไว้ว่า จริยธรรมมีความหมาย๒นัยคือ^{๖๐}

๑. จริยธรรมเป็นหลักการและเหตุผลที่พิจารณาเกี่ยวกับการกระทำการพิจารณาตัดสินและการตัดสินใจซึ่งมีความหมายที่คนเข้าใจกันมาแต่เดิม

๒. จริยธรรมที่เป็นพฤติกรรมหรือการกระทำเป็นการตัดสินใจการพิจารณาตัดสินเป็นคุณธรรมทางจริยธรรมที่มีพื้นฐานอยู่บนการกระทำและเจตคติที่ดีที่สามารถสังเกตเห็นได้ซึ่งความหมายนี้เป็นความหมายในความคิดแบบใหม่

ประภาศรี สีหอำไพ ได้ให้ความหมายของของคุณธรรมหมายถึงสภาพของคุณงามความดีภายในบุคคลทำให้เกิดความชื่นชมยินดีมีจิตใจที่เต็มเปี่ยมไปด้วยความสุขขึ้นสมบูรณ์คือความสุขใจที่เป็นสุขคือใจของคนดีคำว่าใจดีคือใจที่มีแต่ให้ให้ความรักความเมตตาความปรารถนาต่อผู้อื่นและได้ให้ความหมายของของจริยธรรมว่าคือหลักความประพฤติที่อบรมกิริยาและปลูกฝังลักษณะนิสัยให้อยู่ในครรลองของคุณธรรมหรือศีลธรรมคุณค่าทางจริยธรรมคือความเจริญงอกงามในการดำรงชีวิตอย่างมีระเบียบแบบแผนตามวัฒนธรรมของบุคคลที่มีลักษณะทางจิตใจที่ดีงามอยู่ในสภาพแวดล้อมที่โน้มนำบุคคลให้มุ่งทำความดีละเว้นความชั่วมีแนวทางความประพฤติอยู่ในเรื่องของความดีความถูกต้อง^{๖๑}

ดวงเดือน พันธุมนาวิน ได้ให้ความหมายของจริยธรรม คือลักษณะทางสังคมหลายลักษณะของมนุษย์ และมีขอบเขตรวมถึงพฤติกรรมทางสังคมประเภทต่าง ๆ โดยลักษณะพฤติกรรมที่เกี่ยวข้องกับจริยธรรมจะมีคุณสมบัติประเภทใดประเภทหนึ่งในสองประเภทคือ เป็นพฤติกรรมที่สังคมนิยมชมชอบให้การสนับสนุน และผู้กระทำส่วนมากเกิดความพอใจว่าการกระทำนั้นเป็นสิ่งที่

^{๕๘} พระครูนิพัทธปริยัติกิจ (บุญมี อุดตกรุกข), “คุณธรรมของครู”, ปาฐกถาธรรม, ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๑๒ (กันยายน-ตุลาคม ๒๕๔๕) : ๑๗.

^{๕๙} พระมหาอดิศร ธีรสีโล, “คุณธรรมสำหรับครู”, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๐), หน้า ๕๕-๕๖.

^{๖๐} โกวิท ประวาลพุกษ์และ ภณิดา คุสกุล, ศีลธรรมและวัฒนธรรมไทย, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรมการศาสนา, ๒๕๓๒), หน้า ๖.

^{๖๑} ประภาศรี สีหอำไพ, พื้นฐานการศึกษาศาสนาและจริยธรรม, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๖

ถูกต้องเหมาะสม ส่วนอีกประเภทหนึ่ง คือลักษณะที่สังคมไม่ต้องการให้มีอยู่ในสมาชิกในสังคมเป็น การกระทำที่สังคมลงโทษ หรือพยายามกำจัดและผู้กระทำพฤติกรรมนั้นส่วนมากรู้สึกว่าเป็นสิ่งที่ไม่ ถูกต้อง และไม่สมควรฉะนั้นผู้ที่มีจริยธรรมสูง คือผู้ที่มีลักษณะและพฤติกรรมประเภทแรกมาก ประเภทหลังน้อย^{๖๒}

นภาพร ณ เชียงใหม่ และคณะ ได้ให้ความหมายของคุณธรรมจริยธรรม (Ethics) ว่าเป็นคุณความดีงาม สภาพที่เกื้อกูลการประพฤติธรรมและวิชาที่เกี่ยวกับการประพฤติการประพฤติธรรม จะต้องประพฤติอยู่ในกุศลธรรมเท่านั้น ส่วนที่เป็นอกุศลไม่เรียกว่า เป็นการประพฤติที่ถูกต้องอัน ได้แก่ ศีลธรรมกฎเกณฑ์ความถูกต้อง หรือหลักธรรมคำสั่งสอนในศาสนาต่าง ๆ สิ่งที่จะเป็น จริยธรรมจริยศาสตร์ได้ที่สำคัญที่สุด คือคำสอนของศาสนาเพราะผู้ที่นับถือศาสนาย่อมถือว่าเป็นคนดี ของสังคมเพราะศีลธรรมของศาสนาต่าง ๆ มีมาตรการของความประพฤติดีเป็นสากล แม้ว่าบาง ศาสนาจะสอนไม่เหมือนกันแต่จุดมุ่งหมายหรือวัตถุประสงค์ย่อมเหมือนกัน คือไม่ขัดกับมาตรการของ ความประพฤติที่ดีเป็นสากลความประพฤติตามความเชื่อทางศาสนาของผู้ที่ปฏิบัติย่อมได้รับการ ยอมรับให้การปฏิบัติตามมาตรฐานสากลมีคุณค่าสูงขึ้น ลักษณะของคุณธรรมจริยธรรมเป็นลักษณะที่ สมบูรณ์แบบสามารถตัดสินความดีความชั่วได้อย่างมีเหตุผล^{๖๓}

บงกช มงคลชัย ได้ให้ความหมายของจริยธรรม หมายถึง ลักษณะของพฤติกรรมที่ สังคมยอมรับว่าเป็นสิ่งที่ดีงามน่านิยมชมชอบ และต้องการปลูกฝังให้มีอยู่ในตัวบุคคลทั้งนี้เพื่อให้คน ในสังคมได้อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข^{๖๔}

วิทย์ วิศทเวทย์ ได้ให้ความหมายของจริยธรรมมาจากภาษากรีกว่า Ethos แปลว่า ลักษณะนิสัยที่สามารถตัดสินคุณค่าได้ตามความหมายของความดีความงามและความสุข^{๖๕}

๑. ความดีคือกุศลธรรมซึ่งเป็นมาตรฐานในการประพฤติธรรมทั้งทางกายวาจาใจ ดำรงชีวิตโดยสุจริตเกื้อกูลกันไม่เบียดเบียนทำร้ายล่วงละเมิดพยาบาทอาฆาตกันโดยพิจารณาว่าทำดี ได้ดีทำชั่วได้ชั่วทำดีแล้วไม่เดือดร้อนภายหลังยังทำให้มีจิตใจเบิกบานมีความรักเมตตากรุณากันนำ สันติสุขให้มาบังเกิดตรงกันข้ามกับการทำความชั่วความดีเป็นกุศลเป็นบุญคนดีจึงหมายถึงคนที่มีศีลมี ธรรมไม่มีความโลภโกรธหลง

๒. ความงามคือความรู้สึกระทึกใจที่เกิดจากคุณธรรมนำความเป็นระเบียบเรียบร้อย มาประพฤติปฏิบัติในวินัยเป็นที่เลื่อมใสมีศีลละความชั่วเพราะเห็นความงามในความดีมีจิตใจงดงาม ความงามที่พึงประสงค์คือการกำหนดรู้ในกัลยาณธรรมจนรู้แจ้งไม่พัวพันยึดติดในโลกเป็นที่สุด

^{๖๒} ดวงเดือน พันธุนานิน, **ทฤษฎีต้นไมจริยธรรม**, การวิจัยและพัฒนาบุคลากร, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๑๑๓.

^{๖๓} นภาพร ณ เชียงใหม่และคณะ, เทคนิคการสอนคุณธรรมสำหรับนักศึกษามหาวิทยาลัยเชียงใหม่, **วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๓), หน้า ๕.

^{๖๔} บงกช มงคลชัย, “การพัฒนาบทเรียนคอมพิวเตอร์ช่วยสอนเพื่อพัฒนาจริยธรรมของเด็ก นักเรียน”, **วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยบูรพา, ๒๕๔๐), หน้า ๑๐.

^{๖๕} วิทย์ วิศทเวทย์, **จริยธรรมเบื้องต้น**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๒๘), หน้า ๘.

๓. ความสุขคือความรู้สึกสบายใจสบายกายความอึดอ้อมใจ (ปิติสุข) เป็นภาวะแห่งจิตอันเป็นสมาธิ

สาโรช บัวศรี ได้ให้ความหมายของจริยธรรมคือแนวทางในการประพฤติตนเพื่ออยู่ร่วมกันได้อย่างร่มเย็นในสังคม^{๖๖}

สมจิต ชีวปรีชา ได้ให้ความหมายของ คุณธรรม หมายถึง ความดีงามที่มีอยู่ในจิตใจของบุคคล ได้แก่ ความเมตตากรุณา ความซื่อสัตย์สุจริต ความเสียสละ ความเอื้อเฟื้อ ความกตัญญู ความพากเพียร ความเห็นอกเห็นใจ ความละเอียดต่อความชั่ว และความกล้าที่จะกระทำความดี สิ่งเหล่านี้ต้องสร้างให้เกิดขึ้นกับจิตใจของบุคคลให้คงอยู่ตลอดไป จึงจะเรียกว่าเป็นคนมีคุณธรรมประจำใจ^{๖๗}

สุธรรม ชูสัตย์สกุล ได้ให้ความหมายของ คุณธรรม หมายถึง คุณสมบัติที่ดีที่มีอยู่ในจิตใจหรือวิญญาณของมนุษย์ เป็นลักษณะนิสัย เช่น ความกล้าหาญ ความเสียสละ ความซื่อสัตย์ ความยุติธรรม หรือมิตรภาพ ดังนั้นแล้ว คุณสมบัติที่ดีจนเป็นคุณธรรมก็ต่อเมื่อมันเป็นลักษณะนิสัยที่เกิดขึ้นประจำตลอดชีวิตหรือเป็นลักษณะนิสัยถาวร ไม่ใช่เกิดขึ้นเพียงวันใดวันหนึ่งก็จะจัดเป็นคุณธรรม คุณธรรมแบ่งเป็น ๒ ประเภท คือ^{๖๘}

๑) คุณธรรมด้านพุทธิปัญญา (Intellectual Virtues) หมายถึง ความสามารถในการใช้เหตุผลเพื่อแสวงหาความรู้เกี่ยวกับสิ่งสากลหรือความสามารถในการคิดค้นหาความจริงซึ่งเกิดจากการศึกษาเล่าเรียนหรือใช้ปัญญาพิจารณาหาเหตุผลในสิ่งต่าง ๆ ให้รู้ตามสภาวะความเป็นจริงสามารถแยกแยะได้ ว่าอะไรดีอะไรชั่ว ซึ่งเป็นคุณธรรมของปัญญาภาคทฤษฎี

๒) คุณธรรมด้านศีลธรรม (Moral Virtues) หมายถึง ความสามารถในการเลือกทำ ความดีซึ่งเกิดจากการฝึกหัดปฏิบัติจนเป็นนิสัย เป็นการกระทำความดีหรือความถูกต้องอยู่เป็นประจำ โดยการประพฤติปฏิบัติชอบเป็นนิจ ซึ่งเป็นผลมาจากนิสัยที่ได้สั่งสมมาทางด้านการทำความดี ความถูกต้องกับความสามารถประพฤติดี ปฏิบัติชอบทั่วไปในชีวิตจริง

บุญมี แทนแก้ว ได้ให้ความหมายของ คุณธรรม คือสิ่งที่พึงประสงค์สุดท้ายของบุคคล และสังคมจะเข้าถึงได้ต้องมีความรู้ดี ความรู้ถูกต้อง เพราะความรู้ดี ความรู้ถูกต้องจะสามารถปลูกฝังนิสัยที่ดีได้^{๖๙}

^{๖๖} สาโรช บัวศรี, **จริยธรรมศึกษา**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๒๗), หน้า ๙.

^{๖๗} สมจิต ชีวปรีชา, **จรรยาบรรณและคุณธรรมในการพูด**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ศรีสง่า, ๒๕๔๔), หน้า ๑๒.

^{๖๘} สุธรรม ชูสัตย์สกุล, “**จริยศาสตร์ของอริสโตเติล : ความดีคือความสุข**”, ปัญญาจักขุ, ปีที่ ๕ ฉบับที่ ๓๐ (เมษายน-พฤษภาคม ๒๕๔๗), หน้า ๔๗.

^{๖๙} บุญมี แทนแก้ว, **จริยศาสตร์**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๐), หน้า ๕๐.

ไพฑูรย์ สินลารัตน์ ได้ให้ความหมายของคุณธรรม ตามพจนานุกรมว่าคุณธรรมมีความหมาย ๒ นัยคือ^{๗๐}

๑) โดยนัยที่เป็นภาวะทางจิตนั้น คุณธรรมแปลว่าความคิดที่ว่าบางพฤติกรรมเป็นสิ่งที่ถูกต้องที่ควรทำและเป็นที่ยอมรับ และบางพฤติกรรมเป็นสิ่งที่ผิดหรือเลว ทั้งนี้เป็นไปทั้งโดยความคิดเห็นของแต่ละบุคคลและแต่ละสังคม นอกจากนี้คุณธรรมยังเป็นคุณภาพหรือสถานะในการดำเนินชีวิตอย่างถูกต้อง ควรทำและยอมรับได้

๒) คุณธรรมเป็นระบบลักษณะการประพฤติและคุณค่าที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมของคนส่วนใหญ่ซึ่งโดยทั่วไปแล้วเป็นที่ยอมรับกันในสังคมหรือเฉพาะกลุ่มคนคุณธรรม ตามรูปศัพท์แปลว่า สภาพของคุณงามความดี

วีระ บำรุงรักษ์ ได้ให้ความหมายของ คุณธรรม คือ ความรู้สึกนึกคิด หรือสภาพของจิต ที่เป็นกุศลเกิดขึ้นได้ เพราะจิตรู้ความจริง ความดีและความงาม^{๗๑}

สรุปได้ว่าคุณธรรม หมายถึง คุณลักษณะที่ดีทางจิตใจ เป็นพื้นฐานของการกระทำ กล่าวคือ เมื่อจิตใจดีการกระทำที่แสดงออกก็จะเป็นฝ่ายกุศล หากจิตใจไม่ดีการกระทำที่แสดงออกก็จะเป็นฝ่ายอกุศล ดังนั้น คุณธรรมจึงเป็นรากฐานของความประพฤติดีทางกายและวาจา หรือจริยธรรม นั่นเองส่วนความหมายของ “จริยธรรม” มีนักวิชาการและผู้รู้หลากหลายท่านได้อธิบายความหมายไว้ ดังนี้

ไพฑูรย์ สินลารัตน์ ได้ให้ความหมายของ จริยธรรม แยกเป็น จริยะ+ธรรม คำว่า จริยะ หมายถึง ความประพฤติหรือกิจที่ควรประพฤติ ส่วนคำว่า ธรรม มีความหมายหลายอย่างเช่น คุณความดี, หลักคำสอนของศาสนา, หลักปฏิบัติ เมื่อนำคำทั้งสองมารวมกันเป็น “จริยธรรม” จึงได้ความหมายตามตัวอักษรว่า “หลักความประพฤติ” หรือ “แนวทางของการประพฤติ”^{๗๒}

ไสว มาลาทอง ได้ให้ความหมายของจริยธรรม มาจากคำ ๒ คำคือ จริยะ+ ธรรม ซึ่งแปลตามศัพท์ ได้แก่จริยะ แปลว่า ความประพฤติ กิริยาที่ควรประพฤติ ส่วนคำว่า ธรรม แปลว่า คุณความดี คำสั่งสอนในศาสนา หลักปฏิบัติในทางศาสนา ความจริง ความยุติธรรม ความถูกต้อง กฎเกณฑ์เมื่อนำเอา “จริยะ” มาต่อกับคำว่า “ธรรม” เป็นจริยธรรม แปลเอาความหมายว่า กฎเกณฑ์แห่งความประพฤติหรือหลักความจริงที่เป็นแนวทางแห่งความประพฤติปฏิบัติ^{๗๓}

^{๗๐}ไพฑูรย์ สินลารัตน์, **ความรู้คู่คุณธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๔), หน้า ๒๗๘.

^{๗๑}วีระ บำรุงศักดิ์, **แนวทางการพัฒนาจริยธรรม**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรมการศาสนา, ๒๕๒๓), หน้า ๓๑.

^{๗๒}ไพฑูรย์ สินลารัตน์, **ความรู้คู่คุณธรรม**, (กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ๘๘.

^{๗๓}ไสว มาลาทอง, **คู่มือการศึกษาจริยธรรม**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๒), หน้า ๖.

พนัส หันนาคินท์ ได้ให้ความหมายของ จริยธรรมหมายถึง ความประพฤติอันพึงปฏิบัติต่อตนเองต่อผู้อื่น และต่อสังคม เพื่อให้เกิดความดี ความถูกต้อง และความเจริญรุ่งเรืองเกษมสุขขึ้นในสังคม^{๗๔}

สาโรช บัวศรี ได้ให้ความหมายของ จริยธรรม หมายถึง หลักความประพฤติที่อบรมกิริยาและปลูกฝังนิสัย ให้อยู่ในครรลองครองธรรมหรือศีลธรรม^{๗๕}

รุจิร ภูสาระ ได้ให้ความหมายของว่า จริยธรรม หมายถึง พฤติกรรมที่ได้ปฏิบัติในทางที่ดีงามทั้งกาย วาจา มีขอบเขตถึงพฤติกรรมทางสังคม โดยเป็นลักษณะที่สังคมต้องการที่มีอยู่ในสมาชิกของสังคม^{๗๖}

สรุปได้ว่า จริยธรรม เป็นคุณความดีที่แสดงออกทางร่างกาย เป็นหลักการที่มนุษย์ในสังคมจำเป็นต้องยึดถือปฏิบัติเพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างเป็นสุขในสังคมนำไปใช้กับการดำเนินชีวิตการทำงานมนุษย์ย่อมต้องมีสังคมซึ่งประกอบด้วยคนหลายคนเนื่องจากในการทำงานคนเดียวนั้นย่อมเป็นไปได้ยากจึงต้องมีการวางกรอบให้มนุษย์ประพฤติปฏิบัติเพื่อสามารถทำงานร่วมกันได้อย่างสงบสุข ดังนั้น จริยธรรมจึงเป็นคุณลักษณะแบบรูปธรรม

๒.๒.๒ แนวคิดเกี่ยวกับคุณธรรม จริยธรรม

ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าแนวคิดเกี่ยวกับคุณธรรม จริยธรรม จากเอกสารทางวิชาการต่างๆ ไว้ จึงได้นำเสนอโดยแยกเป็นประเด็นตามลำดับดังต่อไปนี้

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้ให้คำจำกัดความจริยธรรมไว้ว่า จริย+ธรรม คำว่า จริย มาจากภาษาบาลี รากศัพท์เดิมคือ จร หรือ จร แปลว่าเที่ยวไปหรือเดินทาง จริย จึงแปลว่า การเที่ยวไป การดำเนินไปหรือการเดินทาง ในภาษาไทยนั้นเอาคำว่าประพฤติ ไปทำเป็นคำแปลของคำว่า “จริยะ” “จริยา” “จรรยา” และ “จริยธรรม” และเอาคำว่าจริยธรรมมาเป็นศัพท์บัญญัติสำหรับแปลคำว่า “Ethics” จริยะ จริยา และจริยธรรมก็เลยมีความหมายแคบลงเท่า ๆ กับคำว่า ศีลธรรมหรือบางที่ใช้เป็นคำแทนของคำว่าศีลธรรมไป เพราะคำว่า “ethics” ก็ดี ความประพฤติอย่างที่ใช้ในภาษาไทยก็ดี เป็นเรื่องในระดับที่เรียกว่า “ศีล” ทั้งสิ้น แต่คำว่า จริยะ จริยา ตลอดจนจริยธรรม มีความหมายกว้างขวางกว่านั้น คือหมายถึงการดำเนินชีวิต ความเป็นอยู่ การยังชีวิตให้เป็นไป การครองชีวิตการใช้ชีวิต การเคลื่อนไหวของชีวิตทุกด้านทุกแง่ทุกระดับ ทั้งทางกาย ทางวาจา ทางใจ ทั้งด้านส่วนตัว ด้านสังคม ด้านอารมณ์ ด้านจิต ด้านปัญญา^{๗๗}

พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมมจิตโต) ได้ให้ความหมายจริยธรรมไว้ว่า คำว่า จริยธรรมแยกออกเป็น จริย+ธรรม คำว่าจริยะ หมายถึง ความประพฤติหรือกิจที่ควรประพฤติ ส่วนคำว่าธรรมมีความหมายหลายอย่าง เช่น คุณความดี หลักคำสอนของศาสนา หลักปฏิบัติ เมื่อนำ

^{๗๔} พนัส หันนาคินท์, การสอนค่านิยม, (พิษณุโลก : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๒๐), หน้า ๑๐.

^{๗๕} สาโรช บัวศรี, จริยธรรมทางสังคม, (กรุงเทพมหานคร : อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๒๖), หน้า ๑๒.

^{๗๖} รุจิร ภูสาระ, แบบเรียนแนวหน้าชุดพัฒนากระบวนการหลักสูตรใหม่ กลุ่มสร้างเสริมลักษณะนิสัย ๖, (กรุงเทพมหานคร : อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๔๓), หน้า ๑๐๔.

^{๗๗} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), จริยธรรมสำหรับคนรุ่นใหม่, (กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก, ๒๕๔๓), หน้า ๑๐-๑๑.

คำทั้งสองมารวมกันเป็น “จริยธรรม” จึงได้ความหมายตามตัวอักษรว่า “หลักแห่งความประพฤติ”^{๗๘} หรือ “แนวทางของการประพฤติ”^{๗๘}

ไสว มาลาทอง ได้ให้ความหมายของคำว่า จริยธรรมไว้ว่า คำว่าจริยธรรม มาจากคำ ๒ คำ คือ จริย+ธรรม ซึ่งแปลตามศัพท์คือ จริยะ แปลว่า ความประพฤติ กิริยาที่ควรประพฤติ ธรรม แปลว่า คุณความดี คำสั่งสอนในศาสนา หลักปฏิบัติในทางศาสนา ความจริง ความยุติธรรม ความถูกต้อง กฎเกณฑ์ เมื่อนำเอาคำว่าจริยะมาต่อกับคำว่าธรรม เป็นจริยธรรม แปลเอาความหมายว่า กฎเกณฑ์แห่งความประพฤติหรือหลักความจริงที่เป็นแนวทางแห่งความประพฤติปฏิบัติ^{๗๙}

ศ.ดร.สาโรช บัวศรี ได้ให้ความหมายของคำว่า จริยธรรม ไว้ว่า จริยธรรมได้แก่ความดีในระดับต่าง ๆ ที่สังคมหรือบุคคลจำเป็นต้องยึดมั่นถือมั่น^{๘๐}

ดร.จำเริญรัตน์ เจือจันทร์ ได้เสนอว่า การปฏิบัติตามหลักจริยธรรม เป็นสิ่งที่มีคุณค่า เพราะเป็นเจตนาที่ดี เกิดจากการตั้งใจจริง หรือมูลเหตุจูงใจที่ทำในสิ่งที่ถูกต้อง การกระทำสิ่งที่ถูกต้องเป็นสิ่งสากล โดยเริ่มที่เหตุจูงใจที่ดี เป็นเงื่อนไขให้เกิดการกระทำที่ดี และผลจากการกระทำนั้นก็จะส่งผลดี สิ่งที่มีคุณค่าสูงสุดในทางจริยธรรมต้องมีลักษณะเป็นสากล เป็นลักษณะการกระทำตามหน้าที่ และการให้ความเคารพยำเกรง จึงมีเงื่อนไข มีความเด็ดขาดอยู่ในตัว^{๘๑}

จอห์น สจวต มิลล์ (John Stuart Mill) ได้สรุปทฤษฎีทางศีลธรรมไว้ว่า ทฤษฎีทางศีลธรรมนั้นจะต้องบอกได้ว่าเราควรทำอะไร หรือการกระทำอะไรที่ถูกต้องชอบธรรมทางศีลธรรมหรือหน้าที่ทางศีลธรรมของเราคืออะไร^{๘๒}

จอห์น รอลส์ (John Rawls) ได้ให้แนวคิดเกี่ยวกับจริยธรรมว่า ศีลธรรมจริยธรรม เป็นสิ่งที่มนุษย์เลือกเพื่อเป็นแนวทางในการร่วมมือกันของมนุษย์ และเพื่อช่วยให้ชีวิตในชุมชนหรือสังคมเป็นไปได้อย่างราบรื่น แน่นนอนในสังคมจริงนั้นจะมีพลังอำนาจและแรงกดดันอื่น ๆ เข้ามา กำหนดจริยธรรมหรือศีลธรรมของสังคม^{๘๓}

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) ได้ให้ความหมาย คำว่าพุทธ เมื่อรวมกับคำว่า จริยธรรมคือ ระบบความประพฤติปฏิบัติ ที่มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับความจริงของธรรมชาติเป็นพื้นฐาน ซึ่งเป็นไปเพื่อบรรลุประโยชน์ที่พึงมุ่งหมายของชีวิต และอำนวยให้เกิดสภาพชีวิตสภาพสังคมที่เกื้อกูลแก่การบรรลุจุดหมายเช่นนั้น พุทธให้สั้นอีกหน่อยว่าแนวทางการดำเนินชีวิตอิงสัจธรรมเพื่อ

^{๗๘} พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), **พุทธศาสนากับปรัชญา**, (กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พรินติ้ง กรุ๊ป, ๒๕๓๓), หน้า ๘๑.

^{๗๙} ไสว มาลาทอง, **คู่มือการศึกษาจริยธรรม**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๒), หน้า ๖.

^{๘๐} ศ.ดร.สาโรช บัวศรี, **จริยธรรมศึกษา**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๒๖), หน้า ๒๑.

^{๘๑} ดร.จำเริญรัตน์ เจือจันทร์, **จริยศาสตร์ : ทฤษฎีจริยธรรมสำหรับนักบริหารการศึกษา**, (กรุงเทพมหานคร : โอ.เอส.พรินติ้งเฮาส์, ๒๕๔๘), หน้า ๙๖.

^{๘๒} Berger, F. R. “John Stuart Mill on Justice and Fairness” in *Mill’s Utilitarianism*, edited by David (New York and Oxford : Rowman & Littlefield Publishers, Inc, 1997), P 73.

^{๘๓} Rawls, John. “A Theory of Justice”, Harvard Law Review, (Cambridge : Harvard University Press. June, 1972), P 43.

บรรลุประโยชน์ที่พึงมุ่งหมายของชีวิตและสร้างสรรค์สภาพชีวิตที่เกื้อกูลแก่การบรรลุจุดหมายเช่นนั้น^{๘๔}

พุทธจริยธรรมจึงมีความหมายว่า เป็นระบบการดำเนินชีวิตที่ดีงามหรือระบบการประพฤติปฏิบัติ ตามหลักธรรมทั้งหมดของพระพุทธศาสนาเพื่อให้บรรลุจุดหมายคือ ความสุขในการดำเนินชีวิต สามารถประพฤติปฏิบัติตนให้สามารถอยู่ในสังคมได้ด้วยการครองชีวิตที่ประเสริฐ มีคุณธรรมในจิตใจรู้จักแยกแยะสิ่งที่ดีงาม ถูกหรือผิด ควรหรือไม่ควร ตลอดจนพัฒนาตนเองตามแนวทางของพระพุทธศาสนา จนบรรลุความสุขในระดับต่าง ๆ ตั้งแต่ความสุขขั้นพื้นฐานจนเข้าถึงการบรรลุความสุขขั้นสุดท้ายที่เรียกว่า ความสุขในนิพพาน^{๘๕}

๒.๒.๓ ความสำคัญของจริยธรรม

จริยธรรมเป็นเรื่องสำคัญยิ่งในปัจจุบัน โดยเฉพาะในสังคมไทยที่เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วทางด้านเทคโนโลยีสภาพแวดล้อมตลอดจนการหลั่งไหลของวัฒนธรรมตะวันตกทำให้เกิดภาวะการแข่งขันขึ้นก่อให้เกิดปัญหาเกี่ยวกับคุณธรรม จริยธรรม ของประชาชนดั่งนั้น การพัฒนาคนในภาวะที่สังคมเศรษฐกิจและการเมืองมีแต่การแข่งขันกันจึงจำเป็นต้องเน้นให้คนมีคุณธรรมและจริยธรรมควบคู่ไปกับการศึกษาในส่วนอื่น ๆ ด้วยทั้งนี้เพื่อให้เป็นการต้านกับสังคมในปัจจุบันมิเช่นนั้นคนก็จะคล้อยตามไปกับกระแสสังคมอุตสาหกรรมและระบบทุนนิยมจนลืมนคุณธรรมและจริยธรรมอันดีงามของเราไปในการแก้ปัญหาให้พลเมืองมีจริยธรรมและเอื้อต่อการพัฒนาประเทศนั้นคือการให้การศึกษแก่พลเมืองนั่นเองเพราะการให้การศึกษานอกจากจะฝึกทักษะแล้วยังเป็นการสอนจริยธรรมด้วยกล่าวคือกระบวนการในการจัดการศึกษาจะครอบคลุมถึงการเลือกค่านิยมและการปลูกฝังค่านิยมที่ต้องการในสังคมด้วยนอกจากนี้เป้าหมายของการจัดการศึกษามุ่งให้คนมีทั้งความรู้และความดีเพื่อเป็นกำลังในการพัฒนาประเทศชาติต่อไป

รัฐบาลได้เห็นความสำคัญในเรื่องการปลูกฝังคุณธรรมและจริยธรรมจึงได้กำหนดแนวทางการจัดการศึกษาด้านคุณธรรมและจริยธรรมไว้ในแผนการศึกษาแห่งชาติและหลักสูตรการศึกษาทุกฉบับ^{๘๖}

โดยสอดแทรกคุณธรรม จริยธรรม ในกิจกรรมการเรียนการสอนอยู่เสมอและดำเนินกิจกรรมเสริมหลักสูตรในรูปแบบ ต่าง ๆ เพื่อให้นักเรียนนักศึกษาได้ประพฤติตนตามหลักธรรมคำสั่งสอนของศาสนาและปลูกฝังคุณธรรมและค่านิยมที่พึงประสงค์จึงกล่าวได้ว่าจริยธรรมมีความสำคัญต่อการพัฒนาพลเมืองให้มีคุณภาพดั่งนั้นสถานศึกษาทุกแห่งจึงมีหน้าที่ที่จะต้องปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรม ให้กับเยาวชนของชาติซึ่งจะเป็นผู้ใหญ่ในภายหน้าให้มีความประพฤติดีและประพฤติตน

^{๘๔} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **พุทธธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๙**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๕๙๑.

^{๘๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๐๐.

^{๘๖} กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, **คู่มือการจัดการกระบวนการเรียนรู้หน้าที่พลเมืองศีลธรรมระดับประถมศึกษา**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๔๔), หน้า ๑.

อย่างเหมาะสมสามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้ในสังคมอย่างมีความสุขและเป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาประเทศต่อไป^{๘๗}

๒.๒.๔ องค์ประกอบของจริยธรรม

จริยธรรมนั้นเป็นสิ่งที่ควรประพฤติปฏิบัติให้เป็นไปตามกฎเกณฑ์ของสังคมเพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขและความพอใจของสังคมนั้นและได้มีผู้กล่าวถึงองค์ประกอบของจริยธรรมไว้ดังนี้

กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ ได้ให้ความหมายของจริยธรรมว่ามี ๓ ประการคือ^{๘๘}

๑. องค์ประกอบด้านความรู้ (Moral Reasoning) ได้แก่ความเข้าใจในเหตุผลของความถูกต้องดีงามโดยกระบวนการความคิด

๒. องค์ประกอบด้านความรู้สึกรู้สึก (Moral Attitude and Belief) ได้แก่ความพึงพอใจศรัทธาเลื่อมใสเกิดความนิยมนิยมที่ดีที่จะรับจริยธรรมนั้นมาเป็นแนวปฏิบัติ

๓. องค์ประกอบด้านพฤติกรรมแสดงออก(Moral Conduct) คือพฤติกรรมการกระทำที่บุคคลตัดสินใจจะกระทำหรือกระทำผิดในสถานการณ์แวดล้อมต่างกันเชื่อว่าอิทธิพลส่วนหนึ่งของพฤติกรรมการกระทำนั้นมาจากส่วนประกอบทั้ง๒ประการข้างต้นและในบางส่วนอาจขึ้นอยู่กับองค์ประกอบอื่น ๆ เช่นลักษณะทางจิตวิทยาบางประการของบุคคลนั้น ๆ หรือความรุนแรงบีบบังคับสถานการณ์ที่รุมเร้าบุคคลนั้นอีกด้วย

ดวงเดือน พันธุมนาวิน ได้ให้ความหมายของ จริยธรรม สามารถจำแนกออกเป็น ๓ องค์ประกอบใหญ่ ๆ ดังนี้^{๘๙}

๑. องค์ประกอบทางด้านพุทธิปัญญา (Cognitive Component) หมายถึงส่วนที่เก็บสะสมความรู้ความเชื่อต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับพฤติกรรมทางจริยธรรมและเป็นส่วนที่จะประเมินหรือตัดสินว่าพฤติกรรมใดดีถูกควรทำและพฤติกรรมใดไม่ดีผิดไม่ควรทำได้แก่ความคิดทางจริยธรรม (Moral Thought) ค่านิยมทางจริยธรรม (Moral Value) ความเชื่อทางจริยธรรม (Moral Reasoning) และการตัดสินทางจริยธรรม (Moral Judgment)

๒. องค์ประกอบทางอารมณ์ (Affective Component) หมายถึงความรู้สึกรู้สึกหรือปฏิกิริยาที่มีต่อพฤติกรรมทางจริยธรรมว่ามีความพอใจชอบหรือไม่ชอบได้แก่เจตคติทาง จริยธรรม (Moral Attitude) ความรู้สึกทางจริยธรรม (Moral Feeling) และปฏิกิริยาทางจริยธรรม (Moral Reaction)

^{๘๗} จิตรประสงค์ ชาวเจริญ, “ความคิดเห็นของครูเกี่ยวกับการปลูกฝังคุณธรรมและจริยธรรมในโรงเรียนมัธยมศึกษาตอนต้นในเขตพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออก”, **วิทยานิพนธ์ปริญญาโท**, (สาขาวิชา รัฐศาสตร์ : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๐), หน้า ๕๑.

^{๘๘} กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, **หลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้นพุทธศักราช ๒๕๒๑ (ฉบับปรับปรุง พ.ศ.๒๕๓๓)**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรมการศาสนา, ๒๕๓๓), หน้า ๓๔.

^{๘๙} ดวงเดือน พันธุมนาวิน, **การพัฒนาจริยธรรม**, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, ๒๕๒๔), หน้า ๕-๖.

๓. องค์ประกอบทางพฤติกรรม (Behavioral Component) หมายถึงพฤติกรรมหรือการกระทำที่บุคคลแสดงออกมาทั้งต่อตนเองต่อผู้อื่นและต่อสิ่งแวดล้อมและเป็นพฤติกรรมที่สามารถตัดสินได้ว่าดีหรือไม่ดีถูกหรือผิดสมควรหรือไม่สมควรได้แก่ความประพฤติทางจริยธรรม (Moral Conduct) การกระทำทางจริยธรรม (Moral Act) และพฤติกรรมทางจริยธรรม (Moral Behavior)

ดวงเดือน พันธุมนาวิน และเพ็ญแข ประจันปัจฉินัก แบ่งลักษณะทางจริยธรรมของบุคคลออกเป็น ๔ ลักษณะสรุปได้ดังนี้^{๙๐}

๑. ความรู้เชิงจริยธรรม หมายถึง การมีความรู้เกี่ยวกับกฎระเบียบข้อบังคับต่าง ๆ ในสังคมว่าสิ่งใดควรกระทำและสิ่งใดไม่ควรกระทำซึ่งสมาชิกในสังคมต้องเรียนรู้

๒. ทศนคติเชิงจริยธรรม หมายถึง ความรู้สึกของบุคคลว่าชอบหรือไม่ชอบลักษณะหรือพฤติกรรมนั้น ๆ

๓. พฤติกรรมเชิงจริยธรรม หมายถึง การแสดงพฤติกรรมที่สังคมยอมรับและต้องการ เช่นความซื่อสัตย์การไม่เอาเปรียบผู้อื่น เป็นต้น

๔. เหตุผลเชิงจริยธรรม หมายถึง การที่บุคคลสามารถใช้เหตุผลประกอบการตัดสินใจกระทำหรือไม่กระทำสิ่งดีและชั่วได้ซึ่งเป็นเครื่องแสดงถึงพัฒนาการทางจริยธรรมของบุคคลนั้น

ประกาศรี สืออำไพ ได้ให้ความหมายของ จริยธรรม เป็นเครื่องกำหนดหลักปฏิบัติในการดำรงชีวิตเป็นแนวทางให้อยู่ร่วมกันอย่างสงบเรียบร้อยซึ่งประกอบด้วยองค์ประกอบดังต่อไปนี้^{๙๑}

๑. ระเบียบวินัย (Discipline) เป็นองค์ประกอบที่สำคัญยิ่งสังคมที่ขาดกฎเกณฑ์ทุกคนสามารถทำทุกอย่างได้ตามอำเภอใจย่อมเดือดร้อนระส่ำระสายขาดผู้นำผู้ตามขาดระบบที่กระชับความเข้าใจเป็นแบบแผนให้ยึดถือปฏิบัติการหย่อนระเบียบวินัยทำให้เกิดการละเมิดสิทธิและหน้าที่ตามบทบาทของแต่ละบุคคลชาติใดไร้ระเบียบวินัยย่อมยากที่จะพัฒนาไปได้ทัดเทียมชาติอื่นบุคคลจึงควรปฏิบัติตามจารีตประเพณีของสังคม

๒. สังคม (Society) เป็นการรวมกลุ่มกันประกอบกิจกรรมอย่างมีระเบียบแบบแผนก่อให้เกิดขนบธรรมเนียมที่งดงามมีวัฒนธรรมอันแสดงถึงความมีระเบียบเรียบร้อยและศีลธรรมอันดีของประชาชน

๓. อิสระเสรี (Autonomy) ความมีสำนึกในมโนธรรมที่พัฒนาเป็นลำดับก่อให้เกิดความอิสระ สามารถดำรงชีวิตตามสิ่งที่ได้เรียนรู้จากการศึกษาและประสบการณ์ในชีวิต มีความสุขในระเบียบวินัยและสังคมของตนเป็นค่านิยมสูงสุดที่คนได้รับการขัดเกลาแล้วสามารถบำเพ็ญตนตามเสรีภาพเฉพาะตนได้อย่างอิสระสามารถปกครองตนเองและชักนำตนเองให้อยู่ในทำนองครองธรรม

^{๙๐} ดวงเดือน พันธุมนาวิน และเพ็ญแข ประจันปัจฉินัก, **จริยธรรมของเยาวชนไทย**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรมการศาสนา, ๒๕๒๐), หน้า ๒๕ – ๒๗.

^{๙๑} ประกาศรี สืออำไพ, **พื้นฐานการศึกษาทางศาสนาและจริยธรรม**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๑๒.

ไพฑูรย์ สินลารัตน์ ได้ให้ความหมายของจริยธรรมว่ามีองค์ประกอบโดยสรุปดังนี้^{๔๒}

๑. ความเชื่อเกี่ยวกับธรรมชาติของมนุษย์มีส่วนกำหนดโครงสร้างของจริยธรรมในการยึดถือแห่งความดีว่าเป็นอย่างไรเช่นเชื่อว่ามนุษย์เต็มไปด้วยความเห็นแก่ตัวระบบสังคมก็จะเป็นไปในลักษณะห้ามการเอาเปรียบซึ่งกันและกัน

๒. ความเชื่อเกี่ยวกับอุดมคติหรือความดีสูงสุดซึ่งจะให้ความสมเหตุสมผลแก่ระบบจริยธรรมเช่นการทำจิตใจให้แจ่มใสทำให้ผ่องแผ้วหรือความเป็นพระพุทธรเจ้าเป็นอุดมคติของบุคคลในสังคม

๓. ระเบียบปฏิบัติหรือแนวทางแห่งการดำเนินชีวิตซึ่งจะชี้แนะว่าควรทำอย่างไรที่จะทำให้ชีวิตสู่จุดมุ่งหมายสูงสุดคือทางชี้แนะว่าการใดควรหรือไม่ควรกระทำเพื่อเป็นทางไปสู่ความดี

๔. เหตุจูงใจให้คนปฏิบัติดีและเลิกการปฏิบัติที่มีชอบทำให้คนดำเนินตามหลักจริยธรรมหรือกฎศีลธรรมมี๓ประการคือ

(๑) ผลประโยชน์ส่วนตนอันเป็นเหตุจูงใจให้ทำความดีมีจริยธรรมเช่น การที่ไม่อยากถูกลงโทษหรือถูกตำหนิจากบุคคลหรือสังคมหรือหวังผลตอบแทนความดีสู่ตนเช่นหวังขึ้นสวรรค์ในภายภาคหน้า

(๒) การปฏิบัติตนจนเป็นกิจนิสัยหรือความศรัทธาตามระเบียบปฏิบัติในหลักธรรมที่นับถือเช่นพฤติกรรมที่ถูกฝึกปฏิบัติที่ดีมาตั้งแต่เด็ก

(๓) ความเป็นผู้มีน้ำใจต่อผู้อื่นหรือเป็นคนดีมีศีลธรรมประจำใจ

จากการค้นคว้าเอกสารเรื่ององค์ประกอบของจริยธรรมดังกล่าวข้างต้น สรุปได้ว่าองค์ประกอบของจริยธรรมนั้นสามารถแบ่งแยกได้หลายประเภทตามลักษณะการแบ่งของแต่ละบุคคลแต่องค์ประกอบที่สำคัญที่ทำให้เกิดจริยธรรมขึ้นมาได้มีหลายองค์ประกอบ ไม่ว่าจะเป็นความรู้เชิงจริยธรรมทัศนคติเชิงจริยธรรม พฤติกรรมเชิงจริยธรรมหรือเหตุผลเชิงจริยธรรมล้วนแล้วแต่หล่อหลอมให้เกิดจริยธรรมขึ้นทั้งสิ้น

๒.๒.๕ ลักษณะทางจริยธรรม

จากการศึกษาเอกสารลักษณะทางจริยธรรมได้มีผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าแนวคิดเกี่ยวกับคุณธรรม จริยธรรม จากเอกสารทางวิชาการต่าง ๆ ไว้ จึงได้นำเสนอโดยแยกเป็นประเด็นตามลำดับดังต่อไปนี้

คณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ ได้จัดหมวดหมู่จริยธรรมที่เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตของมนุษย์ทั้ง ๓ ด้านคือ^{๔๓}

๑. ชีวิตที่เกี่ยวข้องกับโลกภายนอกและชีวภาพ

๒. ชีวิตทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจการปกครองและความสัมพันธ์กับบุคคลอื่น

๓. ชีวิตส่วนตัว

^{๔๒}ไพฑูรย์ สินลารัตน์, **ความรู้คู่คุณธรรม**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ๑๑-๑๒.

^{๔๓}สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, **จริยธรรมในสังคมไทย**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๓๒), หน้า ๑๔.

ดวงเดือน พันธุมนาวิน ได้กล่าวถึงลักษณะต่าง ๆ ของมนุษย์ที่เกี่ยวข้องกับจริยธรรมหรือคุณลักษณะของจริยธรรมไว้ ๔ ประการพอสรุปได้ดังนี้^{๙๔}

๑. ความรู้เชิงจริยธรรมหมายถึงการที่บุคคลมีความรู้ในสังคมของตนนั้นยอมรับหรือไม่ยอมรับการกระทำชนิดใดอันเป็นเครื่องกำหนดว่าการกระทำชนิดใดเป็นสิ่งที่ควรกระทำการกระทำชนิดใดไม่สมควรควรงดเว้นความรู้เชิงจริยธรรมที่มีในแต่ละบุคคลขึ้นอยู่กับอายุและระดับการศึกษาและพัฒนาการทางสติปัญญาของบุคคลนั้น ๆ ความรู้เกี่ยวกับกฎเกณฑ์ทางสังคมและศาสนาส่วนใหญ่เป็นเรื่องที่เด็กเรียนรู้มาตั้งแต่เกิดโดยเฉพาะในช่วงอายุ ๒ - ๑๐ ปีบุคคลจะได้รับการปลูกฝังค่านิยมเหล่านี้เป็นพิเศษ

๒. เจตคติเชิงจริยธรรม หมายถึง ความรู้สึกของบุคคลที่เกี่ยวกับลักษณะ หรือพฤติกรรมเชิงจริยธรรมต่าง ๆ ว่าตนชอบ หรือไม่ชอบลักษณะนั้นเพียงใด จะรวมถึงการมีความรู้สึกในเรื่องจริยธรรมเข้าด้วยกันเจตคติเชิงจริยธรรมของบุคคลส่วนมากจะสอดคล้องกับค่านิยมในสังคมนั้นแต่สำหรับบุคคลบางคนในสภาพการณ์ปกติอาจจะมีเจตคติที่แตกต่างไปจากค่านิยมของสังคมได้ นอกจากนี้เจตคติเชิงจริยธรรมของบุคคลในเวลาหนึ่งยังอาจเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมได้ด้วย

๓. เหตุผลเชิงจริยธรรมหมายถึงการที่บุคคลใช้เหตุผลในการเลือกหรือไม่เลือกที่จะกระทำพฤติกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งซึ่งเป็นเครื่องแสดงถึงมูลเหตุจิตใจหรือแรงจูงใจที่อยู่เบื้องหลังการกระทำของบุคคลการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมมีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมประเภทต่าง ๆ ตลอดจนพัฒนาการด้านอื่น ๆ ของบุคคลโดยเฉพาะพัฒนาการทางสติปัญญาและพัฒนาการทางอารมณ์ด้วย

๔. พฤติกรรมเชิงจริยธรรมหมายถึงการที่บุคคลแสดงพฤติกรรมที่สังคมนิยมชมชอบหรืองดเว้นพฤติกรรมที่ฝ่าฝืนกฎเกณฑ์หรือค่านิยมในสังคมนั้น ๆ พฤติกรรมเชิงจริยธรรมเป็นสิ่งคนในสังคมให้ความสำคัญมากกว่าด้านอื่น ๆ ด้วยเหตุผลที่ว่ากระทำที่ดีหรือเลวนั้นจะส่งผลต่อความสงบสุขของบุคคลและสังคมโดยตรง

แสง จันทรงาม ได้แบ่งประเภทของจริยธรรมหรือคุณธรรมไว้อย่างกว้าง ๆ เป็น ๓ ประเภท คือ^{๙๕}

๑. ประเภทสร้างความเจริญแก่ตนเองเช่นความขยันขันแข็งความอดทน ความรู้จักพึ่งตนเอง

๒. ประเภทส่งเสริมความสัมพันธ์อันดีระหว่างกันเช่นความมีไมตรีจิต มิตรภาพความสุภาพอ่อนโยน

๓. องค์ประกอบด้านจริยธรรมการแสดงออก (Moral Conduct) เช่นการปฏิบัติตามศีล๕ซึ่งเชื่อว่าโดยปกติแล้วการปฏิบัติจะสืบเนื่องจากอิทธิพลขององค์ประกอบทั้ง๒ประการที่กล่าวมาแล้วแต่อาจมีการกระทำบางอย่างซึ่งตกอยู่ภายใต้สถานการณ์ที่ยั่วยุบคั้นให้บุคคลนั้นต้องกระทำและตกอยู่ภายใต้พลังจิตของบุคคลด้วยผู้ที่มีพลังจิตเข้มแข็งย่อมชนะสิ่งยั่วยุได้

ลักษณะทางจริยธรรมดังกล่าวมาข้างต้นสรุปได้ว่าจริยธรรม เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตของมนุษย์ ในการดำรงชีวิตของมนุษย์ย่อมต้องมีความเกี่ยวข้องกับจริยธรรมอยู่เสมอ

^{๙๔} ดวงเดือน พันธุมนาวิน, การพัฒนาจริยธรรม, หน้า ๕-๖.

^{๙๕} แสง จันทรงาม, การสอนจริยธรรมในโรงเรียน, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๒๒), หน้า ๒๑ - ๒๒.

ซึ่งจริยธรรมได้ครอบคลุมแนวทางการใช้ชีวิตอยู่ตลอดเวลาไม่ว่าจะเป็นชีวิตที่เกี่ยวข้องกับโลกภายนอกและชีวภาพชีวิตทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจการปกครองและความสัมพันธ์กับบุคคลอื่นหรือแม้กระทั่งชีวิตส่วนตัว ดังนั้น จริยธรรมจึงเป็นกรอบที่ทำให้มนุษย์อยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข

๒.๓ ข้อมูลบทบาทพระสงฆ์ด้านการส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรม ในอำเภอวังน้อย

อดีตพระสงฆ์มีบทบาทในการจัดการศึกษาแก่ชุมชน มีวัดเป็นสถานที่ศึกษาสำหรับชาวบ้านผู้เป็นสามัญชน ศาสตร์ทุกแขนงมีการเรียนการสอนอยู่ที่วัดโดยมีพระสงฆ์ทำหน้าที่เป็นครูผู้รอบรู้และเป็นผู้เสียสละบำเพ็ญตนเพื่อประโยชน์ของประชาชนโดยบริสุทธิ์ใจ ต่อมาเมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงได้นำระบบจัดการศึกษาแบบตะวันตกเข้ามา จึงมีโรงเรียนซึ่งเป็นสถาบันทางสังคมที่มารับบทบาทในการจัดการศึกษาแก่ชุมชนแทนพระสงฆ์และวัด ประชาชนเห็นห่างจากวัดและพระสงฆ์มากขึ้น กระทั่งปัจจุบัน ได้มีการเล็งเห็นความสำคัญของการปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรม และคำสอนในพระพุทธศาสนา ดังนั้น ผู้วิจัยจึงได้ศึกษาค้นคว้าเอกสารทางวิชาการเพื่อเป็นแนวทางในการวิจัย โดยประมวลตามลำดับ ดังนี้

๒.๓.๑ อบรมพระภิกษุเพื่อเป็นครูสอนพระปริยัติธรรม แผนกธรรมคณะสงฆ์อำเภอวังน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

คณะสงฆ์อำเภอวังน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ได้มีมติที่ประชุม ในคราวประชุม ครั้งที่ ๓/๒๕๕๕ เมื่อวันที่ ๒ มีนาคม ๒๕๕๕ ณ วัดกุฎีประสิทธิ์ ตำบลลำไทร อำเภอวังน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ให้ดำเนินการจัดอบรมพระภิกษุที่สอบได้นักธรรมชั้นเอกแล้ว และครูสอนพระปริยัติธรรม แผนกธรรม ที่ปฏิบัติหน้าที่อยู่ในปัจจุบัน เพื่อเป็นการเพิ่มความรู้ให้กับครูสอนและเป็นการสร้างบุคลากรที่มีความรู้ความสามารถไว้ในพระพุทธศาสนา เพื่อสนองงานด้านการศึกษาของคณะสงฆ์ในเขตปกครองคณะสงฆ์อำเภอวังน้อย และคณะสงฆ์จังหวัดพระนครศรีอยุธยาในอนาคต ดังนั้น พระสังฆาธิการในเขตปกครองคณะสงฆ์อำเภอวังน้อย จึงได้ร่วมกันกำหนดให้มีการอบรมครูสอนพระปริยัติธรรม แผนกธรรมขึ้น

ในปี ๒๕๕๕ นี้ พระครูธรรมธศสุศักดิ์ เขมสกุโก เจ้าคณะตำบลลำตาเสา ได้มีความประสงค์จะรับเป็นเจ้าภาพในการจัดอบรม โดยอำนวยความสะดวกด้านสถานที่ ภัตตาหาร น้ำปานะ ถวายผู้เข้ารับการอบรมและคณะกรรมการดำเนินการอบรม ในการนี้ อำเภอได้กำหนดให้พระสังฆาธิการทุกรูปในเขตปกครอง ได้ให้การอุปถัมภ์ตามที่เห็นสมควร เพื่อให้การอบรมพระภิกษุเพื่อเป็นครูสอนพระปริยัติธรรม แผนกธรรม สำเร็จลุล่วงและบรรลุวัตถุประสงค์ตามที่ได้กำหนดไว้

เป็นกิจกรรมการฝึกอบรมภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติ แก่ผู้เข้ารับการอบรม ในการปฏิบัติการสอนของครูสอนพระปริยัติธรรม แผนกธรรม รวมถึงการบรรยายพิเศษโดยวิทยากรผู้ทรงคุณวุฒิ จากฝ่ายบรรพชิตและคฤหัสถ์ที่มีประสบการณ์ และเปิดโอกาสให้ผู้เข้ารับการอบรมได้ซักถามข้อสงสัยต่าง ๆ จากวิทยากร เพื่อเสริมสร้างทักษะและร่วมสะท้อนปัญหาและข้อคิดในการเรียนการสอน อันเป็นเหตุให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการจัดการศึกษาในอนาคต^{๓๖}

^{๓๖} คณะสงฆ์อำเภอวังน้อย ณ วัดราชบุรณบรรจง ตำบลลำตาเสา อำเภอวังน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ภาค ๒, (ระหว่างวันที่ ๑๗ - ๒๐ เดือน เมษายน พ.ศ.๒๕๕๕), เอกสารอัดสำเนา.

๒.๓.๒ ข้อมูลพื้นที่การวิจัย

ความเป็นมาของชื่อ วังน้อย คำว่า "วัง" มาจากพื้นที่วังน้อย ที่เป็นแหล่งน้ำ มีปลาชุกชุม ประชาชนเรียกว่า “วังน้ำ วังปลา” หรืออีกประเด็นหนึ่งมีผู้สันนิษฐานว่า ตำบลลำไทร บ่อตาโล่ พะยอมและวังน้อยที่แยกมาจากอำเภอบางปะอิน นั้นเดิมเป็นตำบลพระราชวังของอำเภอบางปะอิน จึงเอาคำว่า วังเป็นชื่อพยางค์แรก ส่วนคำว่า "น้อย" มาจากชื่ออำเภอเดิม ที่ชื่อ อุทัยน้อยเพราะเอาพื้นที่ส่วนน้อยของอำเภออุทัยมา ๑ ตำบล คือ ตำบลลำตาเสา รวม ๒ พยางค์ เป็น "วังน้อย"

อำเภอวังน้อย มี ๑๐ ตำบล ได้แก่ ตำบลลำตาเสา ตำบลสนับทึบ ตำบลข้าวงาม ตำบลวังน้อย ตำบลบ่อตาโล่ ตำบลวังจุฬา ตำบลหันตะเภา ตำบลชะแมบ ตำบลลำไทร ตำบลพยอม

สภาพทั่วไปของตำบล

ตำบลวังน้อย มีลักษณะเป็นที่ราบลุ่ม ถึงลุ่มมาก มีน้ำท่วมขังในฤดูฝน พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่การเกษตร มีคลองระพีพัฒน์ไหลผ่าน

อาณาเขตตำบล

ทิศเหนือ ติดกับ ตำบลลำตาเสา และ ตำบลลำไทร อำเภอวังน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ทิศใต้ ติดกับ อำเภอกลองหลวง จังหวัดปทุมธานี

ทิศตะวันออก ติดกับตำบลวังจุฬา อำเภอวังน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ทิศตะวันตก ติดกับ ตำบลพยอม อำเภอวังน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา^{๙๗}

๒.๔ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๒.๔.๑ งานวิจัยที่เกี่ยวกับบทบาท

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับบทบาทนี้ มีผู้ทำการวิจัยไว้มากมาย ผู้วิจัยจึงได้ทำการคัดเลือกมาเพื่อใช้ประกอบการศึกษา ดังนี้

พระเทพรัตนสุธี (สมศักดิ์ โชติธโร) ได้ทำการวิจัยเรื่อง “บทบาทการบริหารกิจการคณะสงฆ์ด้านการปกครองของจังหวัดปทุมธานี” จากผลการวิจัยพบว่า พระสงฆ์มีความคิดเห็นต่อบทบาทการบริหารจัดการกิจการคณะสงฆ์ด้านการปกครองของจังหวัดปทุมธานีโดยภาพรวมอยู่ในระดับมากค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๙๑ เมื่อพิจารณารายละเอียดในแต่ละข้อพบว่าพระสงฆ์มีความคิดเห็นอยู่ในระดับมากทุกข้อ ส่วนปัญหาในการบริหารจัดการกิจการคณะสงฆ์ด้านการปกครองของจังหวัดปทุมธานี พบว่า (๑) ผู้บริหารสั่งงานปฏิบัติการได้ไม่ค่อยสมบูรณ์ตามนโยบาย (๒) การออกกฎระเบียบข้อบังคับของวัดพระส่วนใหญ่ไม่ค่อยตั้งใจเท่าที่ควร และ (๓) ชาวบ้านบางคนยังไม่เข้าใจกฎระเบียบของวัดซึ่งจากปัญหาดังกล่าวมีแนวทางแก้ไข คือ (๑) มีการอบรมผู้บริหารเพื่อให้สมบูรณ์ตามนโยบาย (๒) ต้องออกระเบียบให้เข้มงวดและลงโทษอย่างจริงจังอย่างเช่นห้ามบิณฑบาตเกินเวลา

^{๙๗} แผนพัฒนาขององค์การบริหารส่วนตำบลวังน้อย, เอกสารอัดสำเนา

หรือยื่นบิณฑบาตตามร้านค้าเป็นเวลานานถ้าใครฝ่าฝืนมีการลงทัณฑ์บน ถ้าผิดอีกก็พิจารณาลงทัณฑ์หนัก และ(๓)ควรประชาสัมพันธ์และแนะนำให้ชาวบ้านได้เข้าใจในกฎระเบียบอย่างถ่องแท้^{๙๘}

พระมหาไกรวรรณ ชินตติโย ได้ทำการวิจัยเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์บทบาทของพระเทวทัตที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา” จากผลการวิจัยพบว่า บทบาทของพระเทวทัตผู้วิจัยพอสรุปเป็นประเด็นสำคัญได้ดังนี้คือเรื่องราวที่เกิดขึ้นจากบทบาทของท่านทำให้เป็นที่วิพากษ์วิจารณ์กันอย่างกว้างขวางทั้งในเรื่องของการทูลขอวัตถุประสงค์ และการทำสังฆเภทเป็นต้นและถือได้ว่าทำให้เกิดเป็นจุดเริ่มต้นแห่งความเปลี่ยนแปลงของพระพุทธศาสนาหลากหลายประการในกาลต่อมอดังนั้นเมื่ออนุชนรุ่นหลังได้ศึกษาในประวัติและการประพฤติปฏิบัติตนของท่านแล้วก็ควรที่จะเรียนรู้เพื่อเป็นอุทาหรณ์ว่าควรจะทำเฉพาะในสิ่งที่ดีมีความเห็นถูก^{๙๙}

พระมหาณรงค์ศักดิ์ โสภณสิทธิ ได้ศึกษาเรื่อง “ศึกษาบทบาทการเผยแผ่พุทธธรรมของพระธรรมปริยัติเวที (สุเทพ ผุสฺสธมฺโม)” พบว่า พระธรรมปริยัติเวที (สุเทพ ผุสฺสธมฺโม) ท่านเป็นพระเถระที่มีความกตัญญูตถะเวทีเป็นยอด เป็นพระเถระอาจารย์ที่เป็นปูชนียสงฆ์แห่งคณะสงฆ์และประชาชนชาวจังหวัดนครปฐม มีคุณสมบัติครบถ้วนของความเป็นนักเผยแผ่พุทธธรรม มีความรู้ลึกซึ้งในสิ่งที่สอน ใช้รูปแบบและแนวทางการสอนให้ประจักษ์มีสัมฤทธิ์ผล ปฏิบัติตนเป็นอย่างดี แนะนำสั่งสอนให้ผู้อื่นมีความรู้คู่คุณธรรม ได้ทำบทบาทหน้าที่ของพระสงฆ์ในการอนุเคราะห์ประชาชนไม่ให้ความช่วยเหลือให้ตั้งมั่นอยู่ในความดี อนุเคราะห์ด้วยน้ำใจอันดีงาม ให้ได้ฟังสิ่งที่ยังไม่เคยฟัง อธิบายสิ่งที่เคยฟังแล้วให้เข้าใจแจ่มแจ้ง บอกทางสวรรค์ให้ ได้สนองบทบาทกิจการคณะสงฆ์ทั้งการปกครอง การศาสนศึกษา การสาธารณูปการ การศึกษาสงเคราะห์ การสาธารณสงเคราะห์ การเผยแผ่พุทธธรรมด้วยความเป็นระเบียบเรียบร้อยดีงาม ด้วยความเป็นกัลยาณมิตร^{๑๐๐}

พระมหาศักดิ์พิชิต ฐานสิริโ ได้ทำการวิจัยเรื่อง “ศึกษาบทบาทการเผยแผ่พุทธธรรมของพระวิสุทธาธิปัตติ (วีระ ภทฺทจารี)” จากผลการวิจัยพบว่า บทบาทการเผยแผ่พุทธธรรมของพระวิสุทธาธิปัตติ ท่านได้ดำเนินงานการเผยแผ่พุทธธรรมตามรอยพระดำรัสของพระบรมศาสดา ทำหน้าที่สอนธรรมนำปฏิบัติ ด้วยการเทศนาสั่งสอนประชาชนให้ตั้งมั่นในศีลธรรมเป็นประจำทุกวัน อุโบสถศีล บรรยายธรรมทางวิทยุ โทรทัศน์ วิทยุกระจายเสียง หน่วยงานต่าง ๆ ทั้งของภาครัฐและ

^{๙๘} พระเทพรัตนสุธี (สมศักดิ์ โชติธโร), “บทบาทการบริหารกิจการคณะสงฆ์ด้านการปกครองของจังหวัดปทุมธานี”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๕๓.

^{๙๙} พระมหาไกรวรรณ ชินตติโย, “การศึกษาวิเคราะห์บทบาทของพระเทวทัตที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๔๖.

^{๑๐๐} พระมหาณรงค์ศักดิ์ โสภณสิทธิ, “ศึกษาบทบาทการเผยแผ่พุทธธรรมของพระธรรมปริยัติเวที (สุเทพ ผุสฺสธมฺโม)”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๔๘.

เอกชน ด้วยคุณลักษณะของนักเผยแผ่ที่มีวิสัยทัศน์กว้างไกล ในแนวคิดใหม่ ก้าวไกล ก้าวหน้า มุ่งพัฒนาสังคม^{๑๐๑}

พระมหาสมควร ธมฺมธโร ได้ทำการวิจัยเรื่อง “บทบาทผู้ปกครองในการอบรมศีลธรรม และจริยธรรมแก่เด็กเล็กก่อนเกณฑ์ของศูนย์พัฒนาเด็กเล็กก่อนเกณฑ์ วัดพรหมสุวรรณสามัคคี เขตบางแค กรุงเทพมหานคร” จากผลการวิจัย พบว่า ผู้ปกครองส่วนใหญ่มีบทบาทในการอบรมศีลธรรม และจริยธรรมแก่เด็กเล็กอยู่ในระดับมาก สำหรับผลการทดสอบสมมติฐานพบว่า ผู้ปกครองที่มีความเชื่อ ต่อหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาในเรื่องเบญจศีล เบญจธรรม บุญกิริยาวัตถุ ๑๐ และฆราวาสธรรม ๔ แตกต่างกัน มีพฤติกรรมในการปฏิบัติกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาแก่เด็กเล็กแตกต่างกัน และผู้ปกครองที่มีความเชื่อต่อหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาในเรื่องเบญจศีล เบญจธรรม บุญกิริยาวัตถุ ๑๐ และฆราวาสธรรม ๔ แตกต่างกัน มีบทบาทในการอบรมศีลธรรมและจริยธรรมแก่เด็กเล็กแตกต่างกัน^{๑๐๒}

พระมหาณัติเถียร วรธมฺโม ได้ทำการวิจัยเรื่อง “บทบาทพระสังฆาธิการในการบริหารกิจการคณะสงฆ์จังหวัดพังงา” จากผลการวิจัยพบว่า บทบาทการปฏิบัติงานในการบริหารกิจการคณะสงฆ์จังหวัดพังงา ในภาพรวมอยู่ในระดับปานกลางเมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่า บทบาทการปฏิบัติงานในการบริหารกิจการคณะสงฆ์จังหวัดพังงาอยู่ในระดับปานกลางได้แก่ ด้านการศาสนศึกษาและด้านการศึกษาสงเคราะห์อยู่ในระดับปานกลาง สำหรับด้านอื่น ๆ อยู่ในระดับมากทุกด้าน ผลการเปรียบเทียบระดับบทบาทของพระสังฆาธิการในการบริหารกิจการคณะสงฆ์จังหวัดพังงา พบว่า พระสังฆาธิการที่มีอายุและจำนวนพรรษาต่างกัน มีบทบาทในการบริหารกิจการคณะสงฆ์แตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๕ ส่วนพระสังฆาธิการที่มีตำแหน่ง วุฒิทางการศึกษาสายสามัญ วุฒิทางการศึกษาทางธรรม และวุฒิทางการศึกษาทางเปรียญธรรมต่างกัน มีบทบาทในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ไม่แตกต่างกัน^{๑๐๓}

พระครูสุวรรณวรการ (จารุณโณ) ได้ทำการวิจัยเรื่อง “ศึกษาบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนในจังหวัดปทุมธานี” จากผลการวิจัยพบว่าบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนของในจังหวัดปทุมธานีด้านสังคมโดยภาพรวมอยู่ในระดับปานกลางเมื่อพิจารณาเป็นรายข้อพบว่า มีข้อที่อยู่ในระดับมากเรียงลำดับจากมากไปหาน้อยคือมีการจัดอบรมธรรมะแก่ประชาชนรองลงมาคือช่วยเหลือสังคมด้วยการบริจาคปัจจัยหรือวัตถุสิ่งของเป็นวิทยากรบรรยายธรรมปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดีในการดำเนินชีวิตอำนวยความสะดวกสถานที่ภายในวัดในการกิจกรรมของชุมชนสอน

^{๑๐๑} พระมหาศักดิ์พิชิต ฉานสิทธิ, “ศึกษาบทบาทการเผยแผ่พุทธธรรมของพระวิสุทธาธิปติ (วีระภทฺทจารี)”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๔๘.

^{๑๐๒} พระมหาสมควร ธมฺมธโร, “บทบาทผู้ปกครองในการอบรมศีลธรรมและจริยธรรมแก่เด็กเล็กก่อนเกณฑ์ของศูนย์พัฒนาเด็กเล็กก่อนเกณฑ์ วัดพรหมสุวรรณสามัคคี เขตบางแค กรุงเทพมหานคร”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๔๓.

^{๑๐๓} พระมหาณัติเถียร วรธมฺโม, “บทบาทพระสังฆาธิการในการบริหารกิจการคณะสงฆ์จังหวัดพังงา”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๕๒.

วิชาพระพุทธศาสนาในโรงเรียนร่วมเป็นกรรมการขององค์กรชุมชนส่งเสริมให้ชุมชนได้แลกเปลี่ยนประสบการณ์กับองค์กรอื่นหรือชุมชนอื่นและให้ความรู้แนวคิดเกี่ยวกับการดำเนินชีวิตในสังคมตามลำดับ๑๐๔

พระมหาวิมลญาณ พุຍໄສສັກ ได้ศึกษาเรื่อง บทบาทพระสงฆ์ในการส่งเสริมองค์กรชุมชนเพื่อสร้างทุนชุมชน ศึกษาเฉพาะกรณี : กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ จังหวัดตราด ประชากร /กลุ่มตัวอย่าง ที่ศึกษา ได้แก่ กลุ่มสัจจะออมทรัพย์ ๑๒ กลุ่ม ในเขตอำเภอเมือง จังหวัดตราด ซึ่งมีอายุการก่อตั้งกลุ่ม ๓ ปีขึ้นไป และมีสถานที่ก่อตั้งกลุ่มอยู่ในวัดมีเจ้าอาวาสเป็นประธานกลุ่ม หรือเป็นที่ปรึกษากลุ่ม และผู้เกี่ยวข้อง คือพระสงฆ์ คณะกรรมการ และสมาชิกกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ที่ผู้ศึกษาได้เลือกเจาะจง (Purposive Sampling) โดยการใช้แบบสัมภาษณ์และแนวคำถามประกอบการสัมภาษณ์ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบทบาทของพระสงฆ์และการประยุกต์หลักธรรมในการส่งเสริมองค์กรชุมชน โดยวิธีการศึกษาเชิงคุณภาพเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจงกลุ่มและพื้นที่ทำการศึกษาคือกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ในอำเภอเมือง จังหวัดตราด โดยใช้ข้อมูลเชิงปริมาณสนับสนุนโดยการเก็บรวบรวมข้อมูล ๒ ประการ คือ ๑. แบบสัมภาษณ์เพื่อรวบรวมข้อมูลทั่วไปของพระสงฆ์และบทบาทในการส่งเสริมกลุ่ม/องค์กร ๒. แนวคำถามประกอบการสัมภาษณ์ เพื่อรวบรวมข้อมูลทางด้านสังคมขั้นตอนการก่อตั้งกลุ่ม/องค์กร^{๑๐๕}

พระมหาบุญมี อธิบุญโญ (วรรณวิเศษ) ได้ทำการวิจัยเรื่อง “บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาสังคม ศึกษาเฉพาะกรณี พระธรรมวิสุทธิมงคล (บัว ญาณสมปนฺโน)” ผลการศึกษาพบว่า พระธรรมวิสุทธิมงคลเป็นพระสงฆ์ที่เกิดในครอบครัวที่มีอาชีพเกษตรกรรม แต่ฐานะทางการเงินของสกุลท่านอยู่ในสภาพค่อนข้างดี ขณะเข้าสู่ความเป็นสมณเพศ สังกัดคณะสงฆ์ฝ่ายธรรมยุต ยึดถืออุดมคติวัตรเป็นเครื่องขัดเกลาจิตใจเป็นพระสงฆ์นักปฏิบัติสมถกรรมฐานและวิปัสสนากรรมฐาน พระธรรมวิสุทธิมงคลเป็นพระสงฆ์ที่เจริญด้วยปฏิบัติ มีอาจารย์วัตร อันทรงคุณอย่างเสมอต้นเสมอปลายมาโดยตลอด เป็นผู้มีความเอกลัทธิประจำตัวคือการสอนธรรมะที่เข้มงวดและจริงจังข้อวัตรปฏิบัติในแต่ละวันเป็นไปเพื่อความเจริญรุ่งเรืองแห่งพระพุทธศาสนา

บทบาทการพัฒนาสังคมของท่านในด้านการปกครอง การเผยแผ่ สาธารณสงเคราะห์ การทำนุบำรุงสิ่งแวดล้อม การช่วยเหลือสังคมและประเทศชาตินั้น ได้รับผลออกมาเป็นที่น่าพอใจเป็นอย่างยิ่ง โดยสรุปการพัฒนาของท่านมีอยู่ ๒ ด้าน คือ

๑) ด้านจิตใจ ได้แก่ การอบรมสั่งสอนให้ประชาชนมีศีลธรรม คุณธรรม ความดีงามตามหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา โดยเน้นการนำไปปฏิบัติมากกว่าการสอนให้รู้เท่านั้น

^{๑๐๔} พระครูสุวรรณวรการ (จารุณโณ), “ศึกษามหาวิทยาลัยของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนในจังหวัดปทุมธานี”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสนมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๕๓.

^{๑๐๕} พระมหาวิมลญาณ พุຍໄສສັກ, บทบาทพระสงฆ์ในการส่งเสริมองค์กรชุมชนศึกษากรณี : กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์จังหวัดตราด, **วิทยานิพนธ์พัฒนาศาสนา**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์), ๒๕๕๔.

๒) ด้านวัตถุ ได้แก่ การพัฒนาการศึกษา สาธารณสุข และสาธารณประโยชน์อื่น ๆ ตลอดจนการเป็นผู้นำในการตั้งกองทุนผ้าป่าช่วยชาติ” ^{๑๐๖}

พระมหามณเฑียร วรธมโม (ซ้ายเกลี้ยง) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “บทบาทพระสังฆาธิการในการบริหารกิจการคณะสงฆ์จังหวัดพังงา” ผลการวิจัยพบว่า บทบาทการปฏิบัติงานในการบริหารกิจการคณะสงฆ์จังหวัดพังงาในภาพรวมอยู่ในระดับปานกลางเมื่อพิจารณาเป็นรายด้านแล้วพบว่า บทบาทการปฏิบัติงานในการบริหารกิจการคณะสงฆ์จังหวัดพังงาอยู่ในระดับปานกลางได้แก่ ด้านการศาสนศึกษา และด้านการศึกษาสงเคราะห์อยู่ในระดับปานกลาง สำหรับด้านอื่น ๆ อยู่ในระดับมากทุกด้าน ผลการเปรียบเทียบระดับบทบาทของพระสังฆาธิการในการบริหารกิจการคณะสงฆ์จังหวัดพังงา พบว่า พระสังฆาธิการที่มีอายุและจำนวนพรรษาต่างกัน มีบทบาทในการบริหารกิจการคณะสงฆ์แตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๕ ส่วนพระสังฆาธิการที่มีตำแหน่ง วุฒิทางการศึกษาสายสามัญ วุฒิทางการศึกษาทางธรรม และวุฒิทางการศึกษาทางเปรียญธรรมต่างกัน มีบทบาทในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ไม่แตกต่างกัน ^{๑๐๗}

พระปลัดเกียรติกศักดิ์ สันทวีวรกุล ได้ทำการวิจัยเรื่อง “บทบาทของพระสังฆาธิการในการบริหารกิจการคณะสงฆ์จังหวัดกระบี่” จากผลการวิจัยพบว่า บทบาทของพระสังฆาธิการในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ทั้ง ๖ ด้าน มีดังนี้ พระสังฆาธิการปฏิบัติงานในระดับมากที่สุด ๓ ด้าน ได้แก่ ๑) ด้านการควบคุมและส่งเสริมการรักษาความเรียบร้อยดีงาม พระสังฆาธิการอำนวยความสะดวกแก่พุทธศาสนิกชนในการบำเพ็ญกุศล ๒) ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา พระสังฆาธิการอบรมพระภิกษุสามเณรให้มีสมณสัญญาและอบรมในเรื่องพระธรรมวินัย จรรยา มารยาท การปฏิบัติอันเกี่ยวกับพิธีหรือแบบอย่างที่ดี ๓) ด้านการสาธารณูปการ พระสังฆาธิการขจัดความขัดแย้งระหว่างชาวบ้าน ซึ่งมีสาธารณูปการเป็นเหตุ สำหรับด้านที่พระสังฆาธิการปฏิบัติปานกลางมี ๒ ด้าน ได้แก่ ๑) ด้านการศาสนศึกษา พระสังฆาธิการยกย่องเชิดชูเกียรติผู้สอบเปรียญธรรมประโยคต่าง ๆ ได้ ๒) ด้านการสาธารณสงเคราะห์ พระสังฆาธิการได้ให้การสงเคราะห์แก่คนชราหรือคนพิการ พระสังฆาธิการปฏิบัติน้อยที่สุด ๑ ด้าน คือ ด้านการศึกษาสงเคราะห์ การจัดตั้งโรงเรียนพระปริยัติธรรมเพื่อส่งเสริมการศึกษาแก่พระภิกษุและสามเณร ^{๑๐๘}

พระมหาวิเชียร ชาญณรงค์ ได้ศึกษาเรื่อง บทบาทพระสงฆ์ในการนำหลักมาใช้ในการกิจกรรมงานพัฒนาชุมชนเพื่อการลด ละ เลิก อบายมุข ศึกษาเฉพาะกรณีพระครูศีลวรารักษ์ (เฉลิม จิตฺตสีโล) วัดโนนเมือง ตำบลโนนเมือง อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา โดยมีวัตถุประสงค์

^{๑๐๖} พระมหาบุญมี อธิปญโญ, “บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาสังคมศึกษาเฉพาะกรณี : พระธรรมวิสุทธิมงคล (บัว ญาณสมฺปนฺโน)”, **วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตร์มหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย), ๒๕๔๔.

^{๑๐๗} พระมหามณเฑียร วรธมโม (ซ้ายเกลี้ยง), “บทบาทพระสังฆาธิการในการบริหารกิจการคณะสงฆ์จังหวัดพังงา”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๕๒.

^{๑๐๘} พระปลัดเกียรติกศักดิ์ สันทวีวรกุล, “บทบาทของพระสังฆาธิการในการบริหารกิจการคณะสงฆ์จังหวัดกระบี่”, **วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตร์มหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์), ๒๕๔๘.

เพื่อศึกษาบทบาทของพระครูศีลวราภรณ์ ในการนำเอาหลักธรรมมาพัฒนาชุมชนเพื่อลด ละ เลิก อบายมุข โดยศึกษาเชิงคุณภาพ พื้นที่ในการศึกษา คือ ชุมชนวัดโนนเมือง ที่พระครูศีลวราภรณ์เป็นผู้นำชุมชนในการพัฒนากิจการชุมชน ผลการวิจัยสรุปได้ว่า พระสงฆ์มีบทบาทในการเป็นผู้นำชุมชน ด้วยการกระตุ้นปลูกจิตสำนึก นำเทคนิควิธีการในการเข้าถึงชุมชน การสื่อสารกับชุมชน ผ่านการเทศนา บรรยาย ป้ายข้อความสื่อด้วยหลักธรรม การส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรม เป็นผู้ให้คำปรึกษาในการพัฒนากิจการกลุ่ม ซึ่งตั้งหมายไว้คือ ชุมชนปลอดจากอบายมุข โดยขั้นตอนของกิจกรรมมุ่งให้เกิดการเรียนรู้ ให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาของตนเอง การชี้ให้ประชาชนเห็นโทษของอบายมุข การแก้ไขปัญหา ที่เกิดขึ้นในชุมชน โดยมุ่งให้มีการปฏิบัติจริง ส่งเสริมขบวนการเรียนรู้ให้แก่ประชาชนได้ดำเนินการฝ่ายกิจกรรมการพัฒนาที่ยั่งยืน ผลการศึกษาปรากฏว่า บทบาทของพระครูศีลวราภรณ์ได้ส่งผลให้ชุมชนได้ร่วมมือทำกิจกรรมด้วยกัน เพื่อมุ่งสร้างชุมชนให้เข้มแข็ง เพื่อเป็นแรงผลักดัน ให้ชุมชนอยู่รอดและพึ่งพากันเองในชุมชน^{๑๐๙}

พระมหาขวลิต ขาตเมธี ได้ทำการวิจัยเรื่อง “บทบาทของพระสังฆาธิการในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ : ศึกษาเฉพาะกรณี พระสังฆาธิการในจังหวัดภูเก็ต” ผลการวิจัยพบว่า พระสังฆาธิการมีบทบาทในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ทั้ง ๖ ด้าน โดยภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง การเปรียบเทียบความคิดเห็นเกี่ยวกับบทบาทของพระสังฆาธิการในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ จำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล พบว่าพระภิกษุสามเณรในจังหวัดภูเก็ตมีความคิดเห็นแตกต่างกันตามสถานภาพ อายุ จำนวนพรรษา วุฒิการศึกษาสามัญ วุฒิการศึกษาทางธรรม อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๕ ส่วนพระภิกษุสามเณรที่มีวุฒิการศึกษาทางเปรียญธรรมต่างกัน มีความคิดเห็นเกี่ยวกับบทบาทของพระสังฆาธิการในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ในจังหวัดภูเก็ต ไม่แตกต่างกัน^{๑๑๐}

พระมหากำพล คุณงกร ได้ทำการวิจัยเรื่อง “ศึกษามโนทัศน์ของพระสงฆ์ในการอบรมจริยธรรมแก่เยาวชนในอำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี” จากผลการวิจัยพบว่า ความพึงพอใจต่อบทบาทของพระสงฆ์พบว่าสามารถเรียงตามลำดับได้ดังนี้ (๑) ความพึงพอใจในด้านภาวะผู้นำของพระสงฆ์ในการมีส่วนร่วมในการอบรมจริยธรรมพระสงฆ์มีความพึงพอใจในระดับมากโดยมีค่าเฉลี่ย = ๔.๐๔ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน = .๖๒๙ (๒) ความพึงพอใจในด้านการให้การศึกษาของพระสงฆ์ในการมีส่วนร่วมในการอบรมจริยธรรมพระสงฆ์มีความพึงพอใจในระดับมากโดยมีค่าเฉลี่ย = ๓.๙๕ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน = .๖๗๔(๓) ความพึงพอใจในด้านการเผยแพร่ธรรมะของพระสงฆ์ในการอบรมจริยธรรมพระสงฆ์มีความพึงพอใจในระดับมากโดยมีค่าเฉลี่ย = ๓.๘๘ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน = .๘๗๖ (๔) ความพึงพอใจในด้านสาธารณูปโภคและระบบนิเวศของพระสงฆ์ในการมีส่วนร่วมในการอบรมจริยธรรมพระสงฆ์มีความพึงพอใจในระดับมากโดยมีค่าเฉลี่ย = ๓.๗๙ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน = .๘๖๓ (๕) ความพึงพอใจในด้านการให้ความรู้ด้านการปกครองของพระสงฆ์ในการมีส่วนร่วมในการอบรม

^{๑๐๙} พระมหาวิเชียร ชาญณรงค์, บทบาทพระสงฆ์ในการนำหลักธรรมมาใช้ทำกิจกรรมงานพัฒนาชุมชนเพื่อ ลด ละ เลิก อบายมุข ศึกษาเฉพาะกรณีพระครูศีลวราภรณ์ (เฉลิม ฐิตีสีโล) , **วิทยานิพนธ์พัฒนาชุมชนมหาบัณฑิต (สังคมสงเคราะห์ศาสตร์)**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์), ๒๕๔๔.

^{๑๑๐} พระมหาขวลิต ขาตเมธี, “บทบาทของพระสังฆาธิการในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ : ศึกษาเฉพาะกรณี พระสังฆาธิการในจังหวัดภูเก็ต”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๕๒.

จริยธรรมพระสงฆ์มีความพึงพอใจในระดับปานกลางโดยมีค่าเฉลี่ย = ๓.๔๓ ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน = .๙๖๓^{๑๑๑}

พระมหาสังเวียร ปญฺญารโ ได้ทำการวิจัยเรื่อง “บทบาทของพระสงฆ์ในการนำหลักพุทธธรรมมาประยุกต์ในการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน กรณีศึกษา พระครูสุภาจารวัฒน์” จากผลการวิจัยพบว่า ด้านการปรับตัวและการปรับบทบาท หากพระสงฆ์ยังสามารถปรับและนำหลักธรรมะวิธีการสอนที่สอดคล้องกับปัญหาและความต้องการของประชาชน พระสงฆ์จะได้รับความเคารพนับถือและความศรัทธาจากประชาชน การนำหลักธรรมความเชื่อในทางพระพุทธศาสนาพัฒนาร่วมกับการพัฒนาทางเศรษฐกิจไม่เป็นเพียงเกิดผลต่อชุมชนด้านศีลธรรมเท่านั้น ยังทำให้เกิดการรวมกลุ่มและรู้สึกในความสัมพันธ์กันที่จะดำเนินกิจกรรมต่อกลุ่ม ทำให้ชุมชนเกิดการพึ่งตนเอง โดยพระสงฆ์ได้ปรับบทบาทในการเข้าถึง เข้าไปรับรู้ปัญหาของชุมชน เช่น ปัญหาความยากจน โดยได้หยิบยกเอาปัญหาเหล่านั้นมาเป็นสื่อกระตุ้นส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยอาศัยหลักพระพุทธศาสนาจากการเรียนรู้ชุมชนมาใช้เพื่อแก้ปัญหาชุมชนได้อย่างลงตัวโดยการปลูกฝังหลักคุณธรรม^{๑๑๒}

พระครูสังฆรักษ์พศวีร์ ธีรปญฺโญ ได้ทำการวิจัยเรื่อง “บทบาทพระสังฆาธิการในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ : กรณีศึกษา พระสังฆาธิการในจังหวัดนนทบุรี”, จากผลการศึกษา พบว่าการจัดประชุมพระภิกษุสามเณรเพื่ออบรมด้านวัตรปฏิบัติตามหลักพระธรรมวินัย ถึงจะมีการปฏิบัติมากก็จริง แต่บางวัดโดยเฉพาะเจ้าอาวาสยังไม่ค่อยเคร่งครัดเท่าที่ควร ทั้งนี้ควรที่จะกำหนดเป็นตารางการทำวัตรไว้อย่างชัดเจน และถ้าพระรูปใดไม่ได้ลงมาทำวัตรก็ควรจะมีบทกำหนดลงโทษไว้อย่างชัดเจน นอกจากพระรูปนั้นติดภารกิจจำเป็น เช่น สอนหนังสือในโรงเรียน^{๑๑๓}

พระปลัดสามารถ ธมฺมธโร ได้ทำการวิจัยเรื่อง “บทบาทการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (ปัญญา อินทปญฺโญ)” ผลการวิจัยพบว่า ในด้านการศึกษาสงเคราะห์พระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (ปัญญา อินทปญฺโญ) ได้ให้การสนับสนุนการศึกษาแก่เยาวชน นักเรียนนักศึกษาที่เรียนดีแต่ยากจน หรือเรียนพอใช้แต่มีความประพฤติดี ให้มีโอกาสดำเนินการศึกษาที่มากขึ้นอย่างไม่มีประมาณ ไม่เลือกชั้นวรรณะ โดยไม่มีเงื่อนไขใด ๆ เพียงขอให้เด็ก เยาวชนเหล่านั้น ได้ทำประโยชน์ให้กับท้องถิ่นของตนเองก็พอ ท่านยังได้ก่อสร้างห้องสมุดประชาชนเฉลิมราชกุมารี (วัดไร่ขิง)

^{๑๑๑}พระมหากำพล คุณงกโร, “ศึกษาบทบาทของพระสงฆ์ในการอบรมจริยธรรมแก่เยาวชนในอำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๕๐.

^{๑๑๒}พระมหาสังเวียร ปญฺญารโ, “บทบาทของพระสงฆ์ในการนำหลักพุทธธรรมมาประยุกต์ในการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน กรณีศึกษา พระครูสุภาจารวัฒน์”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๕๐.

^{๑๑๓}พระครูสังฆรักษ์พศวีร์ ธีรปญฺโญ, “บทบาทพระสังฆาธิการในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ : ศึกษากรณี พระสังฆาธิการในจังหวัดนนทบุรี”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๕๑.

ให้ทุกคนที่สนใจได้เข้าไปค้นคว้าหาความรู้เพิ่มเติมได้ตลอดเวลา ท่านสนับสนุนอุปกรณ์การศึกษาแก่โรงเรียนในท้องถิ่นอย่างมาก^{๑๑๔}

พระพงศักร์ อภิขุขโว ได้ทำการวิจัยเรื่อง “ศึกษาบทบาทสื่อจิตรกรรมฝาผนังในการเผยแผ่พุทธธรรมในพระพุทธศาสนา : ศึกษาเฉพาะกรณีพระอุโบสถวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม” จากผลการวิจัยพบว่า การเผยแผ่พุทธธรรมในพระพุทธศาสนาอาจจะเผยแผ่ได้หลายวิธีหลายรูปแบบ แต่ยังมีอีกวิธีหนึ่งที่มีความสำคัญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาซึ่งมีมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ จนถึงสมัยปัจจุบันหรือสมัยรัตนโกสินทร์คือการเขียนภาพจิตรกรรมฝาผนังตามถ้ำพระอุโบสถและพระวิหารตามวัดต่าง ๆ ในประเทศไทยซึ่งจัดได้ว่าเป็นการเผยแผ่ด้วยการใช้ภาพสื่อจิตรกรรมฝาผนังช่วยในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในสมัยอดีตโดยที่ผู้วาดหรือจิตรกรนั้นจำเป็นต้องมีความรู้ความเข้าใจในด้านสุนทรียศาสตร์มีความเป็นศิลปินการรู้จักใช้สีที่นำมาวาดภาพเพื่อจะสื่อภาพนั้นออกมาเป็นลวดลายต่าง ๆ ให้มีความหมายเมื่อผู้พบเห็นแล้วสามารถเข้าใจได้ในทันทีนอกจากนี้แล้วผู้วาดหรือจิตรกรจำเป็นต้องมีความรู้ความเข้าใจในเรื่องที่จะสื่อออกมาไม่ว่าความรู้ด้านศิลปะความรู้ด้านศาสนาที่ตนศึกษาจนตนเองเข้าใจอย่างถ่องแท้แล้วและต้องเข้าใจบุคคลที่จะมาชมว่าเขาเหล่านั้นเป็นใครมาจากไหน เพราะสมัยก่อนนั้นการศึกษานั้นยังไม่แพร่หลายเหมือนปัจจุบันคนที่เรียนหนังสือได้นั้นมีจำเพาะพวกเกิดในตระกูลอันมีจะกินส่วนชาวบ้านธรรมดาจนยากที่จะได้เรียนหนังสือก็ได้อาศัยการวาดภาพของจิตรกรได้ศึกษาความเป็นมาของพระพุทธศาสนาในสมัยนั้น^{๑๑๕}

พระอธิการผจญ อาจาโร ได้ทำการวิจัยเรื่อง “ศึกษาบทบาทของพระสงฆ์ในการบริหารวัดโดยใช้หลักธรรมาภิบาล : ศึกษาเฉพาะกรณีอำเภอบ้านไผ่จังหวัดลำพูน” จากผลการวิจัยพบว่าบทบาทของพระสงฆ์ในการบริหารวัดโดยใช้หลักธรรมาภิบาลนั้นมีบทบาทในการบริหารงานโดยใช้ธรรมาภิบาลเป็นแนวทางสำคัญในการจัดระเบียบให้กับวัดและชุมชนสามารถอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุขมีความรู้รักสามัคคีและร่วมกันเป็นพลังก่อให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืนและเป็นส่วนเสริมความเข้มแข็งหรือสร้างภูมิคุ้มกันเพื่อบรรเทาป้องกันหรือแก้ไขเสียวิญญาวะวิกฤติภัยอันตรายที่หากจะมีมาในอนาคตที่จะเกิดขึ้นในวัดและเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาเพราะสังคมจะรู้สึกถึงความยุติธรรมความโปร่งใสและความมีส่วนร่วมอันเป็นคุณลักษณะสำคัญของศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์และการปกครองแบบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นพระประมุขสอดคล้องกับความเป็นไทยรัฐธรรมนูญและกระแสโลกยุคปัจจุบันการส่งเสริมให้เกิดการสร้างธรรมาภิบาลนั้นมาจากความร่วมมือของทั้งวัดและชุมชนรวมถึงหน่วยงานที่เกี่ยวข้องคือผู้มีบทบาทในการวางรากฐานและรักษากฎระเบียบต่าง ๆ การสร้างธรรมาภิบาลนั้นจำเป็นต้องอาศัยระบบการจัดการที่มีประสิทธิภาพมีภาระรับผิดชอบภายใต้กฎหมายและนโยบายที่โปร่งใสตรวจสอบได้ดังนั้นจึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องมีการปฏิรูประบบ

^{๑๑๔} พระปลัดสามารถ ธรรมธโร, “บทบาทการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ของพระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (ปัญญา อินทปญโญ)”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๔๙.

^{๑๑๕} พระพงศักร์ อภิขุขโว, “ศึกษาบทบาทสื่อจิตรกรรมฝาผนังในการเผยแผ่พุทธธรรมในพระพุทธศาสนา : ศึกษาเฉพาะกรณีพระอุโบสถวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๔๙.

การบริหารจัดการวัดเพื่อปรับปรุงระบบการบริหารจัดการให้มีประสิทธิภาพและรับผิดชอบภายใต้กรอบของกฎหมายซึ่งจุดมุ่งหมายในการสร้างธรรมาภิบาลนั้นจะต้องพยายามปฏิรูปการบริหารจัดการให้ถูกต้องตามหลักเหตุผลและหน้าที่มีระบบความรับผิดชอบต่อด้านการเงินที่มีประสิทธิภาพมาใช้และให้มีความโปร่งในการปฏิบัติงานเป็นต้น^{๑๑๖}

พระชนดล นาคสุวณโณ ได้ทำการวิจัยเรื่อง “การบริหารกิจการคณะสงฆ์จังหวัดบุรีรัมย์” จากผลการวิจัยพบว่า พระสังฆาธิการจังหวัดบุรีรัมย์มีบทบาทในการบริหารกิจการคณะสงฆ์โดยรวมอยู่ในระดับปานกลางเมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่า มีบทบาทในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ในด้านการปกครองอยู่ในระดับมากส่วนด้านการศาสนศึกษาการศึกษาสงเคราะห์การเผยแผ่พระพุทธศาสนาการสาธารณูปการและการสาธารณสงเคราะห์อยู่ในระดับปานกลาง ส่วนผลการทดสอบสมมุติฐานที่ได้ ไม่เป็นตามที่ตั้งไว้ คือ พระสังฆาธิการที่มีอายุตำแหน่งพรรษาวุฒิการศึกษาทางสามัญวุฒิการศึกษาทางธรรมวุฒิการศึกษาทางเปรียญธรรมและประสบการณ์ในการปฏิบัติหน้าที่แตกต่างกันมีบทบาทในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ไม่แตกต่างกัน^{๑๑๗}

พระปลัดสัมฤทธิ์ เทวธมโม ได้ทำการวิจัยเรื่อง “บทบาทภารกิจพระสังฆาธิการผู้ทรงสมณศักดิ์ในจังหวัดขอนแก่นที่มีต่อการพัฒนาสังคมไทย”, จากผลการวิจัยพบว่า ในด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสังฆาธิการ พบว่า รูปแบบการเผยแผ่คือเทศน์ในวันพระเทศน์ในเทศกาลเข้าพรรษาเทศน์ตามงานนิมนต์งานพระธรรมทูตอบรมศีลธรรมนักเรียนตามโรงเรียนหรืออบรมในเวลาเย็นเข้าค่ายอบรมคุณธรรมเขียนหนังสือธรรมะเผยแผ่อบรมกรรมฐานแสดงธรรมออกอากาศทางวิทยุและโทรทัศน์ปัญหาที่พบในการเผยแผ่เช่นชาวบ้านจะชอบฟังและดูสิ่งบันเทิงมากกว่าการฟังธรรมะและนักเผยแผ่ที่ดีจะต้องยึดองค์แห่งธรรมหลัก^{๑๑๘}

พระบรรจบ อีรวีโส ได้ทำการวิจัยเรื่อง “ศึกษาบทบาทและผลงานในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระครูสุตสารพิมล (พระมหาพิมพา ธมมทินโน)” จากผลการวิจัยพบว่า ๑) บทบาทด้านการเผยแผ่ พระครูสุตสารพิมลมีบทบาทด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนาโดดเด่นในการเทศน์เสียง และการประพันธ์กลอนเทศน์ ๒) วิธีการและเทคนิคการเผยแผ่ พระครูสุตสารพิมล มีวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาโดดเด่นในการนำเสนอโดยยกอุทาหรณ์ นำเสนอโดยวิธีการเปรียบเทียบ

^{๑๑๖} พระอธิการผจญ อาจาโร, “ศึกษาบทบาทของพระสงฆ์ในการบริหารวัดโดยใช้หลักธรรมาภิบาล : ศึกษาเฉพาะกรณีอำเภอบ้านไผ่จังหวัดลำพูน”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๕๓.

^{๑๑๗} พระชนดล นาคสุวณโณ, “การบริหารกิจการคณะสงฆ์จังหวัดบุรีรัมย์”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๕๐.

^{๑๑๘} พระปลัดสัมฤทธิ์ เทวธมโม, “บทบาทภารกิจพระสังฆาธิการผู้ทรงสมณศักดิ์ในจังหวัดขอนแก่นที่มีต่อการพัฒนาสังคมไทย”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๕๓.

นำเสนอโดยวิธีการยกคำกลอนและบทกลอนมาประกอบ และนำเสนอโดยการแทรกด้วยเรื่องที่ทำให้เกิดอารมณ์ขึ้น^{๑๑๙}

วาสนา วงศ์เยี่ยม ได้ทำการวิจัยเรื่อง “บทบาทโดยใช้พื้นที่ในการวิจัยในชุมชนเมือง จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า พระสงฆ์มีการเปลี่ยนแปลงบทบาทต่อชุมชนไปตามการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม บทบาทด้านที่เปลี่ยนแปลงน้อย คือ บทบาทด้านการเผยแผ่ศาสนา บทบาทด้านอนุรักษ์วัฒนธรรม บทบาทที่ลดลงคือ บทบาทในการให้การศึกษาแก่ชุมชน ส่วนบทบาทที่สูญหายไป คือ บทบาทการเป็นผู้นำชุมชน และบทบาทในการรักษาพยาบาล และพระสงฆ์ได้พัฒนาบทบาทใหม่ขึ้น มา คือ บทบาทในการพัฒนา ทั้งนี้เป็นเพราะมาจากปัจจัยภายนอก คือ การเปลี่ยนแปลงของสังคม วัฒนธรรม และปัจจัยภายใน คือ องค์การพระสงฆ์กระตุ้นให้เกิดการเปลี่ยนแปลง^{๑๒๐}

พินิจ ลาภธนานนท์ ได้ทำการวิจัยเรื่อง “ศึกษาบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชนบทโดยศึกษาวิเคราะห์พระสงฆ์พัฒนาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ” ผลการวิจัยพบว่าปัจจัยสำคัญที่ผลักดันให้พระสงฆ์เข้ามามีบทบาทในการพัฒนาชนบทคือการที่พระสงฆ์พัฒนาได้พบเห็นสภาพปัญหาและความทุกข์ยากของชาวบ้านจึงต้องการเข้ามาแก้ไขปัญหาก็แก่ชาวบ้านจากการศึกษาวิเคราะห์บทบาทของพระสงฆ์ที่ดำเนินกิจกรรมสังคมพัฒนาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ผู้วิจัยจำแนกได้เป็น ๔ ลักษณะคือ^{๑๒๑}

๑. บทบาทผู้ส่งเสริมพัฒนา คือ บทบาทที่พระสงฆ์พัฒนาดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ โดยที่ตนเองเป็นผู้จัดหาทรัพยากรและบริหารโครงการต่าง ๆ ด้วยตัวท่านเองชาวบ้านไม่ได้มีส่วนร่วมในการตัดสินใจเลือกโครงการต่าง ๆ

๒. บทบาทผู้นำการพัฒนา เป็นบทบาทที่พระสงฆ์เป็นผู้นำชาวบ้านเข้ามาทำกิจกรรมสังคมพัฒนาชนบทต่าง ๆ โดยพระสงฆ์จะเป็นผู้คิดค้นโครงการหรือติดต่อโครงการพัฒนาต่าง ๆ มาดำเนินการจะเปิดโอกาสให้ชาวบ้านร่วมปรึกษาหารือบ้างจากการศึกษาพบว่าพระสงฆ์นักพัฒนาที่มีบทบาทเช่นนี้มีอยู่มากที่สุด

๓. บทบาทผู้ประสานงานโดยกิจกรรมและโครงการสังคมพัฒนาต่าง ๆ มักจะเป็นการดำเนินการโดยพยายามชักนำความร่วมมือและสนับสนุนจากหลายฝ่ายและพยายามร่วมมือกับผู้นำชุมชนในการชักจูงชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาตนเอง

๔. บทบาทที่เป็นพี่เลี้ยงสนับสนุนการพัฒนาในหมู่บ้าน โดยมีชาวบ้านเป็นผู้มีส่วนร่วมในการพัฒนาตนเองอย่างสำคัญ พระสงฆ์นักพัฒนามีบทบาทเป็นเพียงพี่เลี้ยงที่คอยให้คำแนะนำปรึกษาและประสานงานการสนับสนุนจากภายนอกตามที่ชาวบ้านเห็นชอบร่วมกันบทบาทแบบนี้

^{๑๑๙} พระบรรจบ จีรวโส, “ศึกษาบทบาทและผลงานในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระครูสุตสารพิมล (พระมหาพิมพา ธรรมทินโน)”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสนมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๔๙.

^{๑๒๐} วาสนา วงศ์เยี่ยม, “การเปลี่ยนแปลงบทบาทของพระในชุมชน”, **วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่), ๒๕๓๙.

^{๑๒๑} พินิจ ลาภธนานนท์, “บทบาทพระสงฆ์ในการพัฒนาชนบท, โครงการหนังสือเล่มสถาบันวิจัยสังคม”, **วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย), ๒๕๒๙.

นับว่าเป็นแนวทางที่สอดคล้องเหมาะสมต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามหลักการพึ่งตนเอง เพราะชาวบ้านจะเป็นผู้มีบทบาทสำคัญทั้งในการตัดสินใจคัดเลือกโครงการ การปฏิบัติงานและติดตามรับผิดชอบในผลที่จะเกิดขึ้น

สมคิด เฟื่องอุดม ได้ทำการวิจัยเรื่อง “บทบาทของพระสงฆ์ที่มีต่องานพัฒนาชุมชนตามพระคัมภีร์ของพระสงฆ์และเจ้าหน้าที่ที่สภากาชาดไทยในระดับตำบลในจังหวัดสมุทรสงคราม” ได้ใช้กลุ่มตัวอย่าง จำนวน ๑๙๙ รูป พบว่า เจ้าอาวาส พระลูกวัด เกษตรตำบล พัฒนากิจการสาธารณะสุขตำบล และครู คปต. มีพระคัมภีร์เกี่ยวกับบทบาทของพระสงฆ์ที่มีต่อการพัฒนาชุมชนด้านสังคมและวัฒนธรรมอยู่ในระดับมาก ด้านการเมืองการปกครอง ด้านการศึกษาและด้านสาธารณสุขอยู่ในระดับปานกลาง ส่วนด้านเศรษฐกิจและอาชีพอยู่ในระดับน้อย และเมื่อเปรียบเทียบพระคัมภีร์ระหว่างกลุ่มพบว่า มีพระคัมภีร์เกี่ยวกับบทบาทของพระสงฆ์ที่มีต่อการพัฒนาชุมชนด้านเศรษฐกิจและอาชีพ และด้านการเมืองการปกครองแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ ระดับ ๐.๐๑ ด้านการศึกษาและด้านสาธารณสุขแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ ระดับ ๐.๐๕ ส่วนด้านสังคมและวัฒนธรรมแตกต่างกันอย่างไม่มีนัยสำคัญทางสถิติ^{๑๒๒}

ประสาธ สุขเกษม ได้ทำการวิจัยเรื่อง “บทบาทของพระสงฆ์ในการขัดเกลากายทางสังคมแก่เยาวชน : ศึกษากรณีค่ายคุณธรรมวัดอัมพวัน จังหวัดเชียงใหม่” โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาขัดเกลากะบวนกรทางสังคม เศรษฐกิจและการศึกษาของเยาวชน ที่เข้ารับการอบรม และความคาดหวังของเยาวชน ผู้ปกครองเด็กที่เข้ารับการอบรมดังกล่าว ผลการวิจัยพบว่า กระบวนกรที่พระสงฆ์ใช้ในการขัดเกลากายคุณธรรมแก่เยาวชนนั้นเป็นไปในลักษณะทางตรง คือ การบอกกล่าวหรือการเทศนาหรือกระบวนกรอบรม โดยผ่านเทคนิค การเรียนรู้แบบต่าง ๆ และการขัดเกลากายทางอ้อมโดยใช้ระเบียบวินัยที่เข้มงวดของค่ายกำหนดหลักสุตรที่ใช้ในการอบรมเป็นหลักสุตรที่มีความยืดหยุ่นมุ่งเน้นการพัฒนากาย อารมณ์ และสติปัญญา ของผู้เข้ารับการอบรม ให้อยู่ในภาวะสมดุลเพื่อเกิดปัญญาในการเรียนรู้ ซึ่งจะนำไปสู่การเกิดพฤติกรรมที่เหมาะสม มีคุณธรรมตามเป้าหมาย หรืออุดมการณ์ของการอบรม^{๑๒๓}

สรุปได้ว่า บทบาทเป็นการแสดงออกซึ่งพฤติกรรมของบุคคลในสถานภาพ ตำแหน่งหน้าที่ ที่แตกต่างกันไป ซึ่งแต่ละบทบาทของแต่ละบุคคลได้รับความคาดหวังจากสังคมแตกต่างกันไปตามสถานภาพ ตำแหน่งหน้าที่ที่ตนเป็นอยู่ ซึ่งแต่ละบุคคลอาจจะมีหลายบทบาทได้ และขึ้นอยู่กับว่าจะเลือกทำหน้าที่หรือรับบทบาทของสถานภาพที่ตนเป็นอยู่ในขณะนั้นมากหรือน้อยเพียงใด ดังนั้น บทบาทจึงมีความสำคัญในการกำหนดหน้าที่ของบุคคล ช่วยให้บุคคลนั้นแสดงออกทางการกระทำ

^{๑๒๒} สมคิด เฟื่องอุดม, “การศึกษาบทบาทของพระสงฆ์ที่มีต่อการพัฒนาชุมชนตามคัมภีร์พระสงฆ์และเจ้าหน้าที่ที่มีพระภิกษุสงฆ์ในระดับตำบลในจังหวัดสมุทรสงคราม”, วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร), ๒๕๓๕.

^{๑๒๓} ประสาธ สุขเกษม, บทบาทของพระสงฆ์ในการขัดเกลากายทางสังคมแก่เยาวชน : ศึกษากรณีค่ายคุณธรรมวัดอัมพวัน จังหวัดเชียงใหม่, วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล), ๒๕๓๓.

๒.๔.๒ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาจริยธรรม

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม เยาวชน มีผู้ทำการศึกษาไว้มากมาย แต่ผู้วิจัยได้ทำการคัดเลือกมาเพื่อประกอบการศึกษา ดังนี้

พระมหาธีระศักดิ์ ธิติกิตติ(สุขยั้ง) ได้ทำการวิจัยเรื่อง “ศึกษาผลสัมฤทธิ์การเผยแผ่คุณธรรมแก่นักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนปลายของศูนย์พัฒนาคุณธรรมจังหวัดสุรินทร์” ผลการวิจัยพบว่าศูนย์พัฒนาคุณธรรมจังหวัดสุรินทร์ ใช้อุดมการณ์ในการทำงาน ว่า “เยาวชน คือ อนาคตของชาติ” ตั้งศูนย์อยู่ที่วัดสุทธิวงศา อำเภอสนม จังหวัดสุรินทร์ มีการจัดทำโครงการอย่างเป็นระบบ การวางแผนดำเนินงาน แต่งตั้งคณะกรรมการ และการจัดกิจกรรมเข้าค่าย อบรมพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม ซึ่งเนื้อหาสาระสำคัญของหลักสูตรอบรม ประกอบไปด้วย การบรรยายธรรม กิจกรรมกลุ่มสัมพันธ์ ลิทธิความเชื่อและศาสนา ปัญหาสังคม ภัยสังคมด้านต่าง ๆ และแนวทางป้องกันแก้ไข กิจกรรมสร้างความสามัคคี กิจกรรมการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมไทย และการสอนให้รู้จักบุญคุณพ่อแม่ และครูบาอาจารย์ โดยมีผู้ส่งสารกล่าวคือพระวิทยากรที่ได้รับการ อบรม นำเสนอตัวสารคือหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนา ผ่านสื่อต่าง ๆ ที่ทันสมัยทันสมัย จึงทำให้ถูกจริตของเยาวชน ที่เข้ารับการอบรม และสามารถนำไปใช้ในชีวิตรประจำวันได้จริง^{๑๒๔}

พระมหาบุญมี ฉานักโร (โททำ) ได้ทำการวิจัยเรื่อง “บทบาทพระสงฆ์ต่อการพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม ของเยาวชน” ผลการวิจัยพบว่า พระสงฆ์มีอายุ พรรษา และประสบการณ์สอนต่างกัมีบทบาทต่อการพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม ของเยาวชนไม่แตกต่างกัน พระสงฆ์มีวุฒิการศึกษาทางโลก วุฒิกศึกษาทางธรรม ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม เจตคติต่อการพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม ทักษะการสอน และการรับรู้การสนับสนุนของโรงเรียนของพระสงฆ์ต่างกัมีบทบาทต่อการพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม ของเยาวชนแตกต่างกัน^{๑๒๕}

ธนพงษ์ มงคล ได้ทำการวิจัยเรื่อง “ความคิดเห็นของผู้ปกครองเกี่ยวกับการพัฒนาจริยธรรมในโรงเรียนมงฟอร์ตวิทยาลัยแผนกประถมศึกษา อำเภอเมืองเชียงใหม่” ผลการวิจัยพบว่า ผู้ปกครองมีความคิดเห็นด้านการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน กิจกรรมการเสริมหลักสูตร ด้านสิ่งแวดล้อมที่เอื้ออำนวยหรือส่งเสริมต่อการพัฒนาจริยธรรมและด้านบุคลากรอยู่ในระดับมาก^{๑๒๖}

เบญจมาศ เอี่ยมอิม ได้ทำการวิจัยเรื่อง “การส่งเสริมจริยธรรมนักเรียนในโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดกำแพงเพชร ตามทัศนะของผู้บริหารและครูผู้สอน” ผลการวิจัยพบว่า โดยภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง เมื่อพิจารณารายด้านพบว่า ด้านที่ได้รับการส่งเสริมในระดับมากคือ การส่งเสริมจริยธรรมของนักเรียนด้านการกำหนดและวางแผนเชิง

^{๑๒๔} พระมหาธีระศักดิ์ ธิติกิตติ (สุขยั้ง), “ศึกษาผลสัมฤทธิ์การเผยแผ่คุณธรรมแก่นักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนปลายของศูนย์พัฒนาคุณธรรมจังหวัดสุรินทร์”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๔๙.

^{๑๒๕} พระมหาบุญมี ฉานักโร (โททำ), “บทบาทพระสงฆ์ต่อการพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม ของเยาวชน”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช), ๒๕๕๑.

^{๑๒๖} ธนพงษ์ มงคล, “ความคิดเห็นของผู้ปกครองเกี่ยวกับการพัฒนาจริยธรรมในโรงเรียนมงฟอร์ตวิทยาลัยแผนกประถมศึกษา อำเภอเมืองเชียงใหม่”, **วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่), ๒๕๔๔.

นโยบาย ปัญหาการส่งเสริมจริยธรรมนักเรียนในโรงเรียนตามทัศนะผู้บริหารในด้านการกำหนดและการวางแผนนโยบาย ด้านการจัดสภาพแวดล้อมในโรงเรียนและด้านการจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตรพบว่า มีปัญหาในการส่งเสริมอยู่ในระดับปานกลางทั้ง ๓ ด้าน^{๑๒๗}

ธวัช ตัสโต ได้ทำการวิจัยเรื่อง “ความคิดเห็นของครูและคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานเกี่ยวกับพฤติกรรมเชิงจริยธรรมของผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดชุมพร” ผลการวิจัยพบว่า ครูและคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานมีความคิดเห็นเกี่ยวกับพฤติกรรมเชิงจริยธรรมของผู้บริหารสถานศึกษาโดยภาพรวมและรายด้านอยู่ในระดับมากและไม่แตกต่างกัน การเปรียบเทียบความคิดเห็นพบว่า ครูและคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานสังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดชุมพรในโรงเรียนขนาดต่างกันมีความคิดเห็นเกี่ยวกับพฤติกรรมเชิงจริยธรรมของผู้บริหารสถานศึกษาโดยภาพรวมและรายด้านไม่แตกต่างกัน^{๑๒๘}

ฉวีวรรณ กฤษสินชัย ได้ทำการวิจัยเรื่อง “บทบาทของครูตามการรับรู้ของตนเองในการเสริมสร้างค่านิยม และบุคลิกภาพประชาธิปไตยให้นักเรียนประถมศึกษาเขตการศึกษา ๖” โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบทบาทของครูตามการรับรู้ของตนเองในการเสริมสร้างค่านิยมและบุคลิกภาพประชาธิปไตยให้นักเรียนประถมศึกษาตัวอย่างคือ ครูสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ เขตการศึกษา ๖ จำนวน ๓๗๘ คน เครื่องมือวิจัยคือ แบบสอบถาม วิเคราะห์ข้อมูลด้วยค่าร้อยละ ความถี่ ค่ามัชฌิมเลขคณิต ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และการวิเคราะห์ความแปรปรวนแบบตัวประกอบเดียว ผลการวิจัย พบว่า ครูมีบทบาทในการจัดกิจกรรมเพื่อเสริมสร้างค่านิยมและบุคลิกภาพประชาธิปไตยเพียงระดับปานกลาง ซึ่งต่างจากที่คาดหวังว่า ครูควรมีบทบาทในระดับมาก และคาดหวังว่าครูมีบทบาทในการจัดการเรียนการสอน การจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตร และการจัดกิจกรรมร่วมกันระหว่างโรงเรียนและชุมชน^{๑๒๙}

จิรพรรณ สุขตลอดชีพ ได้ทำการวิจัยเรื่อง “ผลการแสดงบทบาทสมมติที่มีต่อการยกระดับเหตุผลเชิงจริยธรรมของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๑ วิทยาลัยนาฏศิลป์กรุงเทพมหานคร” โดยมีวัตถุประสงค์ของการวิจัยเพื่อศึกษาผลการแสดงบทบาทสมมติที่มีต่อการยกระดับเหตุผลเชิงจริยธรรม กลุ่มตัวอย่างคือ นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๑ จำนวน ๒๐๕ คน ผลการวิจัย พบว่า

^{๑๒๗} เบญจมาศ เอี่ยมอ้อม, “การส่งเสริมจริยธรรมนักเรียนในโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดกำแพงเพชร ตามทัศนะของผู้บริหารและครูผู้สอน”, **วิทยานิพนธ์ปริญญาโท**, (บัณฑิตวิทยาลัย : สถาบันราชภัฏกำแพงเพชร), ๒๕๔๓.

^{๑๒๘} ธวัช ตัสโต, “ความคิดเห็นของครูและคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานเกี่ยวกับพฤติกรรมเชิงจริยธรรมของผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดชุมพร”, **วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยทักษิณ), ๒๕๔๖.

^{๑๒๙} ฉวีวรรณ กฤษสินชัย, “บทบาทของครูตามการรับรู้ของตนเองในการเสริมสร้างค่านิยมและบุคลิกภาพประชาธิปไตยให้นักเรียนประถมศึกษา เขตการศึกษา ๖.”, **วิทยานิพนธ์ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต**, สาขาการประถมศึกษา (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร), ๒๕๒๘.

นักเรียนที่ได้รับการสอนโดยใช้บทบาทสมมติมีเหตุผลเชิงจริยธรรมสูงกว่านักเรียนที่ได้รับการสอนด้วยวิธีการสอนแบบปกติอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๑^{๑๓๐}

ธวัชชัย ชัยจิรฉายากุล ได้ทำการวิจัยเรื่อง “การศึกษาคุณสมบัติของค่านิยมพื้นฐานทางจริยธรรมของคนไทย มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความสำคัญ แนวทางการสอนและการปลูกฝังค่านิยมทางจริยธรรมให้แก่นักเรียน” ผลการวิจัยพบว่า ค่านิยมทางจริยธรรม ทั้ง ๑๐ ค่านิยม มีความแตกต่างกันเรียงตามลำดับความสำคัญ คือ ความรับผิดชอบ การมีระเบียบวินัยในตนเอง ความซื่อสัตย์การยึดหลักการ ความกตัญญูรู้คุณ ความเสียสละ ความมีน้ำใจเมตตา การตรงต่อเวลา การพึ่งพาอาศัยกัน และการยึดตัวบุคคล สำหรับการจัดการเรียนการสอน และการปลูกฝังค่านิยมทางจริยธรรม เห็นว่า เป็นหน้าที่ของบ้านและโรงเรียนที่จะต้องรับผิดชอบร่วมกันและครูทุกคนควรรับผิดชอบร่วมกัน และไม่เห็นด้วยที่จะให้มีการเปิดสอน จริยธรรม เป็นวิชา และคะแนนเหมือนวิชาอื่น ๆ ในโรงเรียน แต่เป็นสิ่งที่ต้องปลูกฝังตลอดแทรกไว้ทุกวิชาเมื่อมีโอกาส^{๑๓๑}

จิตรประสงค์ ขาวเจริญ ได้ทำการวิจัยเรื่อง “ความคิดเห็นของครูเกี่ยวกับการปลูกฝังคุณธรรมและจริยธรรมในโรงเรียนมัธยมศึกษาตอนต้นในเขตพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเล” ผลการวิจัยพบว่า ความคิดเห็นของครูเกี่ยวกับการปลูกฝังคุณธรรมและจริยธรรมโดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก และเมื่อเปรียบเทียบความคิดเห็นของครูตามตัวแปรได้แก่ เพศ หมวดวิชาที่สอน ประสบการณ์การสอนและขนาดโรงเรียน พบว่า ครูที่มีหมวดวิชาต่างกันและสอนในโรงเรียนขนาดต่างกันมีความคิดเห็นเกี่ยวกับการปลูกฝังคุณธรรมและจริยธรรมแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕^{๑๓๒}

ผกามาศ อ่อนบรรจง ได้ทำการวิจัยเรื่อง “ความคิดเห็นของนักเรียนระดับมัธยมศึกษาต่อการอบรมจริยธรรม ในโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษา” ผลการวิจัยพบว่า ความคิดเห็นของนักเรียนระดับมัธยมศึกษาต่อการอบรมจริยธรรม มอยู่ในระดับเห็นด้วยทั้ง ๘ ด้าน คือ ด้านการดำเนินการ ด้านกิจกรรมการอบรม ด้านวินัยความรับผิดชอบ ด้านความซื่อสัตย์ ด้านความเมตตา กรุณา ด้านการประหยัด ด้านความกตัญญู และผลจากการปฏิบัติกิจกรรม ส่วนการเปรียบเทียบความคิดเห็น โดยจำแนกตามเพศ อายุ และระดับผลการเรียนเฉลี่ยสะสม พบว่า มีความแตกต่างกัน

^{๑๓๐} จีรพรรณ สุขตลอดชีพ, “ผลของการแสดงบทบาทสมมติที่มีต่อการยกระดับเหตุผลเชิงจริยธรรมของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๑ วิทยาลัยนาฏศิลปกรุงเทพมหานคร”, **วิทยานิพนธ์ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต**, สาขาการประถมศึกษา, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร), ๒๕๓๐.

^{๑๓๑} ธวัชชัย ชัยจิรฉายากุล, “การศึกษาคุณสมบัติของค่านิยมพื้นฐานทางจริยธรรมของคนไทย มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความสำคัญ แนวทางการสอนและการปลูกฝังค่านิยมทางจริยธรรมให้แก่ นักเรียน”, **วิทยานิพนธ์ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต**, (ภาควิชาศึกษาศาสตร์ : มหาวิทยาลัยมหิดล), ๒๕๒๗.

^{๑๓๒} จิตรประสงค์ ขาวเจริญ, “ความคิดเห็นของครูเกี่ยวกับการปลูกฝังคุณธรรมและจริยธรรมในโรงเรียนมัธยมศึกษาตอนต้นในเขตพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเล”, **วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต**, (สาขาวิชารัฐศาสตร์ : มหาวิทยาลัยรามคำแหง), ๒๕๔๐.

อย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ .๐๕ ในด้านวิจัยความรับผิดชอบและที่ระดับ .๐๑ ในด้านความกตัญญู ส่วนการเปรียบเทียบด้านอื่น ๆ ไม่พบความแตกต่าง^{๑๓๓}

ชอบ เอี่ยมประสงค์ ได้ทำการวิจัยเรื่อง “สภาพและปัญหาการส่งเสริมจริยธรรมของนักเรียนในโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดกรุงเทพมหานคร” พบการวิจัยพบว่า

๑) โรงเรียนประถมศึกษา สังกัดกรุงเทพมหานคร ดำเนินการส่งเสริมจริยธรรมของโรงเรียนทั้ง ๕ ด้าน คือ การบริหาร การจัดการสภาพแวดล้อมในโรงเรียน การนิเทศและการสอนการจัดกิจกรรม และการประเมินผลทางจริยธรรม อยู่ในระดับปานกลาง โดยมีแนวโน้มไปทางระดับมาก

๒) โรงเรียนประสบปัญหาในการส่งเสริมจริยธรรมนักเรียนในระดับปานกลาง โดยมีแนวโน้มไปทางระดับน้อย ๔ ด้าน คือ การบริหาร การจัดการสภาพแวดล้อมในโรงเรียน การนิเทศและการสอน และการประเมินผลทางจริยธรรม ส่วนการจัดกิจกรรมนั้นโรงเรียนประสบปัญหาในระดับน้อยถึงระดับปานกลาง ปัญหาที่มีมากกว่าประเด็นอื่น ๆ คือ สภาพแวดล้อมที่บ้านของนักเรียนทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงได้ยาก และขาดงบประมาณในการจัดกิจกรรม^{๑๓๔}

แสงจันทร์ มโนสร้อย ได้ทำการวิจัยเรื่อง “สภาพการจัดการเรียนการสอนจริยธรรมชั้นประถมศึกษาปีที่ ๓ โรงเรียนในอำเภอเวียงหนองล่อง” ผลการวิจัยพบว่านักเรียนมีปัญหาพฤติกรรมด้านจริยธรรมในเรื่อง ความเสียสละ ความมีระเบียบวินัย ความอดทน การประหยัด การตรงต่อเวลา ความขยันและความสามัคคี ผู้ปกครองต้องการให้จัดกิจกรรมอบรมธรรมะในโรงเรียน และให้นักเรียนเข้าร่วมพิธีกรรมต่าง ๆ ทางศาสนาให้มาก และเหมาะสมกับนักเรียนยิ่งขึ้น เพื่อปลูกฝังพฤติกรรมค่านิยมที่ดีให้กับนักเรียนการนำหลักธรรมในพระพุทธศาสนา ไปปฏิบัติใช้ในชีวิตประจำวัน นักเรียนได้นำหลักธรรมคำสอนไปใช้ปฏิบัติได้เหมาะสม กับวัย และสถานภาพของตนเอง^{๑๓๕}

จากการศึกษาเอกสารงานวิจัยเกี่ยวกับเรื่องการพัฒนาคุณธรรม ผู้วิจัยสรุปได้ว่าการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมของพระสงฆ์ ในการส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมแก่นักเรียนนักศึกษา และประชาชน ให้เป็นผู้มีความประพฤติดีอยู่ในศีลธรรม ก็จะทำให้สังคมชุมชนเป็นสังคมที่น่าอยู่ไม่มีสิ่งที่ไม่ดี เช่น การเล่นเกมการพนัน ชู้สาว การติดยาเสพติด และปัญหาอื่น ๆ นั้น สาเหตุส่วนใหญ่เกิดจากปัญหาครอบครัวแตกแยกขาดความอบอุ่น ดังนั้นผู้วิจัยในฐานะเป็นครูพระสอนศีลธรรมรูปหนึ่งซึ่งมีหน้าที่ในการสอนศีลธรรมในโรงเรียนเพื่อแก้ไขพฤติกรรมของนักเรียนในสถานศึกษา และเป็นผู้เผยแผ่พระศาสนาให้แก่พุทธศาสนิกชน

^{๑๓๓} ผกามาศ อ่อนบรรจง, “ความคิดเห็นของนักเรียนระดับมัธยมศึกษาต่อการอบรมจริยธรรมในโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษา”, **วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์), ๒๕๔๕.

^{๑๓๔} ชอบ เอี่ยมประสงค์, “สภาพและปัญหาการส่งเสริมจริยธรรมของนักเรียนในโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดกรุงเทพมหานคร”, **วิทยานิพนธ์ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์), ๒๕๔๔.

^{๑๓๕} แสงจันทร์ มโนสร้อย, “สภาพการจัดการเรียนการสอนจริยธรรม ชั้นประถมศึกษาปีที่ ๓ โรงเรียนในอำเภอเวียงหนองล่อง”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๕๐.

๒.๔.๓ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมจริยธรรม

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับบทบาทพระสงฆ์ที่มีต่อการส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมในโรงเรียนนี้มีผู้ทำการวิจัยไว้มากมาย ผู้วิจัยได้คัดเลือกมาเพื่อใช้ประกอบการศึกษา ดังนี้

พระมหาสิงห์ชัย ธมฺมชโย (เขียวสุก) ได้ทำการวิจัยเรื่อง “บทบาทของพระสงฆ์ในการอบรมจริยธรรมเยาวชน ในตำบลศรีดงเย็น อำเภอยางชุมน้อย จังหวัดศรีสะเกษ” จากผลการวิจัยพบว่า บทบาทของพระสงฆ์ตามความคาดหวังของกลุ่มผู้ปกครอง มีความเห็นว่า พระสงฆ์ทำบทบาทในด้านสาธารณูปโภคและระบบนิเวศเป็นอันดับหนึ่ง และคาดหวังให้พระสงฆ์แสดงบทบาทในการอบรมเยาวชนให้ตั้งอยู่ในจริยธรรมให้มากขึ้น และการเป็นตัวอย่างที่ดีของเยาวชน เพื่อสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนและครอบครัวเนื่องจากผู้ปกครองส่วนใหญ่ประกอบอาชีพนอกร้าน ทำให้การอบรมเลี้ยงดูบุตรหลานทำได้ไม่เต็มที่^{๑๓๖}

พระครูนิวริณวิริยคุณ (โปธารวิชัย) ได้ทำการวิจัยเรื่อง “การพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมนักเรียนของโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา จังหวัดลำพูน” ผลการวิจัยพบว่า ครูและนักเรียนมีความเห็นว่า โรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา จังหวัดลำพูน ดำเนินงานพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม นักเรียนในระดับมากที่สุด ๔ วิธีดังนี้

๑) ครูมีความคิดเห็นว่า วิธีที่ดำเนินงานพัฒนาคุณธรรมนักเรียนจากค่าเฉลี่ยมากไปหาน้อย คือการพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม ของนักเรียนควบคู่ไปกับกิจกรรมการเรียนการสอน กิจกรรมของโรงเรียนที่จัดขึ้นเพื่อพัฒนาคุณธรรมการกำหนดระเบียบปฏิบัติและการควบคุมการปฏิบัติเพื่อพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม และการจัดสภาพแวดล้อมในโรงเรียนเพื่อพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม นักเรียน

๒) นักเรียนมีความคิดเห็นว่า วิธีที่ดำเนินงานพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม นักเรียนจากค่าเฉลี่ยจากมากไปหาน้อย คือกิจกรรมของโรงเรียนที่จัดขึ้นเพื่อพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม การกำหนดระเบียบปฏิบัติและการควบคุมการปฏิบัติและการควบคุมการพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม และการจัดสภาพแวดล้อมในโรงเรียนเพื่อพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม ของนักเรียน

๓) แนวทางพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมนักเรียนตามความคิดเห็นของครู คือ บุคลากรทุกคนของโรงเรียนต้องร่วมมือกันอย่างเต็มที่และต่อเนื่อง กิจกรรมการพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม ต้องให้นักเรียนมีส่วนร่วมมากกว่าที่ดำเนินการปัจจุบัน

๔) แนวทางพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม นักเรียนตามความเห็นของนักเรียน คือ ครูผู้สอนควรใส่ใจต่อการแก้ปัญหาความประพฤติของนักเรียน ให้ขวัญกำลังใจแก่นักเรียนและเป็นแบบอย่างที่ดีแก่ศิษย์ ควรจัดสภาพแวดล้อมให้สวยงามและให้นักเรียนมีส่วนร่วมและควรมอบหมายให้นักเรียนควบคุมตนเอง^{๑๓๗}

^{๑๓๖} พระมหาสิงห์ชัย ธมฺมชโย (เขียวสุก), “บทบาทของพระสงฆ์ในการอบรมจริยธรรมแก่เยาวชน ในตำบลศรีดงเย็น อำเภอยางชุมน้อย จังหวัดศรีสะเกษ”, *วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์), ๒๕๕๙.

^{๑๓๗} พระครูนิวริณวิริยคุณ (โปธารวิชัย), “การพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมของนักเรียนของโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา จังหวัดลำพูน”, *วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง), ๒๕๕๙.

ปริญญา ตรีธัญญา ได้ทำการวิจัยเรื่อง “บทบาทของพระสงฆ์ต่อการพัฒนาจริยธรรมของเยาวชน” จากผลการวิจัยพบว่าด้านบทบาทของพระสงฆ์ต่อการพัฒนาจริยธรรมของเยาวชน พระสงฆ์ควรนำหลักธรรมมาประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับสังคมปัจจุบัน เช่น การปฏิบัติสมาธิเพื่อให้เยาวชนมีจิตใจสงบและโอบอ้อมอารีต่อผู้อื่น พระสงฆ์ควรเป็นตัวอย่างทางด้านความประพฤติดี ควรประพฤติตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา ให้เยาวชนสามารถนำไปใช้ในชีวิตรประจำวันได้ และในการสอนต้องคำนึงถึงช่วงวัยของเยาวชนด้วย พระสงฆ์ควรเตือนสติให้เยาวชนรู้จักความไม่ประมาทและควรกล่าวถึงโทษของความประมาท โดยนำเหตุการณ์ปัจจุบันมาแสดงให้เห็นเป็นรูปธรรม พระสงฆ์ควรส่งเสริมให้ครอบครัวเข้ามามีส่วนร่วมในการปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรม และควรจัดกิจกรรมควบคู่ไปกับการให้ความรู้ เช่น การจัดค่ายคุณธรรม และต้องนำสื่อมัลติมีเดียมาประกอบการสอน เพื่อเป็นการจูงใจให้เยาวชนสนใจ พระสงฆ์ควรมีบทบาทเป็นผู้นำเยาวชนในการอนุรักษ์ธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม วัฒนธรรมและประเพณี ให้เยาวชนเกิดความรัก ห่วงเห่น และรู้จักช่วยเหลือสังคมโดยการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ตามความเหมาะสม^{๑๓๘}

สรุปได้ว่า การส่งเสริมหรือปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรม ในโรงเรียน ปัจจุบันทุกฝ่ายมุ่งไปที่เยาวชนเป็นสำคัญ โดยผู้ที่ได้รับหน้าที่และเป็นความหวังในการส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรม ให้กับเยาวชน ได้แก่ บุคลากรทางศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระสงฆ์ซึ่งเข้าไปมีบทบาทในเรื่องนี้ร่วมกับสถาบันการศึกษา ดังนั้น พระสงฆ์จึงต้องมีการพัฒนาตนเองให้มีศักยภาพที่จะสามารถส่งเสริมปลูกฝัง คุณธรรม จริยธรรม ให้แก่เยาวชนหรือผู้ที่กำลังศึกษาอยู่ในสถานศึกษาต่าง ๆ เพื่อให้สามารถเติบโตเป็นบุคลากรที่มีคุณภาพของสังคมและประเทศชาติได้ในอนาคต

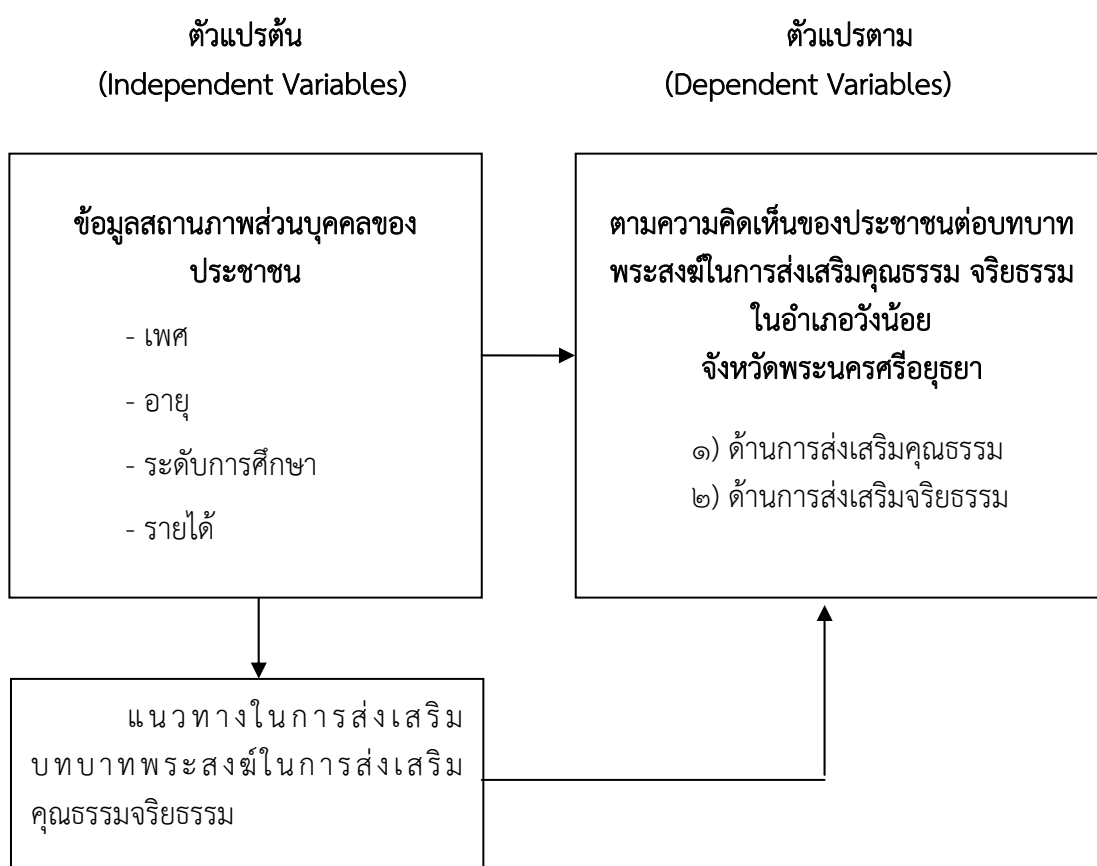
^{๑๓๘} ปริญญา ตรีธัญญา, “บทบาทของพระสงฆ์ต่อการพัฒนาจริยธรรมของเยาวชน”, วิทยานิพนธ์
สังคมสงเคราะห์ศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์), ๒๕๔๗.

๒.๕ กรอบแนวคิดการวิจัย

งานวิจัยเรื่อง “บทบาทพระสงฆ์ในการส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรม ในอำเภอวังน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา” ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิดทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องรวมทั้งหลักการส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรม โดยกำหนดกรอบแนวคิดการวิจัย (Conceptual Framework) ประกอบด้วยตัวแปรต้น (Independent Variables) และตัวแปรตาม (Dependent Variables) ดังนี้

ตัวแปรต้น (Independent Variables) คือ ปัจจัย สถานภาพส่วนบุคคลของผู้ตอบแบบสอบถาม ได้แก่ เพศ ,อายุ ,ระดับการศึกษา,อาชีพ , และรายได้

ตัวแปรตาม (Dependent Variables) คือ ตามความคิดเห็นของประชาชนต่อบทบาทพระสงฆ์ในการส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรม ในอำเภอวังน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ดังแผนภาพที่ ๒.๑

แผนภาพที่ ๒.๑ กรอบแนวคิดการวิจัย